

Рудолф Щайнер
**Формиране
на съдбата
и живот след смъртта**

Поредица „Просветление“

В *Поредица „Просветление“* досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистериите драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества
и тяхното въздействие в душата на човека“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистериини драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистериини центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа
в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества
и тяхното въздействие в нашия сетивен свят“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята.
Същност на християнството“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхсетивният човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини
за Първата световна война“
30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“
31. Рудолф Щайнер, „Формиране на съдбата и живот след смъртта“

Рудолф Щайнер

**ФОРМИРАНЕ
НА СЪДБАТА
И ЖИВОТ СЛЕД СМЪРТТА**

Седем лекции, изнесени в Берлин
от 16 ноември до 21 декември 1915 г.

Превод от немски
Мария Пашова

Аб
*Издателско
Ателие*

София, 2016

RUDOLF STEINER

Schicksalsbildung
und Leben nach dem Tode

GA-157a

Rudolf Steiner Verlag,
Dornach / Schweiz

Всички права върху българското издание на тази книга
са запазени от *Издателско ателие Аб*.

- © Рудолф Щайнер, автор
- © Мария Пашова, преводач
- © Христо Маринов, редактор
- © Издателско ателие Аб

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Основа на антропософски ориентираната духовна наука представляват написаните и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925) произведения. Редом с тях от 1900 до 1924 година той изнася многобройни лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по-късно Антропософското общество. Първоначално Рудолф Щайнер не е искал винаги да се записват свободно изнасяните лекции, понеже са били предвидени от него като „устни, непредназначени за печатане съобщения“. След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват сред слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача натоварва Мария Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняването на преписите и необходимите за отпечатването корекции на текстовете. Тъй като поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: „Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се открият грешки“.

Относно лекциите за членовете на обществото, които първоначално са били разпространявани като ръкописи, и относно публикуваните му произведения Рудолф Щайнер се произнася в „Моят жизнен път“ (35-та глава). Казаното там същевременно важи и за всички семинари за различните професии, предназначени за участници, запознати с основните истини на духовната наука.

След смъртта на Мария Щайнер (1867-1948) започва издаването на *Събрани съчинения* на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези *Събрани съчинения*.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, *Берлин, 16 ноември 1915 г.* 11

Духовният живот във физическия свят и животът между смъртта и ново раждане

Актуалност на въпросите за духовния свят в настоящето. Всеобхватност на духовния свят на човека като микрокосмос в сравнение със земното знание за това. Животът между смъртта и новото раждане и кратката продължителност на земния живот. Регулираното обхващане и индивидуализиране на общочовешката основа на наследствения поток при встъпването в земния живот. Необходимост от непрекъсната представа за аза за здравия дневен живот. Порядък на живота след смъртта. Запазване на азовото съзнание благодарение на специалния характер на обзора на живота. Значение на момента на смъртта за укрепване на азовото съзнание. За духовно-научното изследване на съня и връзката със същността и продължителността на състоянието в Камалока. Памет след смъртта за преработеното по време на сън. Характер на живота след смъртта на починалите в младата възраст. Тяхната помощ за душите, които скоро ще се инкарнират и техният по-силно духовно пронизан ретроспективен обзор. Значение на смъртта на много млади хора за еволюцията на човечеството: освежаване на духовния живот за бъдещето.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, *18 ноември 1915 г.* 32

Преживяване на влиянията от последното земно битие и неговото трансформиране в сили за следващата инкарнация

Смъртта на ръководителката на Мюнхенския клон Софи Щинде. Необходимост от търсене на по-дълбоки взаимовръзки в тежките събития от съвременността. Сравнение с големите битки в началото на Средновековието: влияние върху формирането на Европа за следващите столетия в политическо, както и в духовно-културно отношение. Сравнение на духовната сила на християнството в катакомбите със силата, която трябва да се разгърне за вътрешна духовно-научна работа в настоящето. Значение и задача на живота в антропософските клонове. Формиране на азовото съзнание след смъртта чрез „опиране“ на преживяното преди това в панорамата на живота, както по време на земния живот се опираме на физическото тяло. Животът в камалока: привикването към живота в един свят от души и същества като вътрешно преживяване на човека. За

разпознаването на другите души. Ретроспективно преживяване на въздействията от земните дела. Развитие на силите за изравняване на кармата. По-активна външно и по-укрепена вътрешно жизнена позиция и връзката им със смъртта преди или след 35-та година в последния земен живот. Времена на разцвет и на отмиране в историята на човечеството: смъртта на много хора като семе за по-късен духовен разцвет.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 20 ноември 1915 г. 51

Основи на душевния живот и духовният живот след преждевременна смърт

Съставни части на човешката природа през следатлантските епохи. Изграждане на съзнателната душа в настоящето чрез връзката, в която влиза азът с физическото тяло. Скриване на по-дълбоката мъдрост на етерното тяло, на ясновидското знание на астралното тяло и на висшите ясновидски сили на висшия аз. Развитие на човека като лично завоевание и разработване на тези сили. Значението на многото жертвени смърти. Обратно внасяне в земния живот на неизразходваните сили на етерното тяло, астралното тяло и аза. Разликата между „битието“ в земния живот и в живота след смъртта: там „е“ (съществува) само това, което бъде активно внесено в имажинация. Предметно наличното битие на земното там представлява пречка. Идеализъм в земното: сила срещу материализма, свидетелство за „несъществуващото“, което обаче трябва да бъде. Преминалите през жертвена смърт души като „идеалисти на духовния свят“: вестители на висшите духовни задачи в земния живот. Тяхната свързаност с общочовешкото на Земята също и по време на живота след смъртта. Влияния от жертвената смърт в следваща инкарнация. Зависимост на бъдещето на Земята от плодовете на жертването на живота.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 7 декември 1915 г. 71

Връзка между духовния и физическия свят с оглед на живота след смъртта

Радикална промяна в отношението към някой човек след неговата смърт. Разлика между спомена за нещо минало и за покойните. Възприятие на покойния във връзка със земния свят, свързаните с него души и спомените на тези души за него. Въпросът за значението на последните за починалия. За живота с един голям въпрос. Същност на художественото представяне: внасяне на духовното като вълшеб-

ство в протичането на необходимите земни процеси. Вътрешно съответствие на това за мъртвите: в закономерността на техния живот след смъртта е да преживяват спомените на земните хора за тях като проблясък на красота. Дълбоката връзка между земния и духовния свят. Всеобхватното „знание“ на астралното тяло в сравнение със знанието и намеренията на горното съзнание. Въздействието на ангела хранител в астралното тяло. Тънката подвижна граница между управлението на висшата мъдрост и съзнателните намерения на човека. Опасности за ръководенето на живота, когато егоизмът прониква в по-дълбоките области на астралното тяло. Превъзможване на егоизма чрез разширяване на интересите и духовно усилие. „Остаряване“ на физическото тяло и „подмладяване“ на етерното тяло.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 14 декември 1915 г. 91

За подсъзнателните душевни импулси

Двойствената същност на човека: доколкото човекът има обикновено съзнание, благодарение на физическия си инструмент, и доколкото у него живее едно по-дълбоко, създаващо връзка съзнание на „вътрешния наблюдател“. Подвижната граница помежду им. Споменът в обикновеното съзнание и неговото преобразуване, благодарение на позоваването на по-дълбокия човек. Обсъждане на новелата „Съветник Айзенхарт“ от А. фон Бергер: пример за наличния стремеж към духовното и възможността за прозиране на вътрешни взаимовръзки, но оставане в сферата на необвързаното на новелистичната форма. Двете посоки към духовното: пробиване на външното було на природните явления и потапяне в процеса на образуване на възприятията, от една страна. Пробиване на булото на душевния живот, от друга страна. Взаимовръзката на духовното укрепване и процесите на смъртта. Телесността като „край на Божия път“ (Йотингер) и изходна точка на бъдещия живот. Задача на настоящето е да се разберат духовните взаимовръзки. Оставащата в подсъзнателната област пречка: страх от духовното и вътрешна съпротива срещу обхващането от свръхсетивните сили.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 19 декември 1915 г. 116

Коледната мисъл и тайната на аза

Враждебност сред хората и мисълта за обединяващата свързаност с Исус Христос. Връзка на историята на сътворението с тайнството на Рождество. Легендата за Дървото на познанието и дървото на

кръста. За преобразуването на луциферическия принцип, който е навлязъл непредопределено в еволюцията на Земята и човечеството, чрез Мистерията на Голгота. Тайната на аза. Неговото „оставане“ в духовния свят след най-ранното детство. Спомен на човечеството за тази човешко-божествена част, благодарение на Рождество – празника на всемирното дете. Възникване на коледните църковни пиеси и техните представления. Една книга на Е. Хекел. Възможност с днешното мислене да се стигне до безсмисленост на земното битие, както и до проникване до духовния смисъл на земното съществуване. Силата на детското начало у някои специални хора. Й. Г. Фихте. За импулсирането чрез Коледната мисъл.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 21 декември 1915 г.	141
<i>Затъмнение на днешния духовен живот и занемареното мислене на нашето време</i>	
Въведение към рецитацията на „Песен за съня на Олаф Остезон“.	
Сили на смъртта и зародиш на живота в същностното ядро на човека. Съвременната тъмна културна епоха във връзка с духовното познание: вярата в авторитета на специалистите. Занемареното мислене. Ограниченост на критицизма. Абсурдност на „Критика на езика“ на Ф. Маутнер и неговото учение за случайните сетива. Самодоволството в това мислене. Съвместна работа на Луцифер и Ариман в него. Необходимо включване на развитие и подвижност в закостенялото мислене. Христовото събитие. Апостол Павел. Недоказуемост на Христовото събитие за историческо-материалистическото мислене. Неговата само духовна познаваемост. Тайнството на Рождество. Новелата „Планински кристал“ на А. Щифтер.	
Песен за съня на Олаф Остезон	167
Бележки	177
Рудолф Щайнер за записките на лекциите	185
Рудолф Щайнер – живот и творчество	188

По време на военните години преди всяка лекция, изнасяна в рамките на Антропософското общество в страните, засегнати от войната, Рудолф Щайнер е произнасял следните думи:

Нека си спомним, скъпи мои приятели, ние призоваваме за закрилящите духове на онези, които се намират навън на бойните полета на текущите събитията от съвременността:

Духове на вашите души, закрилници творящи,
нека вашите криле да понесат
на душите наши молещата им любов
на осланящите се на вашата закрила земни хора,
че със вашта мощ съединена,
нашата помагаща молба да засияе в помощ
към души, които дири тя с любов.

И се обръщаме към закрилящите духове на онези, които вследствие на тези трагични събития вече са преминали през портата на смъртта:

Духове на вашите души, закрилници творящи,
нека вашите криле да понесат
на душите наши молещата им любов
на осланящите се на вашата закрила хора в сферите,
че със вашта мощ съединена,
нашата помагаща молба да засияе в помощ
към души, които дири тя с любов.

И духът, към който се стремим да се приближим чрез нашата духовна наука от години, духът – дошъл чрез Мистерията на Голгота за мир на Земята и за свобода и напредък на човечеството – да бъде с Вас и с тежкия Ви дълг!

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 16 ноември 1915 г.

Скъпи мои приятели!

Тъй като след дълго отсъствие за мое дълбоко удовлетворение отново мога да бъда сред Вас, бих искал да използвам трите лекции тази седмица преди всичко, за да обърнем поглед към някои познания за духовния свят, които се намират в по-голяма или по-малка връзка със значимите, дълбоко решаващи събития от настоящето, които ни занимават и вълнуват толкова много. Не към самите тези събития следва да отправим поглед, а към свързаното с тях като загадки, като тревожни въпроси за съдбата на хората и света, пораждащи се във всички души, в чувствата на всеки: за по-нататъшната съдба на човешката душа, на която тя подлежи в онова поле от мировото битие, към което е насочен и погледът на духовната наука и което не се изчерпва само със земното материално битие. Към него следва да се насочи погледът. В наше време сме толкова близо, скъпи мои приятели, до това да почукаме на портата, през която се впуска човешкото същество, когато напусне земното си тяло под някаква форма. Влече ни към това, в което човешкото същество може да се взре, когато има нужда от по-висша утеха, от по-дълбок извор на сила, отколкото може да бъде утехата, идваща само от материалния живот, отколкото могат да бъдат източниците на сила, намиращи се само в рамките на материалния живот. По хиляди начини тропа гласът на духовния свят днес по нашите сърца, даже и при хора, които често не желаят да проникват в духовния свят със сърцата си, въпреки че тези сърца се явяват прозорците към духовния свят дори и за тях. Колко ясно и по хиляди начини духовният свят в наше време тропа по тези прозорци и колко належащо е отново да обхванем от една специфична гледна точка нещата, които можем да знаем за този духовен свят.

Този, който е излязъл от тесните предразсъдъци на ма-

териализма, скоро ще трябва да признае един духовен свят, а тясно ограничени предразсъдъци на материализма искам да нарека тези, изхождайки от които бива изобщо отречено съществуването на какъвто и да е духовен свят. Малко по-напред е погледът на хората, които не отричат духовния свят, а само твърдят, че човек не може да знае нищо за него с помощта на човешки средства. Както казахме, ако човек не застъпва напълно ограниченото материалистическо гледище от първия вид и ако благодарение на житейския си опит е съзрял дотам – а дотам може бързо да се съзрее, – най-малкото да допусне съществуването на духовен свят, макар и да не признава възможността за неговото познаване, тогава такива хора вече не са далече от това да проумеят, че знанието, което могат да придобият, и житейските резултати, които могат да постигнат със средствата на обикновения материален свят, са нищо в сравнение с огромното богатство на духовния свят, който се намира зад физическо-сетивния.

Разбира се, в наше време съществуват тесногръди материалистични души, които искат да вкарат цялото човешко същество в толкова тесни граници, разглеждайки човека като само малко по-развит от животното, но изцяло в смисъла на животинската еволюция. Разбира се, че има такива хора. Но те със сигурност ще стават все по-малко, защото, както често сме виждали, вече и обичайната наука не допуска появата на тези предразсъдъци. А щом човек започне да признава, че в човешкото същество има и още нещо, което се издига над външно природното, у него много скоро ще може да се появи и съзнание за това колко нищожно, колко тясно ограничено е това, което обхваща физическия, сетивния свят, в сравнение с величието и могъществото, което обхваща целия свят. И когато тогава погледне към самия човек, когато осъзнае това, което живее и може да живее в човека, той не може да направи нищо друго освен да каже: „Колкото и надалече да се разпростира духовният свят, колкото и голямо да е неговото богатство, сам по себе си човекът представлява нещо като микрокосмос“.

Може и да го смята за непознат, но в същността му достига цялото богатство на духовния свят. Както казахме, ако и тази дълбочина на душата, в която проникват най-дълбинните части на духовния свят, все още да е скрита за сетивното възприятие, те все пак проникват в човешкото същество. Човекът не се явява само взаимодействие на външни физически сили и вещества, какъвто е случаят с физическото му тяло, а е резултат от целия свят, същински микрокосмос. И много от нещата, които вършим, много от това, което сме изследвали, е с цел да си изясним в подробности доколко човекът е резултат на духовния свят, доколко в него могат действително да се търсят не само силите на Земята, но и на цялото небе.

Ако дори само веднъж някой схване тази мисъл, му става ясно и това, че посредством обикновеното знание можем да знаем твърде малко за човека. С обикновеното знание знаем по нещо за природните закони. То се придобива между раждането и смъртта. Но дори само с малко задълбочаване в духовната наука – не говорим да сме нейни привърженици, но когато започнем да поставяме въпроси за загадката на живота, – вече ще признаем, че ако искаме да познаем човека, трябва да се обърнем към нещо съвършено различно от малкото външно познание, което може да се придобие между раждането и смъртта чрез външните средства на тялото, чрез външните сетива и ума, свързан с мозъка.

Сега, скъпи мои приятели, нека свържем тази мисъл с една друга – с мисълта, която преминава като червена нишка през всичките ни разсъждения: мисълта за повтарящите се земни животи. Това, което следва да дойде най-напред наум на тези, които малко от малко са се занимавали с нашите разбирания, при мисълта за повтарящите се земни животи, най-често е, че времевият период, който прекарваме тук, между раждането и смъртта, е сравнително кратък в сравнение с времето, което прекарваме в духовния свят между смъртта и ново раждане. Изхождайки от най-различни гледни точки, сме обсъждали¹, че по правило времето, което човекът трябва да прежи-

вее между смъртта и ново раждане, е много, много по-дълго от сравнително краткото време между раждането и смъртта тук, във физическия живот.

Между двете мисли, които изказах, съществува връзка: малкото, което придобиваме като знание и житейски плодове между раждането и смъртта, се намира по отношение на духовното богатство на световите, с които се намира във връзка човекът, долу-горе в същото съотношение като краткото време между раждането и смъртта към дългото време между смъртта и ново раждане. Защото действително много пъти в нашите разглеждания сме повтаряли, че задачата на човешката душа между смъртта и ново раждане е да усвои съвсем различни познания и сили от познанията и силите, които усвояваме тук, във физическия живот. Наистина можем да кажем, скъпи мои приятели, че когато встъпваме във физическия си земен живот, когато идваме от духовния свят и се превъплъщаваме в тялото, което ни дава наследствената линия на нашите прадеди, към задачата ни спада да имаме всички сили и всички фини разклонения на тези сили, от които се нуждаем, за да реорганизираме това тяло.

Виждате ли, тялото ни, такова, каквото го получаваме, се ражда от нашите родители. Но с това тяло се свързва духовно-душевното ни същество, което преди това е прекарало дълго време в духовния свят между смърт и ново раждане. Ако човек можеше да види – ако това изобщо би било оправдано, – само за миг да вземе под съображение хипотезата какво може да стане това външно човешко същество само посредством силите на унаследяването, силите, присъщи на субстанцията, които ни се предават от родителите, тогава щеше да види, че с тези сили човекът не може да стане този, който е. В силите, представляващи външното ни физическо битие, в тези вещества и разчленяването на органи, във формата, която получаваме от родителите си, трябва да влеем това, което сме донесли в душата си, и да направим от абстрактното индивидуалната личност, която сме. Както казахме, това е глупава хипотеза, но

можем да я поставим, за да си изясним нещо: нека помислим какво би се получило, ако можехте да се родите само от Вашите родители? Абстрахираме се от кармата, абстрахираме се от факта, че ние, естествено, се раждаме в определено семейство, разглеждаме само физическото унаследяване. Тогава всички щяхте да сте еднакви като хора, щяхте да имате само общия физически човешки характер! Това, че сте съвсем определен индивидуален човек, че сред нас седят едни колко си индивидуални души, се дължи на факта, че общите шаблони на човечеството чак до най-финото разчленяване са оформени от духовната индивидуалност, която идва от духовния свят и се потапя в даденото ни от баща ни и майка ни тяло. Точно както имаме нужда от пръсти, за да хванем някой предмет във физическия свят, както трябва да сме видели предмета, за го хванем, точно както е нужно да имаме органи и да се научим да хващаме нещо – тъй като детето отначало не може да хваща предмети, първо трябва да се научи да го прави, – така трябва да се научим да се присъединим към всички отделни органи, които изграждат физически нашия организъм.

Не е ли вярно, че „по принцип“ всички имаме уши, но чуваме по индивидуален начин. „По принцип“ имаме очи, но виждаме по свой собствен начин. За външните органи това се възприема в най-малка степен, но във вътрешното поведение на човека то се забелязва вече по-силно. Затова сме длъжни да въведем духовно-душевната си същност вътре във всички тези най-общо оформени органи и да ги оформим съвсем индивидуално. Трябва да се научим да познаваме силите, вътрешните духовно-душевени формации, така че да можем да преобразуваме напълно индивидуално ушите, носа, очите, мозъка, изобщо всичко, което сме получили като унаследени органи. Това означава, че когато встъпваме във физическия свят чрез раждането, трябва да имаме не само знания, а и практическите възможности да ги приложим в цялото това чудесно построение на човека, за което действително знаем толкова малко от външната наука. Следва например да познаваме вътрешно це-

лия фин строеж на мозъка, защото трябва да го организираме основно вътрешно. И всички тези духовно-душевни процеси, всичко, което ни дава възможност изобщо да бъдем хора в човешко тяло между раждането и смъртта, всичко това трябва да си го изработим сами. Точно както сме длъжни да усвоим различни умения в живота, трябва да усвоим способността да можем да сме хора във физическия живот между смъртта и ново раждане.

Това трябва да имаме предвид, скъпи мои приятели, то трябва да ни е напълно ясно. И тогава ще можем да си създадем идея за това, колко много неща не знаем за човека посредством само чисто физическото знание и какво следва да научим с помощта на онова друго познание, което практически сме придобили между смъртта и ново раждане. Но знаем: това, което усвояваме между смъртта и ново раждане, се гради върху всичко, което сме усвоили в предишните си земни животи. И така, както по определен начин е устроен физическият ни живот тук, между раждането и смъртта, така е устроен по определен начин и животът ни между смъртта и ново раждане. Не е ли вярно, че навлизаме във физическия живот полуспящи, сънуващи, като малко дете. Отначало не можем да развием памет, тепърва се научаваме да развиваме паметта. Когато обаче погледнем по-точно, ще открием, че в периода, докато развиваме паметта, се придобива известно нагаждане към външния свят. Детето първо започва да пълзи и едва после започва да хваща разни предмети. Така се усвояват определени неща, научават се систематично. Но в този период се научават много неща, много повече, отколкото човек обикновено може да наблюдава. След това всеки отделен житейски период протича така, че по-късното е изградено от предишно. Следователно човешкият живот също и тук, между раждането и смъртта, се надстройва в своя ход, не само в телесното му изграждане. Също така устроен е животът между смърт и ново раждане. И трябва само да извикаме пред душата си нещо, което ни е отдавна познато, за да започнем да осъзнаваме как

е устроен този живот.

Виждате ли, често сме подчертавали, че за душевния си живот във физическото битие се нуждаем от представа за нашия аз, която да не изчезва, след като веднъж се е установила през втората, третата, четвъртата година от живота ни, до момента, до който можем да си спомним назад. При хора, при които тази нишка на аза в известна степен се къса, се получава нарушаване на душевното равновесие. Както често съм споменавал, такива хора се срещат, но при тях винаги се развива тежко душевно заболяване. Случва се някой просто внезапно да бъде откъснат от връзката със своя аз. Той не си спомня за предишния живот, който е изживял. Отива, да кажем, към ж.п. гарата, купува си билет за някое място. Разсъдъкът му функционира съвсем редовно. На всички спирки с прекачване той прави всичко необходимо напълно разумно. Но не си спомня за това, което е станало преди. Вътрешният му живот се простира само до една точка във времето, когато е решил да си купи билет и да предприеме пътуването. Той пътува по света, умът му е абсолютно наред. После идва момент, в който знае: той е „той“. Преди този момент душевният му живот е бил изключен по отношение на паметта. Разсъдъкът може да е наред, но паметта е изключена. Именно тогава азът е разкъсан и човекът страда от тежко душевно заболяване.

Самият аз имах един познат, който беше с доста високо обществено положение и внезапно заболя от подобна болест. След като беше забравил всичко, което сам е бил, той внезапно получи импулса непрекъснато да пътува. Той пътуваше, както бихме казали, слепешком по света от едно място на друго и се намери отново тук, в Берлин, в приют за бездомни. Там той отново стигна до усещането: ти си този, който си! Времето между състоянията на ясно съзнание беше напълно разбираемо, но нямаше никаква връзка с останалия му живот. После болестта го нападна за втори път и тогава той потърси доброволно смъртта в състояние на съзнанието, в което паметта му още е била откъсната от аза.

Виждате ли, както в този живот между раждането и смъртта азът трябва да бъде непрекъсната нишка и не може да бъде прекъсван в нито един момент от дневния живот, както трябва да е налице възможността да си спомняме за всичко, протекло след този миг в детството ни, назад до който си спомняме, така трябва да е и в живота между смърт и ново раждане. Там също следва да имаме възможността да запазим своя аз. Тази възможност ни се дава, и то благодарение на това, че първите периоди след смъртта протичат тъкмо по начина, по който често съм описвал. Първият период след смъртта протича така, че човек вижда пред себе си току-що изминалия си живот като на едно голямо платно. За няколко дена той обхваща наведнъж целия си досегашен живот, но така, че цялото винаги е налице. Човек го вижда пред себе си като огромна панорама. Ако погледнем на това по-внимателно, се оказва, че дните с обзора на изтеклия живот са, така да се каже, вече натоварени с определен нюанс в наблюдението. В известна степен животът през тези дни се вижда от гледна точка на аза, вижда се по-специално всичко, в което е взел участие нашият аз. Искам да кажа, че се виждат отношенията, които сме имали с някого друго, но тези отношения с този човек се виждат в такъв ракурс, че осъзнаваме какви плодове за нас е донесла връзката ни с него. Следователно нещата не се виждат напълно обективно, а се вижда всичко, което е донесло плодове за нас. Човек навсякъде се вижда в центъра на събитията. И това е безкрайно необходимо, защото от тези дни, през които виждаме всичко, което е било плодотворно за нас самите, произхожда цялата вътрешна твърдост и сила, от които се нуждаем през целия живот между смъртта и ново раждане, за да можем да задържим мисълта за аза. Защото силата да задържим аза си между смъртта и ново раждане дължим на съзерцанието на последния си живот, от който всъщност произлиза тази сила. И по-специално, скъпи мои приятели – трябва още веднъж да подчертая това, макар и вече да съм го казвал тук, – изключително значение тук има моментът на смъртта.

Смъртта е нещо, което най-често има две напълно различни една от друга страни. Разглеждана оттук, от физическия свят, смъртта със сигурност има много безутешни страни, много болезнени страни. Но действително е така, че оттук човек вижда смъртта само от едната страна. Когато обаче е умрял, той я вижда от другата. Там тя е най-удовлетворяващото, най-завършеното събитие, което изобщо се преживява, защото там тя представлява жив факт. Докато тук тя е доказателство – също и за нашите усещания, за чувства ни – за това, колко неустойчив, колко преходен е физическият живот на човека. Смъртта, погледната от духовния свят, представлява именно доказателство за факта, че винаги се извоюва победа над всичко недуховно, че винаги духът е живот, непреходният, непрекъсващ живот. Той е тъкмо доказателство, че в действителност няма смърт, че смъртта е майа, илюзия. В това се състои огромната разлика между живота от смъртта до ново раждане и живота тук, от раждането до смъртта.

Защото, виждате ли, никой човек не може да си спомни за раждането си с обичайните физически познавателни средства. Никой не може да докаже раждането си от собствен опит, защото не го е видял. Раждането е нещо, което не може да бъде наблюдавано от този, който се ражда тук, във физическия живот. Раждането отстои преди времето, за което човек си спомня. И раждането никога не застава пред нас. Смъртта обаче – и по това се различава тя от раждането в значението ѝ след смъртта – винаги се явява най-великото, най-важно, най-съвършено събитие пред духовните ни очи в периода между смъртта и ново раждане. Защото именно смъртта е това, благодарение на което имаме азото си съзнание след нея. И също както тук, във физическия ни живот, е невъзможно да си спомним за раждането си, също толкова необходимо и разбиращо се от само себе си е през цялото време, което прекарваме в духовния свят, в живота между смърт и ново раждане, пред духовно-душевния ни поглед винаги да стои моментът, в който духът се е отделил от тялото. Защото именно от тази смърт, във връзка с

това, което сме преживели, към нас потича силата, от която се нуждаем, за да се чувстваме аз. Може да се каже: ако не можехме да умрем, изобщо нямаше да можем да изживеем своя духовен аз. Защото фактът, че преживяваме духовен аз, се дължи на обстоятелството, че можем да умрем физически. Така стоят нещата с нашия аз. Той се усилва и укрепва благодарение на факта, че преживяваме първите дни, през които все още сме в етерното си тяло след смъртта. После етерното тяло се сменя и ние преживяваме ретроспективно живота, който можем да наречем преминаване на човешката душа през света на душите, един живот, който продължава по-дълго от краткия, траещ само няколко дни живот, който следва непосредствено след физическата смърт.

Много разпространено е мнението, че този, който може да вижда в духовния свят, веднага обхваща всичко. Често пъти съм го коригирал. Нищо не ни прави по-скромни от истинското виждане в духовния свят. Защото човек може дълго да гледа, но изследването на отделните факти в духовния свят представлява наистина дълга, дълга работа в него със силите на духовния свят, и е предразсъдък човек да смята, че този, който вижда в духовния свят, веднага може да даде информация за всичко. И точно както тук, във физическия свят, нещата не спират да се изследват, епоха след епоха, и за духовния живот е така, че нещата се изследват отново и отново. Но точно – и сега бих искал да насоча вниманието към една точка, която сигурно е важна за една или друга от тук седящите души, – тъкмо абсолютната хармония между отделните духовни факти, когато човек не спира да ги изследва, такива, каквито се установяват отново и отново, и за този, който още не вижда в духовния свят, може да бъде доказателство за основателността на това, което се постига с честно изследване от духовния свят. В моята „Тайна наука“² съм посочил определени времеви периоди, колко дълго продължават отделните отрязъци в живота между смърт и ново раждане, изхождайки от различни гледни точки. Има и друга гледна точка, която искам да изложа днес и която

още не бях изложил в „Тайната наука“ по простата причина – не бих искал да го крия от Вас, за да можете от това да видите, че тук се занимаваме с духовна наука по честен, добросъвестен начин: по простата причина, че тогава още не го знаех, а можах да го изследвам едва по-късно. Установява се именно определена връзка между живота, който може да се разгърне като духовен живот тук, на физическия план, и духовния живот между смъртта и ново раждане.

Знаете, че живота си тук, като физически живот прекарваме в бодърстване и сън, че, от една страна, имаме пълно съзнание в будно състояние, а след това за нормалния човек протича едно несъзнателно състояние в периода между заспиването и събуждането. От нещата, които се обсъждат в „Как се постигат познания за висшите светове“³, знаете също, че животът по време на сън може да се проникне от съзнанието, че човек може да вижда в това, което се случва между заспиването и събуждането. Когато човек стигне дотам, все повече да се познава в живота, който прекарва в сън тук, между раждането и смъртта, той се научава да познава наистина едно огромно житейско богатство. Огромно богатство на човешкия живот протича в нормалното човешко битие в това несъзнателно състояние между заспиването и събуждането. В него се случват изключително много неща. И това, което много скоро се забелязва ясно в този живот в сън, е, че последният е изключително по-активен от живота от събуждането до заспиването.

По време на сън сме в своя аз и в астралното си тяло и сме оставили, така да се каже, физическото и етерното си тяло извън себе си. Разбира се, и външният живот е активен, а при някои хора дори много активен живот. Животът на някого може да ни се струва толкова активен, именно защото не обръщаме достатъчно внимание на всички пасивни моменти във външния си живот. Действително, ако всичко, което носи със себе си външният живот, трябваше да произтича от нашата собствена инициатива, щяхме да се удивим колко различно би следвало да бъде всичко. Само помислете. Всяка сутрин става-

те от сън. Едва ли вземате решението да станете, а го правите по навик. И при това действително не изхождате от точното познаване на взаимовръзките на целия мирови порядък, за да приведете в определено време живота си в едното или другото състояние и този процес да се колебае по съответния начин като махало. Колко хора мислят за това? То става по навик. А сега нека се опитаме да размислим колко много неща протичат така, че в известен смисъл вървим през живота като автомати. Тогава ще трябва да признаете, че изключително много неща са пасивни в живота между събуждането и заспиването, но че има много активни неща в живота между заспиването и събуждането. Там има пълна активност, огромна активност. Интересно е, че хора, които са доста вяли във външния си живот между събуждането и заспиването, са най-заети между заспиването и събуждането. Там човекът е извънредно деен, само че в нормалния си живот не го знае. И ако погледнем по-точно какво прави там душата – значи азът и астралното тяло, – ще видим, че тази дейност действително е във вътрешна взаимовръзка с цялото битие на човека.

Когато вървим така през живота, възприемаме изключително малко от него по съзнателен начин. Преработваме живота, такъв, какъвто идва към нас отвън, но съвсем не в пълнота. Искам да приведа един много близък до ума пример. Виждате ли, сега Вие слушате тази лекция, която продължава, да кажем, един час. Наистина, без да искам да намеквам за някого от скъпите ни приятели, които седят тук, смее да кажа: в думите на тази лекция е възможно да се долови много повече, отколкото чуват отделните уважаеми тук присъстващи приятели. Но е възможно да се чуе много повече, отколкото самият аз знам за това, което мога да кажа. Но – това трябва да се каже само за да се подчертае другото – Вие ще си отидете вкъщи, ще си легнете, ще заспите и ще се събудите рано утре сутрин. А през времето между заспиването и събуждането – във всеки случай напълно несъзнавано за нормалното съзнание – ще преработите много от нещата, които сега въобще не сте в състояние

да чуete. Вие го преработвате извънредно точно по време на нощния си сън, а може би ще преработите и още неща през следващите нощи. Може да се види как между заспиването и събуждането душата преработва възприетото по съвсем различен начин. И дори и да се случи някой да е слушал много невнимателно, но да е проникнал с цялата си душа в нещо, може би с негова помощ той ще успее да свърже с душата си и това, което се намира в лекцията като духовни потенции, като духовни импулси. И по време на съня това ще се преработи така, както трябва, не само за следващия живот до смъртта, а и за този отвъд смъртта.

Така преработваме целия си живот, който протича в будно състояние, от събуждането до заспиването. Всичко, което преживяваме през деня, преработваме през нощта, така че, така да се каже, се поучаваме от него и получаваме всичко, от което се нуждаем за целия си следващ живот и отвъд смъртта, чак до следващата си инкарнация. Когато потънем в сън, ние сме собствените пророчески преработватели на живота си. Този живот в съня е изпълнен със загадки, защото е вътрешно много по-тясно свързан с това, което преживяваме, отколкото може да бъде свързано с него външното съзнание. Но ние преработваме всичко това изцяло от гледната точка на неговата плодотворност за следващия живот. Това, което можем да направим от себе си благодарение на преживяното от нас, е целта на работата ни в периода между заспиването и събуждането. Дали ставаме по-енергични, по-силни в душата си, или пък трябва да си отправим укори: по този начин ние преработваме това, което преживяваме така, че то се превръща в житейски плод. Оттук виждате, скъпи мои приятели, че животът между заспиването и събуждането наистина е извънредно важен и че навлиза дълбоко в цялата загадка на човека.

И така, може би един ден на духовния изследовател му идва идеята – да, дори може да кажем, че един ден му хрумва за цел – да сравни живота в съня с един друг живот, с един свръхсетивен живот. И тогава решава да го сравни с дните,

които следват след панорамата на живота в Камалока. И виждате ли, скъпи мои приятели, макар и само пред погледа на изследователя се явява следното: докато тук, в живота, в паметта на човека остава всичко, което е преживял в дневния си живот, след смъртта, когато вече е преминал моментът, продължил до панорамата на живота, той получава спомен за всичките си нощи. По този начин ни се открива една много важна тайна. Човек си спомня за целия си нощен живот. Този ретроспективен ход на паметта протича така, че започвайки от последната нощ, прекарана тук, в живота, човек действително си спомня нощ след нощ, преживявайки ги в обратен ред. Така се преживява ретроспективно целият живот, но видян от нощната му страна. Значи всичко, което човек е мислил и изследвал несъзнателно за живота, той го преживява отново в паметта си, но в обратен ред. Така действително се преминава през целия живот, но не от дневната му страна.

Долу-горе колко дълго може да продължи това? Сега, помислете си, че човек проспива около една трета от живота си. Има хора, които разбира се, спят много по-дълго, но средно все пак бива проспана една трета от живота. Затова обратният ход трае приблизително една трета от прекарания земен живот, защото човек преживява нощите. Помислете колко чудесно се съгласува това с другите гледни точки, които се явяват. Винаги сме казвали, че животът в Камалока трае около една трета от продължителността на живота. Но ако вземем под съображение казаното преди, виждаме, че става дума за една трета. Така всичко се съгласува! Всички отделни факти винаги се съгласуват. Това е удивителното на духовното изследване: запознаваме се с един факт и когато той е установен, се запознаваме с него и от някоя друга страна. Все едно сме се изкачили на някой хълм: там имаме гледка и от едната, и от другата страна. Въпреки различията, същественото винаги ще съвпада. Така че тук можем да кажем: в земния живот между раждането и смъртта човекът преживява живота на откъси, той непрекъснато бива прекъсван от нощния живот и си спомняме за

дневния живот, за нещата, които сме преживяли през дневния живот. Но по време на нощния живот, както казахме, човек се занимава по друг начин с тези неща, той само ги преработва. За това, за което не може да си спомни във физическия живот, за него си спомня той по време на живота си в Камалока. Това представлява важна връзка и от нея ще разберете някои неща, които не биха могли да бъдат разбрани по друг начин.

Виждате ли, особено в днешно време голям брой сравнително млади хора преминават през портата на смъртта. Изхождайки от много гледни точки, вече съм казвал⁴ какво значение има това за целия живот на човека. Но нека първо разгледаме само двата отрязъка, които току-що охарактеризирахме – до останалото също ще стигнем тези дни: живота, който трае само дни в етерното тяло, когато човек има пред себе си панорамата на живота, и после живота на душата в света на душите. Когато преминава през преживяването на нощите от предишния си земен живот, лесно може да се види защо духовният изследовател трябва да каже: дори само тези два отрязъка от живота между смърт и ново раждане са доста различни за човек, който е преминал сравнително рано през портата на смъртта, и за някого, който е преминал доста по-късно през нея. Това ни касае отблизо, защото днес толкова много хора преминават през портата на смъртта на доста крехка възраст.

Работата е там, че отделните отрязъци, които посочих за физическия живот, наистина имат голямо значение за този живот. Посочих следните житейски отрязъци⁵: от първата до седмата година, до смяната на зъбите, после до четиринадесетата година, до половата зрялост, след това до двадесет и първата година и така нататък, в периоди от по седем години. И ако вземете на сериозно различията, лежащи в така протичащия живот, 35-та година се явява важна житейска граница. Дотогава се намираме в един вид подготовка, докато по-късно сме приключили с подготовката и надстройваме живота си повече въз основа на това, което сме подготвили до 35-та си година. Тази година има много голямо значение. Тогава продължава

не телесното, а душевното израстване при човек, който действително израства душевно. Трябва решително да се подчертае, че голяма част от това, което представлява състоянието на зрялост в живота, може да се придобие едва след 35-та година. Но ако разгледаме тази 35-та година от друга гледна точка, тя ще ни се стори още по-важна. Виждате ли, ако изправим пред душата си тези седемгодишни житейски периоди, първо имаме изграждането на физическото тяло до седмата година, до четирнадесетата година – изграждането на етерното тяло. От 14-та до 21-та година се формира и организира това, което наричаме астрално тяло, след това – сетивната душа до 28-та година, разсъдъчната душа до 35-та година, а по-нататък съзнателната душа до 42-та година. След това стигаме до себедуха, който се явява един вид обратно развитие на астралното тяло и т.н. Следващите житейски периоди не протичат през седем години, а нерегулярно. Тук ще се стигне до регулярност едва в бъдеще. Не обръщайки внимание на погрешността на възпитанието, става дума за това, че до 35-та година се запазва известна закономерност.

На някого може да му направи впечатление по-дълбокото значение на цялото това житейско развитие и по-точно, когато се разглеждат хора, които умират на различна възраст. Представете си – нека засега това бъде само пример, – че разглеждаме душата на едно 11-, 12- или 13-годишно момиче или момче, което е преминало през портата на смъртта на тази ранна възраст. Съгласно това, което посочих по-рано, в подобен случай предстои следното: етерното тяло, което на теория би могло да му служи през целия му по-нататъшен живот, има в себе си неизразходвани сили. Но по принцип човекът през целия си живот между раждането и смъртта всъщност се подготвя за смъртта. Той действително се подготвя за смъртта, защото всъщност целият ни живот се състои в подготовка за смъртта, доколкото през цялото време работим за разрушаването на тялото си. Ако не можехме да го разрушим, въобще нямаше да можем да стигнем до съвършенство, защото съвършенството

го изкупуваме, така да се каже, с разрушаване на външното си физическо тяло. Когато човекът преминава през портата на смъртта тринадесетгодишен, той не успява да извърши една много дълга разрушителна работа, която всъщност е трябвало да осъществи. Той не преживява това, което би следвало да може да преживее. Това се изразява по един забележителен начин.

Ако проследим една такава душа, в духовния свят в определено време между смъртта и ново раждане много скоро ще я намерим в едно, бих казал, много забележително общество: намираме я в обкръжението на душите, които се подготвят за нов живот така, че те скоро ще трябва да слязат на тази Земя, тоест сред души, които скоро ще се прераждат. Сред тях живеят тогава такива души, които са преминали през портата на смъртта на единадесет, дванадесет, тринадесет, четиринадесет години. Те са поставени сред тях. И ако погледнем по-точно отношенията помежду им, по странен начин се оказва, че душите, които скоро ще слязат в земния си живот, се нуждаят от това, което другите души могат да им донесат от Земята, за да могат, от своя страна, да укрепят силите, от които имат нужда, за да се възплътят. Следователно младите души оказват голяма помощ на душите, които скоро трябва да слязат на Земята.

Малките деца, които са съвсем нормални, тоест не водят никакъв изключителен духовен живот, а са просто будни деца, могат да окажат такава помощ, каквато вече не може да бъде оказана, когато например някой умре в по-напреднала възраст. Той също има своята задача. Всеки трябва да се пригоди към своята карма и не може да си мисли: „Искам да умра на тази или онази възраст“, а човек умира на възрастта, на която го оставя да умре кармата. Такава помощ, каквато като душа може да окаже на душите, които очакват своята инкарнация, човек повече не може да окаже, ако умре в по-напреднала възраст. Това се дължи на факта, че през първата половина от живота си той в известен смисъл е все още по-близо до духовния свят, отколкото през втората половина. В друг смисъл случаят не е

такъв, но в известна степен човек е по-близо до духовния свят през първата половина от живота си. Целият живот протича именно така, че колкото по-дълго живеем във физическото си тяло, толкова повече се отдалечаваме от духовния свят. Едно дете на една година е все още много близо до духовния свят. То напуска физическия план и много бързо отива в духовния свят. До четиринадесетата година е все още така. Тогава пребиваването във физическото тяло е такова, че лесно може да се отиде в света на душите, които вече отново търсят своята инкарнация. Това е свързано с факта, че този, който умира на много ранна възраст, преживява панорамата на живота по различен начин от този, който почива на по-късна възраст. И тук 35-та година е важна граница.

Ако някой умре преди 35-та си година, той преживява първо панорамата на живота, след което преминава последователно назад през нощите на живота си. Но по време на този обзор на преминалия си живот човек вижда като „зад огледалото“, сякаш през панорамата на живота прозира духовният свят, който е напуснал, когато се е родил. Перспективата все още е насочена към духовния свят. Ако човек е прекрачил 35-та си година, е съвсем различно. Вече не се вижда духовният свят, в който човек е бил, преди да се роди. Това е едно от нещата, което прави особено впечатление сега, когато толкова много хора умират млади. Защото това гледане назад към духовния свят все още има определено значение до 35-та година. След 14-та до 16-та година всъщност вече няма такова директно виждане, но оттам до 35-та година, ако се случи смърт през този период, е така, сякаш в панорамата на живота, в ретроспективния обзор все още навсякъде вътре в тях се отразява духовният живот. Следователно ако човек умре съвсем като дете, той всъщност не вижда много преживян живот, а вижда почти веднага в духовния свят. Ако човек умре като 13-годишно дете, той вече има някакъв обзор, но зад него лежи духовният свят. Духовният свят все още е ясен. Ако смъртта настъпи още по-късно, духовният свят не се явява непосредствено, но се

съдържа в това, което човек вижда като собствен живот. Следователно до 35-та година човек е още свързан с това, от което е дошъл, така че който умре преди 35-та си година, действително усеща още в тази първа половина на живота, която преживява в дните, в които вижда панорамата на живота, и после отново при ретроспективното пътешествие през света на душите, че наистина сякаш се връща в своята родина, която е напуснал с раждането си. Той има непосредственото преживяване: „Ти влизаш в един свят, от който произлизаш.“ Това е от изключителна важност, защото всеки, който почине така, от една страна, както виждате, бива непосредствено по-лесно пренесен в духовния свят, отколкото някой, който умре по-късно. От ретроспективния обзор, който следва след смъртта, той внася в следващия си живот между раждането и смъртта необичайно много повече духовност. И мнозината, които умират рано в наше време, от тази гледна точка ще станат важни носители на духовни истини и духовни познания, когато отново слязат на Земята в следваща си инкарнация.

Така че виждаме как огромното страдание, което се излива над света, е все пак необходимо за цялостния ход на битието. Защото кръвта, която се пролива днес, ще се превърне в символ на известно освежаване на духовния живот в определено бъдеще, което е необходимо за общото развитие на човечеството. Защото повечето от душите, които сега преминават толкова рано през портата на смъртта, ще слязат на Земята по различен начин, от този, по който биха слезли, ако в материалното си битие бяха достигнали до крайната граница на живота и тогава бяха умрели. Днес мировата мъдрост отзовава известен брой души, за да могат те още при ретроспективния обзор и обратното си преживяване да могат да видят дълбоки духовни тайни по начин, близък до земния. Мировата мъдрост се състои в това, че тези души ще могат тогава да се изпълнят с това, което ще съзрат по-ясно и по-добре, когато пак го видят, ще бъдат укрепнали от по-краткия земен живот, през който са преминали.

Това е истинската мирова мъдрост. Така че трябва да кажем, че голяма част от това, от което с право дълбоко ни боли, когато сме способни да гледаме на него само от гледна точка на земното битие, ни показва изкупителния си образ, ако можем да го разгледаме от гледната точка на духовното виждане. И това касае целия ни живот. Разбира се, скъпи мои приятели, земната ни скръб не може да намалее благодарение на таква разглеждане. Тя трябва да се преживее. Защото тъкмо това е условието да може да бъде компенсирана. Ако не бяхме я преживели във физическия свят, тя нямаше да може да бъде компенсирана. Но макар и да трябва да страдаме за много неща във физическия свят, все пак има моменти, в които можем да се пренесем в гледната точка на духовното. Тогава ще трябва да признаем много от нещата, които от нисша гледна точка ни изглеждат изпълнени със скръб, като дан, която е необходимо да принесем на висшите духовни светове с великата им мъдрост, за да може еволюцията на целия свят и на човешкото битие да се движи напред не само по едностранчив, а по все-странен начин.

Изкуплението за много наши скърби трябва първо да се извоюва и за целта първо трябва да се премине през страданието. Със сигурност духовната наука не може да ни спести скръбта, но може да ни научи да я принесем на олтара на битието и да търсим възмездяване, признавайки мировата мъдрост, въпреки всички страдания, които трябва да причини тя заради по-висши цели. Това е, което може да ни даде духовната наука като ценни „провизии за из път“ за цялото човешко битие. Така, изхождайки от тази гледна точка и точно от усещанията, които може да ни даде духовната наука, вирайки се в болезнените събития на нашето време, можем да кажем това, което тук често казваме:

От храбростта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданията на изоставените,

от жертвата на народа
ще съзрее плод духовен –
ако душите съзнателно отправят мисли
към царството на духовете.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 18 ноември 1915 г.

Отначало ми предстои да изпълня тежкото, тъжно задължение да Ви съобща новината, че към тези, които днес вече причисляваме към хората на сферите, се присъедини и нашата скъпа приятелка, ръководителката на Мюнхенската ложа, г-ца Щинде^б. Вчера вечерта тя напусна физическия план. Няма възможност в първите моменти да говорим за тази изключително тежка и значителна загуба за нашето общество, но искам да кажа само няколко думи за това толкова болезнено и важно събитие в началото на днешните разглеждания.

Г-ца Щинде се числи към хората, които са известни, бих казал, сред най-широките кръгове на нашите приятели. Тя принадлежи към тези, които са съпричастни към нашето дело до самите дълбини на сърцето си и които се идентифицират напълно с него. В дома на Вашата и нейната приятелка, графиня Калкройт, през 1903 г. можах да изнеса първите задълбочени лекции за нашето дело, които трябваше да държа в Мюнхен. И мога да кажа, че от този първи път, когато се запознахме с г-ца Щинде, тя свърза с делото ни не само цялата си личност, но и цялата сила на своята работоспособност – толкова ценна, отлична и тежаща на мястото си. Тя остави това, което ѝ беше скъпо преди като артистично призвание, за да се отдаде напълно с всички сили в служба на нашето дело. И оттогава тя работи интензивно за това наше дело по рядко обективен, напълно неличностен начин в по-тесни и по-широки кръгове. За Мюнхен тя се явяваше душата на цялата ни дейност. И беше такава душа, за която може да се каже, че благодарение на вътрешните качества на своето същество тя даваше най-добрата гаранция, че на това място делото ни може да се развива по най-добрия начин. Знаете, скъпи мои приятели, че действащите за нас там личности години наред извършваха огромна работа във връзка с представленията на Мистерий-

ните драми и всичко, свързано с Мюнхен. На тази работа се отдаде г-ца Щинде, заедно с нейната приятелка, по най-интензивния начин, и преди всичко трябва да кажа, по най-изпълнения с разбиране начин, по начина, който се роди от недрата на нашето дело, от волята, която сама може да се роди от вътрешната същност на нашето дело. И може би дори следва да кажем, че интензивната работа, която г-ца Щинде вършеше, през последните години наистина силно изтощи жизнената ѝ сила. Така че действително трябва да признаем, че тази ценна, може би твърде бързо изразходена през последните години жизнена сила беше посветена на делото ни по най-красивия, по най-дълбоко удовлетворяващия начин. И със сигурност никой от тези, които познаваха г-ца Щинде по-отблизо, не би могъл да се освободи от впечатлението, че тъкмо тази личност се числи към най-добрите ни сътрудници. Със сигурност, скъпи мои приятели, някои неща в дейността на г-ца Щинде бяха тук или там недоразбрани и ни остава само да се надяваме, че също и тези от нашите приятели и привърженици, които поради предразсъдъци недооценяваха работата на г-ца Щинде, впоследствие ще признаят изцяло слънчевата сила, излъчваща се от тази личност. А тези от нашите най-широки кръгове, които можаха да наблюдават това, което вършеше г-ца Щинде за нашето дело, заедно с всички, които се намираха близо до нея, ще съхранят най-предана памет за нея. Точно както именно за нея можем да сме сигурни, че имаме право много специално да подчертаем словото, което тези дни трябваше по-често да звучи във връзка с напускането на физическия план на някои от нашите приятели – тъкмо за г-ца Щинде, при всичките клевети и враждебност, с които се среща нашата кауза в света, следва да се подчертае, че ние, които вярно и честно признаваме духовните светове, причисляваме тези, които просто са сменили формата на своето битие, които обаче като души са предано обединени с нас, въпреки че са преминали през портата на смъртта, към нашите най-важни и значими сътрудници. Воалите, които още обгръщат тези, които са въ-

плътени във физическо тяло, отпадат едно по едно и душите на нашите верни мъртви – уверени сме в това – продължават да действат сред нас. И тъкмо от такава помощ, скъпи мои приятели, имаме нужда. Нуждаем се от такава помощ, която вече не е нападана от физическия план, от помощ, която вече не трябва да се съобразява с пречките на физическия план. И ако имаме дълбоката, сериозна вяра в успеха на нашето дело в световната култура, то е свързано с факта, че напълно осъзнаваме, че тези, които някога са принадлежали към нашия кръг, са най-добрите ни сили също и когато действат сред нас с духовни средства от духовния свят. Понякога доверието, от което се нуждаем за нашата кауза, трябва да се укрепи от това, че знаем: ние сме благодарни на мъртвите си приятели, че са сред нас и че съединени с техните сили, можем да вършим работата, която сме длъжни да извършваме за световната духовна култура.

В този смисъл ми се искаше още днес да спомена с няколко думи това болезнено събитие и само да кажа още, че кремацията ще се състои следващия понеделник в 13 ч. в Улм.

Сега бих искал да продължа с разглежданията, които започнахме завчера. Нима не е вярно, че времена като нашето, в които загадката на смъртта се приближава към човешката душа по толкова много начини – още завчера го подчертахме, – ни подканят да се запитаме специално каква яснота можем да получим относно духовните светове. Времена, в които човечеството е изложено на толкова трудни изпитания, каквото е и днешното, са създадени специално за това човешката душа да започне да си задава въпросите за съществата от духовните светове. Защото, скъпи мои приятели, кой не би искал навсякъде в случващото се днес в рамките на голяма част от културния свят, да постави въпроса за великата загадка на живота? И на кого не му идва наум, че зад събитията, които се случват в широкото ни обкръжение днес, е скрито нещо огромно и как всичко това пронизва човешките души, човешките сърца с болка, със скръб, но и с надежда и упование?

Разбира се, този, който разглежда световните събития само с късоглед поглед, ще съди за тези толкова всеобхватни събития от гледна точка на събитията, които непосредствено ги предшестват или следват. Но и този, който разглежда хода на световните събития само външно, без да навлиза в езотерика, и сравнява предишни епохи с настоящата, ще може да осъзнае колко безкрайно много неща могат да са свързани, да кажем, с това, което се разиграва по-късно по съвсем различен начин като влияния в света. Днес мнозина са тези, които твърдят, че съвременните военни събития са чисто и просто резултат от външни политически противоречия, противоречия между отделните нации, между отделните народи. Това, разбира се, е вярно. И не става дума да оспорваме в тесен смисъл правдивостта на подобно разбиране. Но ако вземете например войните, разиграли се в началото на Средновековието между народите, живеещи в Средна и Южна Европа, преди всичко племената, принадлежащи към Римската империя, може да се каже също и че битките, които тогава са се разигравали под формата на политически борби, са произтекли от съществуващите политически противоречия. Причината за тях е била в тези непосредствено понятни противоречия. Сега обаче тези борби са приключили. Те са предизвикали определени конфигурации в целия европейски живот. Ако разлистите само малко историята и погледнете какво е станало навремето благодарение на войните на средноевропейските народи, да кажем, с племената на Римската империя, ще си кажете, че от една по-раншна конфигурация на европейския свят е възникнала по-късна негова конфигурация. Но ако искаме напълно да оценим за какво става дума тук, трябва да вземем предвид цялата последваща история. Защото такава, каквато се е разиграла в Европа, тя нямаше да може да се разиграе, ако навремето войните не са били с изхода, с който са приключили.

И какво принадлежи към цялата тази европейска история? Целият начин, по който християнството се е разпространило и развило в Европа, е резултат от това! И ако погледнете

към по-дълбоките взаимовръзки, ще можете да си кажете: „С всичко, случило се през следващите столетия, нещата стоят така, че случващото се в течение на векове е обусловено от тогавашните войни. Това означава, че със събитията, за които споменахме, е свързана цялата по-късна конфигурация на европейския свят, чак до духовните отношения. Ако разгледате тези неща в цялата им тежест, ще си кажете, че от това как християнството се е разпространило в Европа, какъв облик е получило то благодарение на факта, че младите германски племена са обединили срещу остарелите римски племена младежката си сила с това, което като зрял плод, като християнско проповядване се е вливало в човечеството – от всичко това се е създала определена европейска атмосфера, в която са поставени родилите се по-късно души.

Следователно как са живели и какви са станали душите през следващите векове е свързано с тези събития. Оттам, ако някой човек тогава си беше казал: „И какво следва по-нататък? Това е политическо противоречие между народите от Южна и Средна Европа“, той щеше да има право. Но онзи, който би казал: „Виж, конфигурацията на духовната култура през всички следващи столетия произхожда от това, което се случва тук“, той също щеше да има право, и то в по-широк смисъл. За разбиране на цялата значимост на събитията не е достатъчно те да се обяснят с най-близко стоящите причини и събития. Нещата в този свят са свързани по дълбоко вътрешен начин. И ако ни е нужна вътрешна подкрепа, за да намерим, така да се каже, истинската сила за представяне на нашето дело, трябва само да си спомним, че тези, които в началото са проповядвали християнството, защитавайки великата мирова истина на християнството, са седели в доста по-малък кръг, отколкото е нашият. Често съм използвал това сравнение⁷, но бих искал да го използвам още веднъж и днес.

Имало е време, което може да се опише така. Виждаме древната Римска империя. Виждаме я как живее изцяло потопена в атмосферата на древния езически мироглед. Виждаме

тази империя с хората, които в известен смисъл образуват висшите класи. Там долу, действително много по-долу от нашето „долу“ днес, наистина „долу“ в обикновения смисъл, в катакомбите под земята, виждаме първите малочислени християни, обединени от нещо съвсем чуждо на световната култура горе, което обаче носят в сърцата си така, че силата, с която го носят, всъщност е способна да трансформира света. И нека, скъпи мои приятели, си представим тези катакомби: там долу, в катакомбите, с мисли, насочени към Христовия импулс, виждаме първите християни, а горе над техните глави – римляните. Със сигурност знаете как са процедирали те с първите християни, няма нужда да Ви го разказвам. И ако нарисувате пред душата си картината няколко века след това, колко различно изглежда тя! Изметено е това, което е било на върха, а от долу нагоре се е издигнало презряно и скритото тогава. Разбира се, времената и формите, в които се случват подобни неща, се променят, но същественото остава. За тези, които днес застъпват външната научна култура, външната духовна култура, макар и това да не трябва да се приема буквално, също може да се каже, че се чувстват „на върха“, а това, което се случва в нашите редици, наричат мироглед на неколцина сектанти, на неколцина чудаци. Но този, който наистина прониква в същността на нашия мироглед и който преди всичко се прониква с него, може да има увереността, че някога и тук долу ще стане горе. И тогава вече мислите за преобразуването на света, които произлизат от толкова тежките времена на нашите дни, ще могат да се съединят с това, което трябва да обхване човечеството в духовното. Защото едва ли има по-голяма прилика в хода на историята от сходството между нашето време и онова, което се е разигравало, когато древната римска култура все още е била горе, а християнството, застъпено от няколко предани души, все още е било долу.

Бих искал да обърна внимание – ако мога да направя това без да изглеждам тесногърд чрез твърде точни и педантични препратки към тези неща, защото тези дни трябва да останем

достатъчно широки в чувствата си, – че е особено добре да държим пред душата си като имагинативни картини собствената ни епоха и тази на Рим при първия подем на християнството.

Сега, скъпи мои приятели, мнозина, които днес се противопоставят на това, което наричаме духовна наука, несъмнено трябва да усещат напълно различното естество на нещата, които духовната наука застъпва, в контраст с тези, които са утвърдени днес сред т. нар. „нормални“ хора. Но ако се стремим към правилно разбиране, и тук е нужно само да погледнем колко напълно различно е било първото оповестяване на християнството в сравнение с общоприетото при т. нар. нормални тогава – римляните. С такава мисъл следва да се запознаем отблизо, когато отново и отново срещаме възраженията, че със средствата, представляващи признати познавателни средства, не може да се достигне до такива светове, за които става дума тук. Но сме длъжни действително да разбираме вътрешната работа в нашите клонове така, че да си казваме, че животът в нашите клонове далеч не е безполезен. За нашето дело съвсем не е безразлично, че се събираме в такива клонове и не само обновяваме теоретичните си познания с резултатите от нашето учение – не става дума за това, – а у нас възникват топли чувства и усещания към конкретните неща и същества в духовния свят. Благодарение на това се приучаваме посредством душевните чувства и усещания, които във всеки случай ни дават възможност за това да приемаме духовни истини по различен начин от тези, които са неподготвени. Понякога на вечерните сбирки на нашите клонове вече трябва да се съобщават някои истини от по-висшите чисто духовни знания, имащи опора във вече усвоеното и казано по-рано. Не може винаги да се започва отначало. Това запознаване с живота на клона следва също така да дава възможност на по-голямата част от душите на нашите приятели да възприемат в себе си такива неща, каквито споменах завчера, а именно специалния начин за проверка на духовното ни знание.

Тези неща не могат да се проверят по същия начин, по който се проверяват външните факти, когато виждаме нещата с очите си. Но този, който има усещане за това, което споменах миналия път, дори и сам да не вижда в духовните светове, ще почувства как посредством взаимната подкрепа на духовните истини се увеличава тяхната стойност. Затова още веднъж искам да обърна внимание на това от какво голямо значение е как, от една страна, благодарение на дългогодишни наблюдения се е установила определена гледна точка, че една трета от времето на живота между раждането и смъртта се преживява отново след смъртта, а сега е открита съвсем различна гледна точка: гледната точка, че всъщност преживяваме живота си по време на сън под една особена форма през периода, който наричаме Камалока и че този период също съставлява една трета от живота на физическия план. Тези две гледни точки са напълно независими една от друга, открити са, изхождайки от различни изходни точки. Също и при други случаи вече сме показвали как, изхождайки от три или четири гледни точки, винаги се стига до едно и също. Тъй като истините взаимно се подкрепят. За това, скъпи мои приятели, трябва да придобием правилното усещане! То ще произведе нещо като естествено елементарно чувство за истина за духовните познания. Към това трябва често да апелирам, защото в противен случай не бих могъл да съобщавам по-нататъшни висши истини на сбирките на отделните клонове.

Завчера обърнахме внимание, че правилната спойка на азовото ни съзнание между смъртта и ново раждане се разпалва от панорамния обзор, който имаме след смъртта за последния си земен живот. Ние преглеждаме живота си като на панорама. Постарайте се да си изясните какво представлява всъщност това, което се вижда тогава. Тук, на физическия план, като хора сме свикнали да се намираме в центъра на мировия хоризонт и да виждаме в обкръжението си света, който произвежда впечатления върху нашите сетива. Ние обзираме хоризонта, който може да ни направи впечатление. Не гледаме

вътре в себе си през нормалния живот на физическия план, а извън себе си. Важно е, че ако искаме да придобием някакво понятие за живота, следващ непосредствено след смъртта, веднага ни прави впечатление, че погледът върху панорамата на живота се различава от това, с което сме свикнали като възприятие на физическия план. На физическия план гледаме извън себе си и виждаме света като свое обкръжение. Ние сме тук, гледаме извън себе си, а не вътре в себе си. А непосредствено след смъртта има няколко дни, през които зрителното ни поле е изпълнено с преживяното между раждането и смъртта. Тогава гледаме от обкръжението към центъра. Гледаме към собствения си живот, към протичането във времето на собствения си живот. Докато иначе казваме: „Намирам се тук, а там е всичко останало“, непосредствено след смъртта веднага имаме съзнанието, че я няма тази разлика между нас и света, а гледаме от обкръжението към собствения си живот и за тези няколко дни това е нашият свят. Както в обикновеното възприятие на физическия план виждаме планини, къщи, реки, дървета и т.н., така сега виждаме преживяното в живота си, изхождайки от определена лична гледна точка, като свой непосредствен свят. И фактът, че го виждаме, ни дава изходна точка за съхраняване на аза през целия живот между смъртта и ново раждане. Това подсилва и укрепва душата така, че между смъртта и ново раждане тя винаги знае: „Аз съм аз!“

Тук, във физическия живот, усещаме своя аз – често съм го споменавал, – благодарение на това, че се намираме в определена връзка със своята телесност. Виждате ли, ако обръщате внимание на сънищата, ще признаете, че по време на сън нямате ясно усещане за аз, а често – чувството за разделеност. Това идва оттам, че тук, на физическия план, човекът чувства своя аз всъщност само благодарение на съприкосновението с тялото си. Грубо казано, можете да си представите това долу-горе по следния начин. Движете пръста си във въздуха, а там – няма нищо! Продължавате да го движите и там все още няма нищо. Когато обаче се натъкнете на нещо,

само тогава чувствате себе си. Осъзнавате себе си, когато се допрете до нещо. По такъв начин става осъзнаването на нашия аз. Не самия аз – азът представлява същност, – а азовото съзнание, съзнанието за аза. Противодействието ни кара да забележим самите себе си. Следователно във физическия живот сме съзнателни за себе си благодарение на факта, че живеем във физическо тяло. Затова сме получили физическо тяло. В живота между смъртта и ново раждане имаме азово съзнание благодарение на това⁸, че сме получили силите, произлизащи от съзерцаването на последния си живот. В известен смисъл влизаме в контакт с това, което ни дава пространствения свят, и по този начин придобиваме азово съзнание за живота между раждането и смъртта. Влизаме в контакт с преживяното от нас между раждането и смъртта в последния ни живот и по този начин имаме азовото си съзнание за живота между смъртта и ново раждане.

После следва съвсем различният живот, който трае една трета от продължителността на живота между раждането и смъртта и който толкова често бива наричан живот в Камалокка. Там става така, че настъпва разширяване на нашето съзерцание. Докато през първите дни съзерцанието ни е насочено всъщност към самите нас, към изтеклия живот, а не към личността, в периода след това е съвсем различно. Разбира се, силата да се чувстваме като аз остава. Но сега – това, което ще обобща сега, можете сами да откриете в отделни книги и цикли⁹ – настъпва нещо много своеобразно, а именно нещо, към което човекът първо трябва да привикне, тъй като целият начин на възприемане на света е абсолютно различен от този тук, на физическия план. Голяма част от това, през което преминава човекът след смъртта, се състои в привикване към един различен начин на възприемане. Тук виждаме природата около себе си. Това, което тук, във физическия свят, виждаме като природа, изобщо не съществува в света, който е наш свят между смъртта и ново раждане. За да можем да виждаме природата тук, ние разполагаме с физическите си очи, уши, с

целия си апарат за физическо възприятие. И с други възприемателни органи тази природа, изпълнена с цветове и с останалите ѝ характеристики, не може да бъде възприета. Затова сме снабдени с физическо тяло, за да можем да възприемаме природата. След смъртта на мястото на това, което имаме около себе си като природа, е духовният свят около нас, който описваме като света на йерархиите, един свят от чисти същества, свят просто от души. Не материя, субстанция или предмети, а само същества. Това е същественото, за което става дума. Оттук идва разбиращата се от само себе си изненада, най-голяма за онези души, които тук, във физическия живот, отричат духа. Защото тези, които отричат духа и не вярват в нищо духовно, се оказват пренесени в един свят, който са отричали и който им е напълно непознат. На тях им се налага принудително да живеят в свят, който всъщност не са искали да съществуват.

Следователно сме заобиколени от духовно обкръжение, само от същества, само от души. И постепенно от този универсален свят на душите започват да изплуват, да се оформят души, които отначало не познаваме. Знаем, че около нас има само души, но не ги разпознаваме поотделно – постепенно по-определено и по-конкретно се открояват отделните души и през този период се появяват именно душите, с които сме живели тук, на физическия план. Докато срещаме това множество от души, сред което се намираме, се научаваме да разпознаваме: тази душа е този, а друга душа е някой друг. Създаваме познанства с тези души. Но преди всичко сме длъжни да се запознаем с това, че цялото отношение към света между смъртта и ново раждане по своето същество, също и в отношения, различни от споменатите, е различно от условията, в които човек се намира тук, на физическия план. Тук казваме, че светът е извън нас. След смъртта наистина имаме съзнанието, че светът е в нас. Изглежда парадоксално, но е така. Представете си, че тук, на Земята, за един миг се разтваряте напълно, че се изпарявате като пара. Този облак пара, който сте Вие самите, се разширява все повече и повече и спира да расте едва когато

стигне до небесната твърд – нека приемем за момент небесната твърд като същество, – до там, „където светът е закован с дъски“, както се казва. Тогава се чувствате като тази небесна твърд и сега гледате всичко вътре, така че със съзнанието си се намирате отвън и гледате света във вътрешността. Чувствате се така, че всичко, което се появява, се появява вътрешно. Така както тук в нас се появява болка, така след смъртта в нас се появяват съществата като вътрешно преживяване. Това създава безкрайната интимност на преживяванията между смъртта и ново раждане, факта да си свързан с тях така, че всъщност да ги имаш като вътрешно преживяване. Но съществува и определена разлика. Виждате ли, за една такава душа, която започваме да разпознаваме, както го описах, за нея отначало човек може да знае, че тя е там, но няма форма. Тя още не е възприемаема. За да я направим възприемаема, трябва да проявим вътрешна активност, която се изразява в следното. Нека си представим, че се намираме в духовното. Чувствам зад себе си нещо, което не виждам, така че следователно си създавам представата, че то е там, но трябва да положи усилие, за да добия тази представа. Искам да кажа, че то може да се сравни с това да направя рисунка на някой предмет, след като съм го опипал с ръка. Следователно е необходима вътрешна активност, за да възникне имагинацията. Знам, че съществото е там, но първо трябва да създам имагинация, като се свържа вътрешно със съществото. Това е единият начин за възприемане на душите. Другият начин е човек да не полага толкова силно вътрешно усилие, а имагинацията да възникне сама. Тя възниква без да се налага да правим кой знае колко за целта. Става така, както когато гледаме нещо тук, но, разбира се, прехвърлено в духовното. Тази разлика може да съществува между две души. За да се появи пред нас едната душа, следва да положим много усилия, а при другата душа имагинацията сама ни се дава: нужно е само да сме внимателни. Така че трябва да отбележим тази разлика. Защото ако се запознаете с някоя душа така, че да се нуждаете от повече усилия, значи това е душа, която е почина-

ла. А душа, която се появява по-скоро от само себе си, е такава, която е въплътена във физическото си тяло тук, на Земята. Тези разлики действително съществуват. Човекът – с някои изключения, които също можем да споменем по-нататък¹⁰ – след смъртта си се намира както във връзка с души на мъртви, така и с души, които са още тук, на Земята. И разликата се състои в това, доколко активни или пасивни следва да сме, по какъв начин възниква имагинацията за душата, която човек среща.

Но съществува едно понятие, едно качество, за което вече неведнъж сме говорили, което обаче искаме да обобщим още веднъж във връзка с живота, който отнема една трета от времето на изтеклия ни земен живот и който сме свикнали да наричаме живот в Камалока. Когато живеете тук, на Земята, и някой Ви блъсне, Вие знаете, осъзнавате това и казвате: „Той ме блъсна“. И по правило преживяването, когато някой Ви блъсне, е различно от това, когато Вие блъскате някого другиго. Когато чувате някой да казва нещо, преживяването тук е различно от това, когато Вие казвате нещо. Точно обратното е в живота в Камалока, в който се преживява в обратен ред периодът между раждането и смъртта. Сега е така – позволете ми да използвам този груб пример: когато някой е блъснал някого в живота, той усеща това, което е усетил този човек по време на удара. Ако някой е обидил някого с някоя дума, той преживява усещането, което е изпитал другият. Човек преживява това, което са предизвикали неговите постъпки в душата на другия. С други думи, преживяваме резултатите, причинени от собствените ни дела. По време на това връщане назад преживяваме всичко, което са преживели чрез нас другите хора тук, по време на живота ни между раждането и смъртта. Ако сте живели с толкова и толкова стотици души тук, между раждането и смъртта, тези стотици души са преживели нещо чрез Вас. Но тук, във физическия живот, не можете да почувствате това, което другите чувстват и преживяват чрез Вас, а изживявате само това, което сами преживявате чрез другите. След смъртта е обратното. И това е същественото, че при ретроспективния

обзор преживяваме всичко, което са преживели другите чрез нас. Следователно преживяваме въздействията от последното си земно битие върху другите. И наистина задачата на тези години се състои в това да преминем през тези въздействия.

Докато преминаваме през тези въздействия, преживяването им се превръща в нас в сили. Това се случва по следния начин. Да предположим, че съм оскърбил някого и той е изпитал горчивина. Тази горчивина преживявам сега по време на периода в Камалока, нея изпитвам като собствено преживяване. Да, докато я преживявам, в мен се появява силата, която трябва да се прояви като противодействие, т.е. докато изживявам тази горчивина, приемам в себе си силата да излича тази горчивина от света. Така възприемам всички въздействия от делата си и благодарение на това усвоявам силата да ги премахна. През периода, който трае една трета от изтеклия ми земен живот, приемам в себе си силите, които могат да се изразят в нас като интензивно желание да унищожим в сега обезпльтената душа всичко, което пречи на нейното съвършенство, защото я връща назад в развитието ѝ.

Ако се замислите над това, ще видите, че човек сам си създава кармата, т.е. че у него възниква желанието да стане такъв, че да може да погаси всичко, което смята, че трябва да бъде погасено. Следователно кармата се подготвя тъкмо през този период. Ние внасяме в душата си силата, която трябва да приемем между смъртта и ново раждане, за да предизвикаме в следващата си инкарнация конфигурацията на своя живот, която смятаме за правилната. Бих искал да кажа, че това е техниката на създаването на кармата. За да разберем правилно тези неща, трябва да сме наясно – не теоретично, а така, че да проникнем дълбоко в силата на чувствата и волята си, – че цялата насоченост на чувствата на мъртвия става съвсем различна от тази на живия. Живият би могъл много лесно да каже: „Жал ми е за този или онзи починал, че трябва да премине през едно или друго изпитание, срещу което не може да направи нищо!“ А сега си представете, че той е нанесъл на някого

другого тежки рани, но не може да направи нищо, за да оправи нещата. Сега може би пак ще съжелявате мъртвия, но това не е уместно, тъй като той не желае нищо по-съкровено от това да развие в себе си силата, с която да може да изравни нещата. Точно това е, което той смята за свое добро. С пожеланията си бихте искали той да не постигне това, което най-съкровено желае. За целта обаче той трябва да премине през всичко това. Защото положителното се развива от отрицателното. Чрез разбирането на това, какво е причинил, човек развива силите да го изравни.

Така че можем да кажем, че в края на периода в Камалока след повторното преживяване на последния си живот човек вече е определил как иска да встъпи отново в следващата си инкарнация в това битие, по какъв начин иска да се срещне с един или друг човек, за да може да изглади едно или друго нещо. По същество там се определя кармата за живота, в който ни предстои да встъпим.

Първата част от времето си прекарваме в усвояване от духовния свят на силите, чрез които можем да сформираме човека като цяло, които ще ни помогнат да си създадем тяло, съответстващо на нашата индивидуалност. Първо имаме плана на нашата карма. Едва тогава трябва да оформим човека съгласно него. Впоследствие за целта ще е нужно още много дълго време. От това обаче можете да видите, че същественото за времето в Камалока е, че ни се предоставя възможност да подготвим следващата си инкарнация по правилния начин в морално отношение. Сега трябва да сме наясно, че всяко следващо въплъщение зависи винаги от предишното. Виждаме как се подготвя следващата инкарнация. Виждаме също и че целият начин на живот на даден човек зависи от начина, по който е изживял предишния си живот. Че това противоречи на свободата – пак ще се върна към това, – е възражение на хора, които не са проникнали в нещата. Това не противоречи на свободата.

Ако разгледаме животите на отделни хора по този начин, ще открием, че те са безкрайно различни. Изобщо колкото

хора има по Земята, толкова различни са те. Но могат да се различат няколко категории. Има хора, които действат така, че още от най-ранното им детство се вижда, че този човек е особено предразположен към едно или друго нещо. Както знаете, има такива хора. Още в детството им може да се каже, че ще направят това или онова. Те навлизат в битието равномерно, активни са. Имат определена задача и развиват силата за нея. Намират се и други хора, които се интересуват от много неща, но нямат силно изразена насоченост към нещо конкретно. Те поемат много неща. Дори може би по-късно в живота си стигат до конкретна задача, която не им съответства напълно. Те може би биха могли да изпълнят също толкова добре и някоя друга.

Накратко, хората наистина се различават един от друг по отношение на начина, по който действат в живота, и това всъщност прави животът възможен. Съществуват например хора, които проявяват малко от себе си във външни дела, но е достатъчно да кажат само една дума, за да окажат въздействие върху хората. Те действат повече чрез вътрешната си същност. Други хора действат повече външно. Това силно зависи от начина, по който човек е преминал през живота в предишната си инкарнация. Има хора, които умират млади, да кажем преди 35-та си година, нека вземем тази граница. Поради тази си смърт такива хора са в съвсем различно положение от хората, които умират след 35-та година. Ако човек умре преди 35-та си година, нещата стоят така, че той все още се намира много близо до света, от който е дошъл с раждането си. 35-та година е важна граница. Тогава човек сякаш преминава през някакъв мост. Светът, от който произлиза, се отдръпва, и човекът ражда нов духовен свят вътре от самия себе си. Важно е да различаваме това. Сега да допуснем, че някой умира преди 35-та година. Когато след това той се въплъти, у него по определен начин се развива силата, която не е изразходвал по време на живота, който би следвал след 35-та му година. Такива хора, които в дадена инкарнация преминават през портата на смър-

тта преди 35-та си година и посредством това спестяват силите си за тази инкарнация, които иначе щяха да използват, ако бяха станали на 50, 60, 70 години, при тях силата, които са спестили, се сумира със силите, с които се възплъщават в следващата си инкарнация, и благодарение на това такива души се раждат в тела, благодарение на които са в състояние, особено през младостта си, да получават от живота много силни впечатления.

С други думи, когато души, които в предишната си инкарнация са починали преди 35-та година, се възплъщат отново, всичко им прави силно впечатление. Нещо силно ги възмушчава, друго силно ги радва, имат живи усещания и бързо преминават към волеви импулси. Това са хора, които стоят здраво в живота и получават своя мисия. Човек не умира безпричинно преди 35-та си година, а после бива поставен в живота по напълно определен начин. Ако обаче умре след 35-та си година – нещата се преплитат едно с друго, смъртта преди 35-та година може да доведе и до нещо различно, това са само примери, не е задължително да е така, – този факт може да доведе до това в следващия си живот човек да не се влияе силно от нещата от своето обкръжение. Човек не може бързо да се вдъхнови или пък внезапно да се възмути. Запознава се с нещата по-бавно, но по-отблизо и в следващата си инкарнация ще се вживее в такъв живот, в който ще действа по-скоро вътрешно, без да бъде направляван толкова ясно към определена житейска задача. Човек ще заема такава жизнена позиция, че може би би предпочел да изпълни друга задача, но понякога му се налага да проведе нещо специално, дори против волята си. Понеже благодарение на предходното си земно възплъщение се е оказал в състояние да действа по-фино, той може да бъде използван в по-широк периметър.

Ако например – и по-рано съм споменавал този случай – някой премине през портата на смъртта в най-ранна младост, да кажем на 11-, 12-, 13- годишна възраст, той прекарва кратко време в Камалока, но все още се намира много близо до света,

който е напуснал при физическото си раждане. Тогава всичко изглежда другояче. Ако някой има това в своята карма, след края на живота още през 12-та година, също следва ретроспективен обзор през първите дни след смъртта, но той става по такъв начин, че му се явява по-скоро отвън, докато ако някой умре на 50, 60, 70 години, сам трябва да направи много повече за това да получи ретроспективния си обзор. Той го получава чрез собствена активност. И поради факта, че хората трябва да преживеят по различен начин този живот след смъртта, те се подготвят за следващ живот също така различно. Може да се случи някой да е бил много активен в някой живот. Ако бидейки особено активна натура, някой бъде изтръгнат от живота, ще настъпи това, че в следващия му живот той ще бъде определен от своята карма да бъде поставен с напълно ясна житейска задача, която безусловно да изпълни. Човек е като предопределен. Ако обаче някой е особено активен през живота си и доживее до старост, тези сили стават вътрешни. Тогава в следващия си живот той ще има по-сложна задача. Тогава външната активност отстъпва, а като насъщна необходимост на душата се явява развитието на вътрешна активност.

Толкова сложен е животът на човека в развитието му от инкарнация в инкарнация! Вдругиден ще продължим с тези разглеждания. Сега бих искал само да приключа, като Ви кажа, че ако сте изправени пред лицето на такава епоха, каквато е нашата, в която за сравнително кратко време по изключение мнозина преминават през портата на смъртта по ненормален начин, значи посредством това се подготвя нещо изцяло извън нормата. И то трябва да бъде подготвено. Всяка година виждате как периодът на цъфтеж настъпва на интервали в света. Ако погледнете назад в историята, може да се каже, че и там разцветът се появява на интервали. Голям разцвет е била епохата на Лесинг, Хердер, Шилер, Фихте, Гьоте. Сякаш всички гениални люде са били заедно вкупом. После това свършва и така светът напредва със скокове. Говори се за такава скокообразна поява на гении, а после нещата отново се променят. В духов-

ната област също имаме разцвет, особено избуяване, на интервали. Сега в наши дни виждаме умирање във физическата сфера, случващо се също така внезапно. Отново имаме две неща, които можем да поставим едно до друго като образи и които говорят много повече от образите. Големи физически загуби, които са семето за последващ значителен духовен разцвет. Изхождайки от тази гледна точка, отново и отново търсейки сила и утеха, но също и добивайки увереност в надеждите си, нека отново повторим във връзка с нашето време и позовавайки се на съзнанието за нашата духовна наука:

От храбростта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданията на изоставените,
от жертвата на народа
ще съзрее плод духовен –
ако душите съзнателно отправят мисли
в царството на духовете.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 20 ноември 1915 г.

Дните, прекарани заедно тук, използвахме, за да хвърлим от една или друга страна светлина върху връзката между живота на човека тук, на физическия план, и живота, който се прекарва между смъртта и ново раждане, а също и върху някои неща относно връзката на отделните следващи един след друг земни животи, през които преминава човекът. Видяхте, че ако се опитаме да навлезем в тези отношения по-точно и в подробности, изследването става по-сложно, но затова пък и по-плодоносно, защото едва такова навлизащо в подробности изследване може да ни открие пътя към решаване на отделните житейски въпроси и загадки. Бихме искали да продължим малко по-нататък в нашите разглеждания, но за целта днес следва да започнем с това да се позанимаем малко със структурата на човека, която познаваме, но която трябва да обсъдим повторно във връзка с тези свойства, които ще са важни за нас за следващото разглеждане.

Така, скъпи мои приятели, както живеем като хора тук, на Земята, както знаете от различните цикли, лекции и книги, ние живеем в една напълно определена епоха от земното развитие¹¹. И от целия дух на нашите разглеждания вече сте могли да разберете, че има вътрешен смисъл, има определено вътрешно значение фактът, че превеждаме душата си през различните епохи от земното развитие. От дадените описания вече сте могли да видите как не само външният, а целият живот на човека тук, на Земята, е бил различен през различните епохи. Различен е бил целият живот на душата – ако разгледаме само следатлантските епохи – през древноиндийската, древноперсийската, египетско-халдейската, гръцко-римската епоха и отново е различен в наше време. През всички тези епохи ние сме превели душите си. Във всички тези епохи нашите души са търсели тела (повечето хора по два пъти в една и съща

епоха, които да дадат възможност на душата да възприема света така, както може да се възприеме той тъкмо с помощта на силите, развиващи се в съответната епоха.

Ако си спомняте какво е казано за спецификите на душевния живот през отделните епохи, ще можете да добиете още по-ясна представа за това. Ако разгледаме например живота през първата следатлантска епоха, ще открием, че по време на земния живот човешката душа е била заета предимно с това да изработи взаимодействието на собственото си същество с етерното тяло, т.е. да преживее по правилния начин това, което може да се преживее, когато тук, в земния живот, човек се намира във взаимодействие преимуществено с етерното си тяло. После през втората следатлантска епоха душата е изживявала всичко, което може да се изживее, когато се намира в истинско взаимодействие с астралното си тяло. В третия следатлантски културен период душата е изживявала всичко, което може да се изживее посредством взаимодействието със сетивната душа. В четвъртия културен период тя е изживявала взаимодействието с разсъдъчната душа, а в наше време се изживява всичко, което може да се изживее, когато човек се намира във взаимодействие със съзнателната си душа. Благодарение на това, че душата, която през отделните епохи се е движела в тези съставни части на човешката природа, че е преживявала едно или друго, тя се е придвижвала напред в общия мирови развой. Съвършено различно е това, което човек е преживявал през различните епохи в отношенията на собствената си душа към целия свят. Трябва вече да сме си създали представа за това, съгласно изложеното досега. Следователно в наше време живеем в съзнателната си душа и цялата култура на нашия пети културен период се състои в това, цялата човешка душа, целият човешки аз да създадат такива отношения със света, които се дават благодарение на връзката със съзнателната душа. Това, което може да се преживее, когато човек насочва силата си в съзнателната душа, се изживява в нашата епоха.

Сега обаче можем да подходим към нещата и от друга гледна точка. Благодарение на какво в общата космическа връзка става така, че човек да живее в съзнателната си душа? Разбира се, като хора не живеем само в съзнателната си душа, а и в други съставни части на човешката природа. В тесен смисъл в наше време се създават способностите, които чрез съзнателната душа създават в нашия аз условията, благодарение на които да живеем по правилния начин в организацията на физическото си тяло между раждането и смъртта. Гъркът през четвъртата следатлантска епоха още не е живеел в толкова силна зависимост от физическото си тяло, колкото ние. Гъркът е живеел в тялото си все още по един вътрешен начин. Това го е карало да работи в разсъдъчната душа (или душата на характера). Поради това е бил в състояние да изпълва физическото си тяло по съвсем различен начин, отколкото ние можем това. За всяко движение на ръката си например гъркът е имал много по-силен нюанс на усещанията, отколкото днешния човек. В тези неща не може да навлезе никоя външна наука, но те съществуват. Когато е сгъвал ръката си, гъркът е чувствал как се напрягат отделните му мускули, как се образува ъгъл. Ето защо гъркът като скулптор е бил в състояние да твори по съвсем различен начин. Съвременният скулптор работи по модел. Той гледа модела и работи според него. Но не и гъркът. Той е имал вътрешно усещане за формата на ръката, за физиономията и т.н. При него това е било вътрешно преживяване. Днес, когато живее в съзнателната си душа, човекът е в известен смисъл откъснат от това, което може да преживее във физическото си тяло. Той хем е навлязъл по-дълбоко във физическото си тяло, станал е по-близък с него, отколкото е могъл да бъде гъркът, но поради това е станал също и нечувствителен към всичко, което то му дава. Той си служи с организмите на физическото си тяло в по-висш смисъл от гърка. Гъркът не е могъл да вижда определени цветови нюанси, които виждаме днес, защото още не е бил толкова здраво поместен във физическото си тяло като нас днес. Ако четете Омир, ще

видите колко малко цветове използва той. И така, нещата се изменят по този начин. Човекът изпитва по-голямо родство с физическото си тяло, но поради това и не чувства вътрешното си същество толкова навътре в него. По-скоро би следвало да кажем, че той не усеща вътрешното си същество във физическото си тяло, а се обръща повече към външния свят. Накратко, днес има борба със способностите на физическо тяло, докато в Древна Гърция е имало по-скоро борба с формата. Така че можем да кажем, че изграждаме съзнателната си душа именно посредством това, че със своя аз влизаме, така да се каже, във вътрешно родство с физическото си тяло, че плътно се внедряваме в него. Благодарение на което е дошла епохата, в която човек вече не знае много-много за духовните процеси и неща, епохата на материализма, понеже толкова здраво сме навлезли във физическото тяло.

Но във физическото тяло, разбира се, се намира и етерното тяло. Гъркът все още е знаел много повече за етерното си тяло. Той е усещал, ако и само като лек отзвук, как етерното тяло винаги откликва на физическите движения на тялото. Той все още е усещал, че се движи не само физическата ръка, а че с нея се движи и етерната ръка и че тя лежи в основата на физическото движение. Това вече е изгубено. Но по време на гръцката епоха човекът е преминал през всичко това, за да се чувства много по-интензивно в етерното си тяло, отколкото сега. Това знание не се е изгубило съвсем. Всички ние като хора сме преминали през него и то се крие вътре в етерното ни тяло. Всичко това е останало в него като съхранени мисли. И когато излизаме от света, в който се намираме между смъртта и ново раждане, оставяме зад себе си като забравено всичко, което сме били способни да владеем толкова добре в етерното си тяло. И когато сега навлизаме толкова дълбоко във физическото си тяло, оставяме настрана наследеното от гръцката епоха. Вече виждате, че етерното ни тяло всъщност съдържа много неща, които човекът просто не осъзнава. Сега той развива съзнанието си предимно във физическото си тяло. Така

той закрива достъпа до това, което има в етерното си тяло. Ако човекът осъзнаваше цялото знание за вътрешната човешка организация, което носи скрито в етерното си тяло, той щеше да знае безкрайно повече, отколкото сега. Защото етерното тяло е придобило известно съвършенство, по-голямо, отколкото човекът съзнава днес. Изобщо по отношение на етерното тяло има много изтласкани назад неща, тъй като не ги довеждаме до съзнанието си по съответния начин. Има много неща, които не знаем за етерното тяло.

Сред другото, дейно в етерното тяло, както знаете, в него работи и астралното тяло. Всичко, което прави етерното тяло, следва да се мисли като за пронизано от астралното тяло. Ако можеше внезапно да извлече всичко, което съдържа етерното тяло, човек щеше да бъде безкрайно по-умен, отколкото е в сегашната епоха, в която се бори с физическото си тяло. Защото етерното тяло – разбира се, астралното тяло също има своя дял в това – съдържа например безброй съкровища на мъдростта. Те са долу в нашата душа, в етерното ни тяло. Там преди всичко има много умения, огромен материал от знания. Например относно геометрията. Тук веднъж вече съм споменавал колко много неща за геометрията знаете несъзнателно. Това е абсолютна истина. Защото когато се запознавате с геометрията, не я научавате от външните неща, а я издигате от себе си, като привеждате до съзнанието си това, което е заключено в етерното тяло. Ако чертаем фигури по външен начин, те ни действат само като стимул. Когато чертая триъгълник, за който зная, че ъглите му са равни на 180° , знам това чрез етерното си тяло. Това, че чертаем фигурата, е само спекулация с човешкия мързел. В действителност несъзнателно Вие знаете всичко, което може да се научи от геометрията, защото то се крие долу, в дълбините на несъзнателния душевен живот. Изобщо и идея си нямаме колко сме умни в несъзнателните си душевни дълбини. Само ако знаехме! Нещастие то на човешкото развитие не се състои в това, че хората имат малко мъдрост в себе си, а там, че не могат да издигнат мъдростта от собствената си

душа. Цялото възпитателно развитие почива на това човек да извлече скритата мъдрост от дълбините на душата си. Но ако не бяхме длъжни да извличаме тези неща по този начин, не бихме могли да благоприятстваме своето развитие така, както би трябвало. Виждате ли, ако не се отнасяхме към физическо си тяло по начина, по който се отнасяме сега, щяхме да се раждаме като невероятно умни деца и изобщо нямаше да ни струва много сравнително рано да извлечем криещото се в етерното ни тяло. Но тогава човекът щеше да полага прекалено малко усилия за постигане на мъдростта. Така тя щеше да бъде твърде малко негова собственост, той щеше да бъде само сляпо подражание на мъдростта. Личното усвояване става благодарение на факта, че имаме такова отношение към физическото си тяло, каквото имаме сега, в петия културен период. Едва личното усвояване прави така, щото знанието да стане наше собствено знание и го имаме за себе си едва тогава, когато го извличаме по този начин. Всичко това касае етерното тяло.

По отношение на астралното тяло важи нещо съвсем различно, за него е валидно следното. Ако можехме да извлечем всичко, което лежи в астралното ни тяло, всичко, което знае то, всъщност нямаше да спечелим нищо за настоящия си живот. Защото тогава щяхме да живеем сред човечеството подобно на автомати. Нашето астрално тяло например – не съзнанието ни, а астралното ни тяло – реално знае отношението, в което се намира то като астрално тяло към всеки отделен човек, когото среща в живота си. Астралното ни тяло има такова съзнание. Така че, ако можехме – този, който иска това, не го може, а този, който го може, не го прави, тъй като това би довело до изграждане на окултен егоизъм от най-лош вид, – но ако можехме да направим съзнателно всичко, което знае астралното ни тяло, щяхме например да знаем точно: с този или онзи човек ще си имаш само неприятности, с този или онзи ще преживееш приятелски чувства. Такова знание, разбира се, би променило напълно живота, но съвсем не в благоприятен смисъл за нашите настоящи земни отношения. Бих могъл още

много да разказвам за нещата, които знае астралното тяло, но то вече упражнява несъзнателно своето знание, само че това е знание, на което наистина се обръща твърде малко внимание в отношенията в човешкия живот.

Сега си представете, че някой загива при нещастен случай. В обикновения човешки живот нещата изглеждат така, сякаш нещастieto е застигнало човека. Защото съгласно устройството на настоящото ни съзнание човекът не търси нещастния случай. Но ако изследваме астралното тяло, няма да намерим и едно нещастие, което човекът, доколкото пребивава в астралното си тяло, да не е търсил. Защото това, което се явява необходимост за обикновеното съзнание, се търси от астралното тяло по свободен вътрешен избор. Това е желано, истински желано от астралното тяло. Дори ако някой бъде сгъзен от влак, това всъщност е било привлечено от астралното му тяло с оглед на всички житейски взаимовръзки, а съвсем не е нещо, което се е случило просто ей така.

И така, като мъдрост в астралното си тяло нямаме само връзките си с останалите хора, но наистина имаме връзката си с целия външен живот, с това, което се разиграва като природни явления или други социални събития, в които сме въввлечени. Това, което е скрито от нас, и това, че е скрито, е добре, защото иначе нямаше да научим нищо за по-нататъшното си развитие. Но в астралното ни тяло има истинска мисъл, т.е. един вид знание за всичко, което показва съществуването ни във връзка със събитията и човешкия елемент, вътре в което сме оплетени. Както казах, хората почти не забелязват това в обикновения живот. Защото ако ни сполети нещо, за което се казва именно, че ни „сполетява“, по правило това, което ни е сполетяло, се разглежда само от гледна точка на факта, че ни е сполетяло. Наистина не вземаме под съображение какво щеше да се случи, ако нещото не бе сполетяло човека. Искам да приведа един очебиен случай. В даден момент от живота си някой бива ранен. В обикновения живот си мислим: „Той е ранен“. И с това нещата приключват. Но какво щеше да се случи, ако

човекът не беше ранен, не се замисляме. Всичко следващо се случва по друг начин. Но астралното тяло прозира цялата взаимовръзка, в която се намира преди раняването. Може да се каже, че астралното тяло е ясновиждащо.

А истинският аз, който все още почива дълбоко в подсъзнанието, който имаме в най-съкровените си глъбини, е още по-ясновиждащ, много по-ясновиждащ. Не е ли вярно, вече сте наясно с това, скъпи мои приятели, че сме изградили физическото си тяло още на стария Сатурн, че сме изградили етерното си тяло на Слънцето и че сме формирали астралното си тяло на старата Луна. Нашият аз е младенецът сред човешките съставни части, той е най-млад. Този аз ще се развие до степенята, в която сега сме развили физическото си тяло, едва на Вулкан, значи след като премине развитието на Юпитер и на Венера. Но този аз почива същевременно и в лоното на духовния свят. Тогава, по време на Вулкановата епоха, от аза ще сияе преогромно знание за връзките на живота. Но това знание още сега е в нас, а развитието на Юпитер и на Венера ще се състои в това да се извлече тази способност, да се издигне на върха.

И така, когато поглеждаме към глъбините на душевния живот, виждаме по прекрасен начин своята връзка с духовния свят. На нас, хората, в нормалния човешки живот засега ни е дадено само това, което получаваме, когато азът се отразява във физическото ни тяло. Но зад това почива много по-обширно земно знание, намиращо се в етерното тяло. Зад това отново почива едно ясновидско знание, което вече се намира в астралното тяло и едно още по-ясновидско знание, което е в истинския ни аз. Хубаво е предварително да обмислим тези неща, преди да преминем към това, което всъщност искам да обсъдя сега.

Да вземем случая, който понастоящем говори така дълбоко на душите ни по толкова многообразни начини, случая, в който на бойното поле някой бива въведен на млада възраст, както се случва често сега, през портата на смъртта. Вижда-

те ли, това, което настъпва тогава, е, че по-дълбоко лежащите части на човешката природа – етерното тяло, астралното тяло и азът – биват откъснати от връзката им с физическото тяло по съвсем различен начин, отколкото щеше да бъде, ако човекът остарее и умира дълго време в леглото си. Често тогава става по-бърза раздяла с физическото тяло. Често съм говорил за пророческите качества на етерното тяло¹². Както казахме, дори от образите на съня, ако можем да ги разтълкуваме по правилен начин, щяхме да узнаем, че в етерното ни тяло, чрез съновидението, което възниква поради факта, че астралното тяло се скланя над него и че етерното тяло получава отразено това, което преживява астралното тяло, в тези картини се намира нещо пророческо, което дава индикация за бъдещия ни живот.

За този, който изучава тези неща като духовен изследовател, от такива съображения възниква един важен въпрос. Той следва първо да си постави този въпрос, но после поставянето на въпроса представлява нещо като въведение към отговора, който трябва да се получи от ясновидското наблюдение. Казваме си например, че ако животът му протича нормално, човекът тук, на Земята, все пак е предопределен да достигне до дълбока старост, да изживее живота си бавно. За тази цел са подготвени етерното и астралното му тяло и неговият аз. Това може да се случи при нормално протичане на живота. И сега изведнъж човека го застига куршум и цялата връзка се нарушава. Поради това обаче дадена способност, например способността на етерното тяло – сега искам да насоча разглеждането към отделния човек, – силата, която би трябвало да е в състояние да действа като пророческа през целия живот, която би могла да преведе човека през много житейски взаимовръзки, се изтръгва от живота; тя бива отделена от физическия план. Да предположим, че куршумът не беше улучил – можем да направим тази хипотеза и да не вземем под внимание факта, че това, разбира се, е карма, – тогава човекът щеше да продължи да изразходва тази сила в етерното си тяло може би в продълже-

ние на още много години. Тази сила въпреки това е в неговите душевни глъбини. Тя е „не не там“, тази сила. Че тя е там, се вижда, когато човекът, застигнат от куршум, гледа ретроспективно своята панорама на живота, т.е. гледа назад в етерното тяло. Вече посочих, че тази панорама на живота има съвсем различен характер. Има характера, че сякаш идва по-скоро от външния свят, а не произлиза от вътрешния свят на човека. Накратко, енергията, силата, която се откъсва насила, остава в човека. Наблюдението показва също, че тя променя целия следващ живот след смъртта. По същия начин е и със силата, която се намира в астралното тяло. Тя също щеше да се изразходва по време на целия живот. Тя също още е там. Накратко, човекът преминава по съвсем различен начин през портата на смъртта, ако е откъснат насила от физическия живот, когато е застигнат от куршум и така напуска живота, отколкото ако си беше умрял бавно в леглото от старост.

Сега за духовния изследовател възниква големият въпрос: какво всъщност значи това? Какво означава за една епоха, когато човекът, както в цитирания случай, внася в духовния свят нещо съвсем различно, отколкото щеше да внесе, ако си е беше изживял живота? За епоха като тази, в която живеем, това е от безкрайно голямо значение, тъй като в духовния свят се внася много от тук описаното. Но какво значи това за духовния свят? Това е изключително важен въпрос. Ако се разгледа малко от малко отношението на духовния към физическия свят, както можете да прочетете във Виенския цикъл¹³: „Вътрешното същество на човека и живот между смъртта и ново раждане“, започва да става важно нещо, което досега не са вярвали, което обаче се явява съвсем ясно за духовното изследване: когато човек дойде в духовния свят, всички понятия и представи наистина се променят. И това става не само когато се дойде в духовния свят чрез посвещение, а и през портата на смъртта.

Виждате ли, тук човечеството по принцип се развива все повече в определено направление, може да се каже, в направ-

лението на т. нар. битийно понятие. Днес хората вече са силно обзети от предпочитанието към понятието за битието. Какво всъщност имам предвид под битийно понятие, под понятие за битието? Днес нещо едва ли все още има някаква стойност, ако не е дадено като „битие“. Ако дойде някой, който не говори за нещо, което да е осезаемо, ще го сметнат за фантаст. Хората ходят насам-натам и говорят за „действителното“, а „голите“ мисли не струват нищо. Днес има безброй хора, които не обръщат внимание на мислите, защото не могат да ги „захаят“. За тях „битие“ означава човек да получи закуп това, което възприема. Няма нужда да се прави нещо за това нещото да го има, а то просто се явява като съществуващо. А това, което не се изразява като съществуващо по този начин, има все по-малка стойност за хората.

В развитието на духовния свят случаят е обратният. Това, което е съществуващо, което прави на някого впечатление като физически предмет, за човека в духовния свят представява нещо враждебно, пречещо, нещо, за което се знае, че принадлежи към нищоожното и е обречено да изчезне в нищото. И ако човек бързо-бързо попадне в някоя духовна област, в която се намират не чак толкова развити души, души, които, бих казал, са все още толкова наивни по отношение на духа, колкото наивни са и много души на Земята, той ще види, че там душите на мъртвите съдят по обратния начин. Нещо, което те смятат за ценно, не трябва да „бъде“, в смисъла, в който тук, на Земята, се говори за „съществуване“. Това, което тук се явява битие, не е от стойност за тези души. В духовния живот срещаме само чисто духовни същества, които въздействат на новодошлия. Тъкмо тях следва да направим видими за себе си. Там е така: човек се намира в духовния свят. Зад него стоят душите от духовните йерархии: ангели, архангели и т.н. Той знае, че те са там. Но за да направи така, че те да съществуват за него, първо трябва да ги пробуди от това, което тук се нарича съществуване. Това, което в духовния свят въздейства върху човека, трябва да бъде доведено до имагинация. Това,

което представлява непробудено битие, за което не е нужно да се прави нищо, което просто съществува от само себе си, няма никаква стойност там.

Тук, на Земята, сме обкръжени от природата, а духовният свят, към който трябва да се издигнем, не се намира там просто ей така. Не коства никакво особено усилие да имаш природата около себе си. Тя съществува от само себе си като битие. Затова материалистите толкова обичат да са заобиколени от природата. В духовния свят обаче нея я няма. В духовния свят няма нищо, което да не трябва постоянно да постигаш чрез работа. Там трябва винаги да сме дейни. Това, което съществува там, е другият свят, светът, който сме напуснали, към който непрекъснато гледаме обратно като на съществуващ свят: този свят, който носи преходното в себе си, който непрекъснато се бори с нищожното.

Ако за миг стане така, че светът, толкова обичан от материалистите, изчезне, ако хората не знаеха нищо за телата си, а първо трябваше да си създават имагинация за тях, ако не знаеха нищо за масата, докато не я създадат в мисълта си, а вместо това можеха да виждат духовния свят, тогава в живота тук щяха да имат това, което имат там, в духовния свят. В духовния свят светът става видим само чрез собствената ни дейност. „Другият“ свят, т.е. нашият свят тук, присъства винаги. Докато тук небето е скрито и присъства само светът около нас, там обкръжаващият свят е всъщност скрит, освен ако сами дейно не го приведем в собствено виждане. Отвъдният свят, нашият тукашен свят, е свят, в който не можем просто да вярваме, а за който можем да знаем непосредствено. Но това, което прави, бих казал, фатален този наш свят тук, разглеждан от гледна точка на другия свят, е, че той е пронизан от битието. Пречи това, че този свят е проникнат с битието, наистина пречи. Ако мнозина казват: „Да, аз искам да повярвам в духовния свят, само да можех да го видя тук!“, това може да се сравни с това, което казват душите в духовния свят: „Да, този непрекъснато наличен физически свят там, долу, би могъл да

се изтърпи, стига само да не „беше“ постоянно, стига само да нямаше битието толкова натрапчиво в себе си. Изобщо не можем да погледнем надолу към Земята, без във всяка нейна част да виждаме това ужасно „битие“.

Когато някой тук е практически материалист и не може да вярва в идеали, той обича само битието. Но за да не се разпространяват единствено убежденията за така очевидното битие, тук винаги от време на време се появяват идеалисти, които карат хората да вярват в силата на идеалите и тяхната действеност в историческия напредък. Тези идеали на нравственото, прекрасното, религиозното се внасят в света. Положително грубите материалисти не се интересуват от това – в най-добрия случай се отърват от тях с няколко думи. Всичко, което не се явява съществуващо в грубо материалния смисъл, внася в живота на физическия план нещо ценно. И ако разглеждаме от по-висша човешка гледна точка развитието на човечеството на Земята, си казваме: „Несъмнено природата е велика и значителна. Тя е „тук“. Но какво щеше да представлява целият човешки живот, ако я имаше само съществуващата природа – колкото и да е прекрасна, – ако човекът не можеше да има идеали, ако можеше да бъде подбуден не от това, което съществува, а от това, което би трябвало да съществува: от нравствения, религиозния, художествения, педагогическия живот? Несъществуващото, бих казал, прониква от духовния свят като идеали на човечеството. Несъществуващото, но което би трябвало да съществува – едва то прави живота стойностен. Това разбира добре всеки, който не е потънал изцяло в блатото на материализма. И хората, които в особен смисъл са носители на идеалите в хода на историята, се явяват тези, които единствено правят стойностен живота на битието, изхождайки от това, което би трябвало да съществува.

И сега за духовния изследовател се показва, че от духовния свят човек гледа по подобен начин назад към земния живот, но така, че като по-висша душа той изпитва копнеж не всичко на тази Земя просто да „е“, а сред нещата на Земята

да има и нещо, което да не „е“ по земния начин в най-точния смисъл на думата. Трябва да има примесено нещо в земното битие, което да не „е“ в обичайния земен смисъл. И бих казал, че е нещо безкрайно важно, когато това се показва на духовния изследовател относно живота, който е бил определен да бъде дълъг, но е бил насилствено прекъснат, така че имаме една част от този живот, която, погледнато от отвъдна гледна точка, е била определена за битието и не е изживяла това битие. Да предположим, че някой вместо до 70-80 години, съгласно жизнените му сили, живее в света само до 25-26-годишна възраст. След което, да кажем, бива улучен от куршум. Съставните части на човешката му природа внезапно се разединяват. Етерното му тяло, астралното му тяло и неговият аз сякаш да могат още дълго да развиват способността да поддържат физическото му тяло. Това, което би могло да последва след изстрела, е било предназначено за земното битие, но остава неизразходено в битието. Погледнато от отвъдното, това изглежда така, че се вижда: там долу няма само битуващо, а в земното битие е примесено и нещо, което е било определено за битие, но не е преживяло битието, битие, което е налично само по заложба. Нещо, което в известен смисъл е трябвало да бъде. Затова когато през портата на смъртта преминават тези, които рано са приключили живота си поради някаква външна причина, се явяват за духовния свят в сходен смисъл – само в сходен, а не в същия смисъл – духовни посланици като идеалистите, които идват тук, на Земята, за да примесят в битуващото това, което би трябвало да бъде. Така се издигат тези, които рано преминават през портата на смъртта, за да отнесат на небето посланието, че там долу, на Земята, има и нещо, което трябва да бъде, а не само това, което е.

Може да се направи едно безкрайно дълбоко и важно откритие, когато се стигне до тази глава от духовното изследване, в която човек се запознава с обърнатите към небето идеалисти, които стават такива, защото тук, на Земята, са преминали през портата на смъртта по посочения начин. Да съединяваме таки-

ва мисли със своята душа наистина подобава на нашето време.

Когато човек встъпи в сферата на духовния живот, е необходимо наред с тези, които изпълняват, така да се каже, задачата си в духовния живот, да има и такива, които да сочат към Земята, които всъщност са вплетели нещо в земното развитие, но са го извадили по-рано, отколкото е трябвало да стане това по план. Затова може да се каже, че тези, които минават рано през портата на смъртта, в много отношения се превръщат за човешките души в духовния свят в тези, които правят възможно да се вярва във висините на земния живот, които дават възможност да се вярва в отвъдното, в това, че земният живот наистина съдържа в себе си и нещо духовно и стойностно. Там те заемат място, подобно на мястото на идеалистите тук, на Земята.

Винаги трябва да имаме предвид, че не бива да си представяме хората, които продължават да живеят в духовния свят, такива, каквито са били за последен път тук. Тривиалната представа, която си създават хората, че например умрелите като деца продължават да живеят като деца, естествено, не е правилна. Образът, който мъртвите са имали за последно, може да се явява такъв живо в имагинацията, но това не е образът, а неговият израз. Може да умре дете, но човешкото същество, превъплътено в детето, може да е някоя много развита душа и след смъртта тя ще продължи да живее като много високо развита душа. Вече често съм споменавал това.

Сега обаче виждаме, че в духовния свят се внася нещо, свързано със земното битие, но все пак неизразходено от него, подобно на отвъдно нещо, което би трябвало да бъде. Това действа в развитието, което човешката душа претърпява сега отново между смъртта и ново раждане. Хора, преминали насилствено през портата на смъртта, прекарват живота между смъртта и ново раждане така, че представляват човешката Земя в един много по-богат, много по-обхванен смисъл, отколкото тези, които са изживели един нормален земен живот. Това няма нищо общо с писаното на човека от кармата. Ако човек

остарее, това е карма. Ако умре млад, това е карма. Но точно както на Земята човек не може да направи от себе си тази или онази индивидуалност според съзнанието си от тази страна, така също и изхождайки от земното съзнание, той не може да определя как трябва да се оформи животът между смъртта и ново раждане. Значи ако някой се издигне насилствено от физическото битие в духовния свят, той има много по-интензивна имагинативна визия за всичко човешко, отколкото би имал, ако влезе в духовния свят другоаяче.

Може да се каже, че хората, преминали през портата на смъртта по този начин, по време на живота между смъртта и ново раждане се намират особено близо до случващото се на Земята в смисъла на общочовешкото. Това може да се види, когато се изследва животът на хора, които извършват нещо особено важно в някой период от живота си, така че се стига дотам, че този човек върши необходимото. Да кажем, че някой на 49-годишна възраст – това, разбира се, може да се види само с окултно съзерцание – прави нещо от извънредно голяма важност в дадено направление. Ако проследим нещата назад, ще открием, че в предишното си възплъщение човекът може би е умрял от повече или по-малко насилствена смърт именно на 49 години. Тоест той е получил силната си връзка с идеалното развитие на Земята поради причината, че е бил внесъл в духовния свят това, което би трябвало да бъде. Благодарение на това той получава голяма сила, която е вложил в цялото си душевно същество, в определено време да изпълни това, което трябва да изпълни. Оттук отново можем да видим – последния път говорих за това, – че хора, които трябва да извършат много неща именно чрез волята си, които живеят повече за всеобщото човечество, в някоя своя предишна инкарнация по някакъв начин са взели със себе си такъв живот, който е трябвало да бъде.

Когато някой иска да си представи живота в духовното само като някакъв по-фин земен живот, му е много трудно да се примири с представата, която придобива за духовния живот,

а именно, че тук физическият живот е винаги познат от само себе си, а отвъд животът е непознат и че за духовния живот важи точно обратното на земния. Хората не си правят труда да разберат, че всъщност, ако сами не правят нещо за целта, всичко в духовния живот е тъмно и мрачно, че първо трябва да го извадят на светлина и че всичко, което е от тази страна, е видимо от отвъдното – отвъдното, което обаче е нашето тук, – и че най-значимото, което е примесено в него, се състои в това, което би трябвало да бъде. Това е представа, която трябва да придобием, ако искаме да прозрем по правилния начин връзката на физическия живот с духовния.

Вече съм казвал, че в наше време е много добре да се запознаваме с такива концепции. Защото скърбящата душа днес много често се пита: „Защо толкова много хора трябва да бъдат отзовани в духовния свят в най-цветуща възраст? Защо не могат да продължат да развиват живота си тук?“ И колкото и странно да звучи – както казахме, духовните истини понякога са нещо, което може да изглежда жестоко, – все пак е вярно: в духовния свят трябва да бъде внесена възможността на Земята да се гледа така, че самата Земя да може да бъде проникната от духа. Ако всички хора достигаха нормалната си възраст в живота, ако никой не беше в състояние да се пожертва като мъченик или пък на млада възраст, тогава, погледната от отвъдното, Земята щеше да изглежда като пропаднала в битие без стойност. Това, което е примесено като идеално тук, на Земята, е същевременно нещото, което непрекъснато поражда от миналото по-добро бъдеще. И това има връзка с принасяното в жертва. Човек, който на 26 години жертва целия си следващ живот, дава целия този следващ живот, който иначе щеше да изразходи за своя си външна работа, на процеса на прогрес на човечеството. Това продължава да живее. В сега съществуващото като прогресивни сили живее пожертваното от хората, които биха могли да изживеят живота си тук. Земната еволюция има нужда от такива жертви. Така виждаме как това, което в нашата материалистическа епоха е само абстрактна идея,

става безкрайно конкретно.

В още по-друг смисъл, отколкото развих тук през юли, бихме могли да кажем: не само етерните тела действат, така да се каже, в цялата взаимовръзка на напредъка на човечеството, а влияние оказва и работата на преминалите рано през смъртта¹⁴. Работата на тези индивидуалности е такава, че може да се каже: кои са хората, които работят главно за човечеството като цяло, които си поставят всеобщи задачи за бъдещите си инкарнации? Това са тези, които в предишно възплъщение по някакъв начин са преживели жертвена смърт. Пожертвователните натури, склонни към духовното тук, на Земята, дължат това на мъченичеството си в предишна инкарнация. Земята не би могла да се движи напред в развитието си, ако хората не жертваха себе си.

И ако обмислим това, скъпи мои приятели, ще можем да хвърлим поглед от настоящето към бъдещето. Днес биват жертвани, жертват се безброй хора. Колкото и болезнено да е това, разглеждано от лична гледна точка, бихме могли да се примирим с него, ако го разгледаме от гледната точка на мировата мъдрост. Толкова, колкото е принесено в жертва сега, в бъдеще ще бъде дадено като прогресивни сили. Човечеството се нуждае от такива прогресивни сили. Днес това не се отчита в достатъчна степен, но ще се замислят над него, след като изтекат не столетия, а достатъчно много десетилетия в материалистическото развитие на човечеството. Материализмът много скоро ще си направи своите изводи. Вътрешният апогей на материализма беше през 19 век, но хората ще потънат в него, ако не бъде направен обрат. Този обрат трябва да се направи чрез духовната наука. Но той може да бъде направен само ако заработят големи сили, ако в земния живот наистина се задействат идеалите. Мнозина от тези, които сега биват отзовавани, ще служат на целта Земята да не пропадне в материализма, да не властва единствено материализмът.

Прочетете, скъпи мои приятели, загатнатото само в едри щрихи в лекционния цикъл за апокалипсиса¹⁵ и ще придобие-

те представа от колко много плодове на жертвената смърт ще се нуждае Земята в бъдеще, за да може да бъде освободена от потъването в материализма и от свързаното с него под формата на раздори, омраза, вражда, поне в степента, в която трябва да се освободи, за да може да продължи по по-нататъшния си път в Космоса. Хубаво е, че епохи като нашата повече от други призовава да се мисли не само за случващото се, но и за плодовете от него. Тези плодове можем да разпознаем само ако обхванем с поглед двете страни на мировото битие, които ни показват, че наистина преминаваме през два напълно различни полюса на живота тук, между раждането и смъртта, и там, между смъртта и ново раждане. Тук ние сме в известен смисъл пасивни с вътрешното си същество и ако искаме да се издигнем до възприятие на духовния свят, трябва да работим много и още толкова много. Там е необходимо да сме активни, дейни, за да можем да съзерцаваме непосредствено присъстващия свят, в който се намираме. Затова пък винаги имаме пред себе си, като предупредително напомняне, „съществуващия“ свят там долу.

Тук, в земния свят, идеалистите носят това, което трябва да бъде и което прави битуващото стойностно. В света, в който влизат хората през портата на смъртта, в който встъпват тези, които са изживели живота си, които са продължили земния си живот в редовния му ход, встъпват и тези, които са умрели повече или по-малко рано като мъченици, и там последните се явяват свидетелите за това, че там, долу, има не само материално, не само пропаднало в нищожното и преходното, а че в тази Земя е примесено и нещо, което задържат в себе си тези, които не са изживели един цял живот, а чийто живот е бил насилствено унищожен.

Такива неща следва да приемаме не само с разсъдъчното си разбиране, а да ги проникнем дълбоко с нашите чувства. Тогава ни стават ясни много неща. В настоящето определено се съдържат много загадки, но някои от тях ни се изясняват, когато разглеждаме всичко скръбно, което се случва, във връз-

ка с великата мирова мъдрост.

Това отново е глава, която, ако приложим казаното сега към нашата епоха, може да изпълти важната истина:

От храбростта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданията на изоставените,
от жертвата на народа
ще съзрее плод духовен –
ако душите съзнателно отправят мисли
в царството на духовете.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 7 декември 1915 г.

Духовната наука трябва да ни показва във всички области връзката между духовните светове и световите, които възприемаме чрез сетивата си, докато сме в земното си тяло, и които се опитваме да разберем чрез мислите на своя разум. В няколко лекции бяхме особено заети с разглеждане на взаимовръзките, съществуващи между живота, който води човекът като душа между смъртта и ново раждане, и този, който води тук, въплътен във физическото си тяло. Винаги следва да помним мисълта, че докато живее вътре във физическото си тяло, човекът насочва мислите си към сферата, която трябва да преживее между смъртта и ново раждане. Ние твърдо насочваме мислите си към тази сфера не просто за да задоволим любопитството си, а защото благодарение на духовно-научните ни разглеждания можахме да се убедим, че проникването на мислите на онзи друг свят в този свят също дава своя принос за това, което може да постигне този свят тук като възвисяващи, укрепващи мисли за нашите действия, мисли, усещания и т.н. Трябва да се придържаме към мисълта, че много тайни на живота могат да ни се открият само ако имаме смелостта да пристъпим към загадката на смъртта, както можем да я наречем. За да поставим пред вътрешния си взор отново връзката на духовния свят със сетивното, вземайки предвид една специална гледна точка, днес можем да изходим от едно тривиално разглеждане, което несъмнено заключава в себе си много дълбоки усещания.

Ще изходим от факта, който често сме обсъждали, а именно как преминава човекът през портата на смъртта. Казах, че ще изходим от нещо всекидневно, което обаче е свързано с дълбоки и обхващащи човека до дъното на душата му преживявания. Когато тук, във физическия свят, се намираме пред някой човек, у нас възникват мисли, които можем да свържем с него, както и усещания и чувства на симпатия или антипа-

тия, изпитваме към него повече или по-малко приятелски чувства или пък повече или по-малко го отхвърляме, накратко, тук, във физическия свят, си създаваме определено отношение към някого другото. Това отношение може да ни е дадено чрез кръвните връзки, може и да се изгради от предпочитанията, възникващи в ежедневиия живот. Всичко това обхваща изразът „отношение между човек и човек“.

Когато този, с когото сме били свързани по някакъв начин, си отиде от физическия свят и премине през портата на смъртта, отначало у нас остава споменът за него, т.е. съвкупност от усещания и мисли, които са се породили от отношението ни към него и които сме оживили в себе си. И сега, когато човекът си е отишъл от нас през портата на смъртта, усещанията, представите и мислите, които ни свързват с него, започват да живеят в нас по съвсем различен начин в сравнение с преди, когато той все още е бил с нас на физическия план. Докато той е бил с нас на физическия план, сме знаели, че към това, което сме си изградили в душата си по отношение на него, по всяко време може да се присъедини външната физическа реалност, че с вътрешните си преживявания можем да срещнем външната физическа реалност. Също така по всяко време следва да очакваме, че човекът може да се промени по някакъв начин и усещанията, чувствата, които досега сме изпитвали към него, също могат да се променят в една или друга посока. Често не се замисляме за радикалната разлика, която настъпва, когато внезапно или пък не дойде моментът, от който насетне ще можем да носим в душата си единствено спомена за съответния човек и в който ще знаем: очите ни няма да го зърнат вече, ръката ни няма да може повече да го докосне. Образът, който сме си изградили за него, си остава по същество този, който вече сме си създали. Това е нещо напълно радикално, което настъпва в отношението между двама души. Както казахме, това е нещо, което звучи тривиално за мисълта, което обаче прониква дълбоко във вътрешния ни живот във всеки отделен случай, в който настъпва: фактът, че за нас се превръща в спомен една

човешка душа, която досега ни е правела впечатление от отвън чрез физическото си выплъщение.

Но нека сега сравним този спомен с други спомени, които си създаваме от нашите преживявания. Голяма част от физическия си живот изживяваме в спомени. Знаем за това, което сме преживели. Да кажем например, че знаем за събития, протекли покрай нас, които са се съхранили в мислите ни, знаем, че с тези мисли можем да се обърнем към отминали времена, в които са се случили съответните събития. Нека сега погледнем това, което имаме в по-голямата част от спомените си, казвам в по-голямата част от тях. Като спомени в мислите си носим нещо, което вече го няма: минали събития, събития, които вече не можем да срещнем в действителността на външния свят, които принадлежат на миналото.

Ако сме възприели някои духовни истини от духовната наука, за душевния ни взор се явява напълно различно това, което следва да наречем спомен за някой починал, спомен за душа, преминала през портата на смъртта. Съвсем различно е. В този случай носим в себе си мисли, но зад тези мисли съществува нещо реално, разбира се, не в достъпния ни външен, физически свят, а в духовния свят. Това, за което се отнасят тези мисли, съществува, ако и да не може да влезе в сферата на нашата видимост. Това е съвършено различна споменна представа за нещо, случило се тук, във физическия свят. Ако искаме да разгледаме факта, който е налице тук, във връзката му с целия свят, можем да кажем, че носим в душата си мисли за същество, което е в духовния свят. Сега знаем – това следва да ни се е изяснило, особено от разглежданията през последните три вечери, които можахме да прекараме заедно тук, – че не само копнежите на душите, выплътени тук, се издигат към духовните светове, а също и съзнанието на душите, преминали през портата на смъртта, които сега живеят в света между смъртта и ново раждане, се простира надолу към случващото се тук, във физическия свят. Можем да си кажем, че душите, които живеят безтелесно в духовния свят, получават от физи-

ческият свят в съзнанието си това, което могат да възприемат духовното им съзерцание и отправеният им надолу духовен поглед. В едно от последните разглеждания посочих¹⁶ как се възприемат от тъй наречените мъртви души душите, които живеят тук, все още вълпътени във физическото си тяло, в противоположност на възприятието, което имат за души, които като тях живеят във времето между смъртта и ново раждане. Обясних, че е нужно душите, живеещи в духовния свят, винаги да са дейни, за да имат възприятия, както например знаят: „Сега в близост до теб има друга душа“, и как, за да я видят, следва да са вътрешно активни. Те сякаш трябва да си създадат образ. Той не възниква от само себе си, както тук, във физическия свят. В духовния свят първо се появява мисълта за „съществуващо присъствие“, а за да възникне образът, това присъствие трябва същевременно да се съпреживее вътрешно. Това е обратният път.

Сега обаче съществува важна разлика в изграждането на образа по отношение на душите, които също вече са в духовния свят, и на тези, които са още вълпътени тук, на Земята, във физическото си тяло. Докато човек в живота между смъртта и ново раждане трябва да създаде изцяло от себе си образа на душа, която също е в духовния свят, докато там той следва да е изцяло деен, той се чувства по-пасивен, когато става дума за душа, която още живее тук, на Земята – нейният образ се появява пред него в по-голяма степен. Следователно активността е по-малка при душа, която още живее на Земята, отколкото при такава, която вече е безтелесна, усилието е по-малко. В това именно се изразява разликата за тези, които живеят между смъртта и ново раждане. Ако разберете това, ще си кажете, че ако душата, преминала през портата на смъртта, се вживее в духовния свят по този начин, тя ще има в своето обзрение не само съществата от висшите йерархии или човешките души, които също живеят с нея в духовния свят, а пред нея ще възниква и светът на душите тук, а именно на тези, към които е имала някакво отношение, преди да премине през портата

на смъртта. Трябва твърдо да се помни важната разлика, че докато човек на Земята по принцип винаги има около себе си земното битие и може да постигне „другия“ свят само в духа – това „само“ естествено трябва да се разбира много условно. Ако душата се намира в духовния свят, е точно обратното. Това, което тя там вижда от само себе си, е нашият свят, светът, който, погледнато оттам, е отвъдният, докато трябва да се напруга, за да има във възприятието си, за да конструира винаги за себе си собствения си свят, в който се намира тогава. Следователно там тази страна е това, което човек трябва непрекъснато да си изработва, а отвъдната страна е тази, която всъщност винаги се получава от само себе си. Но в този отвъден свят – който за нас е този свят, обаче видян от другата страна, е отвъдното – се появяват човешките души с това, което живее в тях, особено тези човешки души, с които са били установени отношения по време на живота на Земята. Появяват се тези човешки души. Но в това, бих казал, море от духовни възприятия, които имаме тук в душите си за другия свят, понякога се появяват спомените за тези, които са преминали през портата на смъртта. Представете си това възможно най-живо. Да си представим хипотетично, че живеем във време, в което нито една душа не си спомня за някой починал. Тогава, разбира се, мъртвите пак щяха да виждат човешките души, но в тях нямаше да живеят никакви спомени за тях. В това море, което се показва на обезпльтените души, влизат спомените, спомените за мъртвите. Те живеят там вътре. Това е нещо, което се прибавя благодарение на свободната воля на хората и на любовта им към това, което мъртвият от другата страна може винаги да вижда. И така, това е, което се прибавя.

Виждате ли, тук отново имаме един пункт, в който за духовния изследовател възникват важни въпроси, в който той следва да си зададе следния въпрос: какво се случва за този, който е преминал през портата на смъртта, благодарение на това, че вижда вложени в душите тук, в нашия свят, спомените, които имат за мъртвите, какво става благодарение на

това, че той възприема тези спомени? При духовното изследване нещата стоят така, че когато у някого се надигне такъв въпрос-загадка, той първо трябва основно да го преживее. Трябва да се вживее в него. Ако започне да спекулира какво би могло да бъде решението на такъв въпрос, какъв би могъл да бъде отговорът, той със сигурност ще изпадне в грешка. Защото напрегането на обикновения, свързан с мозъка разсъдък, по правило изобщо не дава решение. Чрез вътрешно напрежение човек може единствено да подготви решението. Решенията на въпроси-загадки, отнасящи се до духовния свят, наистина се получават така, че произлизат от духовния свят под формата на милост. Трябва да се изчака. Всъщност не може да се направи нищо друго освен да се вживееш истински във въпроса, отново и отново да медитираш върху него, да го оставиш да се оживи в душата ти с всички качества на усещанията, които може да предизвика, и спокойно да чакаш, докато – изразът действително е използван съвсем точно – бъдеш удостоен от духовния свят да получиш отговор. И по правило той идва от съвсем различна страна, отколкото човек всъщност предполага. Отговорът идва от духовния свят в правилния момент, т.е. в момента, в който той е подготвил достатъчно собствената си душа, така че тя да може да възприеме отговора. Че това е верният отговор, не може да се потвърди от някаква теория, още по-малко, отколкото чрез теория може да се потвърди нещо за физическата действителност. Той може да се потвърди единствено от самото преживяване. На тези, които винаги отричат всяка духовна действителност и казват: „Това не може да бъде доказано, а всичко трябва да се докаже“, бих искал само да задам въпроса дали някой някога щеше да може да докаже съществуването на кита във физическия свят, ако той не беше открит? Не може да бъде доказано нищо, което да не трябва да бъде показано по някакъв начин в действителността. Дори и в духовния свят човек трябва да преживее това, което е действителност.

Разбира се, това което настъпва в съзнанието като ре-

шение, се представя по най-различен начин според това до колко сме се подготвили в душата си. Истината може да се представи многообразно, но все пак е нужно да се преживее като истина. Ако оставите този въпрос-загадка, който току-що поставих, да заживее истински в душата Ви, се появява, привидно от съвсем различна страна, един вътрешен образ, който, бих казал, представлява вътрешно изискване да се даде нещо за решението на съответната загадка. Може да се появи образът на човек, когото фотографират или пък му правят портрет. Изобщо появява се изображението на някаква физическа вещ, копие на тази физическа вещ. И накрая се появява всичко, което спада към областта на изкуството, към художествения израз. Ако си представите как протича физическият живот, можете да си кажете, че той протича така, че човекът е изправен пред природни същества и външни явления, които текат. Текат също и човешките дела, това, за което човекът се грижи и създава за своите потребности и т.н., това, което той осъществява в историята. Но освен това човекът търси и нещо, което по същество няма нищо общо с непосредствено необходимото в света. Човешката душа съзнава, че ако природата и историята съществуваха само за удовлетворяване на човешките потребности, животът щеше да бъде пуст и беден. Тук, във физическото битие, човекът създава нещо, излизашо извън пределите на природния ход и потребностите. Той изпитва потребността не просто да гледа някой пейзаж, но и да го възпроизведе. Организира живота си така, че някой, който е в отношения с него, да може да получи някакво изображение на този пейзаж. Изхождайки от това, можем да мислим за цялото царство на изкуството, което създава човекът тук, като за по-висша действителност отвъд пределите на обикновената природна и историческа действителност. Замислете се какво щеше да бъде в света, ако не съществуваше изкуството, ако към това, което съществува, може да се каже, от само себе си, изкуството не прибавяше нещо, което може да даде от собствените си източници. Изкуството създава нещо, което няма нуж-

да да съществува по необходимост. Ако то не съществуваше, всички природни необходими щяха да продължат все така да се случват: човек би могъл да си помисли, че и без някакво изобразяване или художествено представяне ходът на живота щеше да следва своя ход от земното начало до края на Земята. Можем да си представим всичко, което тогава хората нямаше да имат. Но теоретично би било възможно нашата Земя да бъде наказана поради това, че на нея не е могло да се развие никакво изкуство. В изкуството имаме нещо, простиращо се отвъд живота. Помислете за всичко, сътворено в изкуството, намиращо се в света, и за хората, преминаващи през този свят. Тогава ще имате два паралелно протичащи процеса: природните и историческите необходими и потокът на изкуството, поместен в тях.

Виждате ли, така, както изкуството в известен смисъл внася като вълшебство във физическата действителност един духовен свят, така и споменът, който живее тук, в душата, внася като своего рода вълшебство един друг свят в света на преминалите през портата на смъртта¹⁷. За мъртвите светът би могъл да съществува и без в душите тук да живеят спомени, родени от любов и от всички останали човешки отношения. Но тогава за мъртвите светът, който е техният, щеше да е такъв, какъвто щеше да е за нас един свят, в който не бихме могли да открием нищо, излизащо извън обикновената действителност. Изключително важно взаимоотношение е, че чрез мислите, изпълнени с любов и спомени, чрез всичко, което се издига по този начин в душата във връзка с тези, които вече не са във физическия свят, за последните там се създава нещо аналогично на художественото творчество тук. И както във физическия свят тук човекът трябва да извлече художествено творчество от себе си и да допринесе нещо от собственото си същество, така и за намиращите се в духовния свят, трябва да се случи обратното. То трябва да им бъде принесено от другия свят, от душите, които са останали тук, които още са въплътени – от душите, които те виждат по-пасивно от онези,

които вече се намират заедно с тях в духовния свят. Това, което щяха да бъдат за нас ходът на природата и историята, ако протичаше единствено от само себе си, без изкуство, без всичко, което човекът изгражда отвъд непосредствената действителност, за мъртвите би било свят, в който останалите във физическия свят живеят без спомени за тях.

Виждате ли, такива неща не се знаят във физическия живот на човека. Да, трябва да го кажем така. Те не се осъзнават от обикновеното съзнание, но за по-дълбоките подсъзнателни основи на съзнанието тези неща са известни и животът винаги се направлява в съответствие с тях. Защо в човешките общности се придава такова значение на отбелязването на Задушница, Деня на загиналите и тем подобни? И този, който не може да вземе участие във всеобщото тържествено възпоменание, си определя свой собствен ден на мъртвите. Защо е така? Защото в подсъзнателното съзнание на човека живее нещото, което би могло да се нарече тъмно съзнание за това какво се установява в света благодарение на факта, че се съживяват спомените за мъртвите, че те стават особено живи. Когато отворената душа на духовния съзертател на някоя малка или голяма Задушница или на друг подобен ден отиде на място, където са се събрали много хора със спомени за мъртвите, тя възприема, че в това вземат участие и мъртвите. За тях то е подобно, разбира се, мислено по съответния различен начин, на това, когато тук, на физическото земно кълбо, хората посещават някоя катедрала и гледат формите, които не биха могли да видят, ако като добавка към физическото битие не бе сътворено нещо от художественото въображение, или когато слушат някоя симфония или нещо от този род. Във всички тези спомени се явява нещо, възникващо извън пределите на обичайното в битието. И както изкуството се помества във физическо-историческото развитие на човечеството, така и спомените за мъртвите се вмъкват в картината, която получават от своя свят душите между смъртта и ново раждане. В такива обичаи, които се създават в човешките общности, се изразява

именно тайното знание, което имат душите в своите основи, и много достойни обичаи са свързани с това подсъзнателно съзнание.

Изпитваме още по-голямо възхищение от взаимовръзките в живота, когато можем да ги проникнем с това, което ни дава духовната наука, отколкото щяхме да изпитваме, ако не бяхме способни да го сторим. Всеки път, когато мъртвият среща спомена за себе си в душата на някого, с когото е бил в някакво отношение тук, за него това сякаш е среща с нещо, което разхубавява и възвисява живота му. И както за нас тук възниква красота от изкуството, за мъртвите възниква красота от това, което струи от сърцата, от душите на спомнящите си за своите мъртви хора.

Това също представлява връзка между света тук и духовния свят там. Тази мисъл е тясно свързана с другата мисъл, която произлиза от голяма част от нещата, които могат да се култивират в духовната наука – мисълта за стойностното, за важното в земния живот. Духовната наука не ни води към това да презираме Земята с всичко, което тя може да роди, а ни води към целта да разгледаме физическия земен живот като част от целия мирови живот и като необходима негова част – като част, която е устроена съобразно действащото в духовния свят и без която духовният свят не би могъл да се прояви в своята пълнота. И ако сега насочим погледа си към факта, че от нашия физически свят следва да избликва красота за мъртвите, ще ни се разкрие мисълта, че тази красота щеше да липсва на духовния свят, ако не можеше да има физически свят с човешки души, които да могат да развиват проникнати от чувство на любов мисли за тези, които не са във физическия свят. Било е от голямо значение, скъпи мои приятели, когато например в древни времена цели народи по време на празници отново и отново са мислели с посвещение за великите си предци, когато са обединявали чувствата си в обръщението си към някой велик праотец. Значело е много, когато са устройвали такива възпоменателни дни, защото това винаги е било проблясъкът

на нещо красиво за духовните светове, т.е. за душите, намиращи се между смъртта и ново раждане. И докато тук, на Земята, за да се изразим меко, е твърде глупаво, ако някой изпитва особено удоволствие да гледа собствения си образ, собствения си портрет – това естествено е нещо глупаво, нали така, – обръзът, който мъртвият открива за себе си в останалите тук, е много важен за него. Защото, скъпи мои приятели, ние следва твърдо да помним: нашият земен човек се превръща в нещо съвсем различно за нас, когато го разглеждаме като мъртъв от гледната точка на духовното. Често сме подчертавали това. Тук сме затворени вътре в кожата си, тук за нас е ценно това, което обозначаваме като „ние“, като „аз“, а именно затвореното вътре в нашата кожа. Това важи също и за „безкористните“ хора! За „напълно безкористните хора“ то важи може би дори с една степен повече, отколкото за тези, които се смятат за по-малко безкористни! За нас е ценно преди всичко това, което е затворено вътре в тази кожа, и чак после идва останалият свят. На останалия свят гледаме като на външен свят. Това обаче именно е важното, че когато сме вън от тялото си, ставаме едно с външния свят. Ние живеем в този външен свят. Често съм описвал това издигане, това себепроизтичане над външния свят. И това, което тогава се отнася към нас така, както сега се отнася външният свят, са тъкмо нещата, които сме изживели за себе си тук, между раждането и смъртта. Можем да кажем, че външният свят става в известен смисъл наш вътрешен свят, а това, което тук е наш вътрешен свят, тогава се превръща в наш външен свят. Оттук и тази важна опитност, както съм я описал в „Теософия“¹⁸, при встъпването в духовната земя: „Това си ти“.

И така, на нашия вътрешен свят тук, който включва нашия аз, на него гледаме като на външен свят тогава. И там е така, че душата, която сега не може да бъде егоистична по начина, по който бива егоистична тук, гледа назад към мислите, които я срещат като мисли за нея. Това е, което я конфронтира като външен свят, което наистина може да се изпълни в

обхвата на окачествяването тогава от нас като прекрасното, като нещото, което ни издига, което може да ни издигне тогава. То се прибавя към това, което е външен свят – именно споменът за нещата, през които сме преминали между раждането и смъртта, – нещо, което не живее в този наш живот, а живее в другите души, но се отнася до нас. Това наистина означава вмъкването на нещо, което надхвърля нас и нашия външен свят, както тук вмъкването на произведението на изкуството представлява нещо, което надхвърля обикновената, съществуваща от само себе си действителност. Колкото малко „пристойно“ е тук някой да бъде влюбен не само в себе си, но също и в своя портрет, толкова самопонятно е там човек да се отнася към това, което се явява като образ за него в останалите тук души и се прибавя към другия образ, който човек има за себе си, така, както тук се отнасяме към картината на някой пейзаж, сравнявайки я със самия пейзаж или нещо подобно. Така че когато този въпрос-загадка застане пред душата на някого, се получава образът на човека и неговият образ в душите на останалите долу и оттам той намира пътя към отговора на такъв въпрос-загадка. Спекулирането по правило не води до нищо, а да можеш да чакаш, търпеливото изчакване. Това, в което човек трябва да се постарее, е само да си зададе въпросите, свързани с духовните светове. Отговорите се дават на човешката душа като милост, като откровение на милостта.

В хода на нашето разглеждане обърнах внимание на това, че хората организират дни и празници за възпоменание на мъртвите, свързани с едно дълбоко, но необхванато от обикновеното съзнание знание. Това е свързано с факта, че в дълбините на душата си човекът има смъртно, но всеобхватно знание – и вече нееднократно тук обръщам внимание на това – и че той всъщност извлича и знанието, което обхваща със съзнанието си, от това всеобхватно знание. Обрънах внимание колко умни стяхме да сме всъщност, ако можехме да обхванем с горното си съзнание всичко, което обхваща астралното ни тяло. Но астралното тяло върви през живота по-мъдро в много

по-висша степен, отколкото обикновено смятаме. Ние не ценим това знание на астралното си тяло, понеже не знаем изобщо нищо за него, но можем поне да си създадем представа за това всеобхватно знание на астралното си тяло, ако поставим пред душата си следното.

Виждате ли, ние живеем, ако мога да се изразя така, в известен смисъл през деня. Съдим за събитията много малко съгласно техните взаимовръзки. Ако ги разглеждахме според тяхната взаимовръзка, много неща щяха да ни изглеждат съвсем, съвсем различно. Помислете си само: някога може да се случи да възнамеряваме нещо. Сутринта замисляме нещо, което искаме да свършим вечерта. По обяд ни се случва нещо, което ни възпрепятства да свършим тази работа вечерта. Много се ядосваме, че не можем да я свършим вечерта. Смятаме, че щеше да е много по-хубаво, много по-правилно, ако можехме да свършим работата. Астралното ни тяло със своето всеобхватно, но недостигащо до съзнанието ни знание, знае нещата по друг начин. Астралното тяло в такъв случай често вижда следното: „Ако свършиш това, което възнамеряваш да свършиш вечерта, ще се окажеш в ситуация, в която може би ще паднеш и ще си счупиш крака.“ Може да се намира в сферата на възможностите, изобщо да не можем да избегнем това и ако вечерта свършим работата, която сме възнамерявали да вършим, предварително може да съществува такава комбинация от обстоятелства, че да си счупим крак. Ние не знаем това в горното си съзнание, но астралното ни тяло го прозира и ни води към такава ситуация, благодарение на която сами да възпрепятстваме изпълнението на замисленото. Че се е случило това, на което толкова сме се ядосали, понякога е изключително мъдро в цялата настройка на нашия живот. Но то не се поражда от случайността, а е направено изцяло от мъдростта на астралното ни тяло, която остава неосъзната от горното ни съзнание. Ако можехме да прозрем защо правим някои неща, а други – не, може би защото не сме могли да направим нещо друго или пък първо сме отведени към нещо друго, ако може-

хме да прозрем всичко това, щяхме винаги да виждаме общата връзка в живота си, изхождаща от по-мъдрия в нас от този, който сме в горното си съзнание.

В нашия живот тези връзки вече съществуват, но те не прозират в цялата им пълнота. И веднага щом поставим правилно пред душата си мисълта за това как всъщност сме свързани с духовните светове, нещата вече ни стават ясни. Над нас стои едно същество, което в тесен смисъл ни принадлежи, същество от йерархията на ангелите, нашият ангел хранител. Дори сега винаги в началото на нашите разглеждания се обръщаме към духовете пазители на онези, които трябва непосредствено да изпълнят великите изисквания на времето навън в света. Този ангел хранител вижда общата връзка. В човешкото съзнание от някакво вътрешно чувство дълго време е живяло усещането, че определени взаимовръзки, които ние не съзираме, биват обхванати от погледа на духа хранител. Сега обаче границите между това, което съзираме ние, и това, което не обхващаме със съзнанието си, са подвижни. Тук наистина има хора, които вървят през живота с известно вътрешно удовлетворение, благодарение на факта, че приемат всичко, което идва към тях, понеже вярват в управляващата мъдрост, защото са проникнати с разбирането, че и това, за което човек лесно може да се ядоса, също е проникнато от мъдрост. Понякога е трудно да се вярва в управляващата мъдрост, когато се случи нещо, което истински противоречи на намеренията ни. Но именно в това се състои един от импулсите, които ни водят по правилния начин към връзката с въздействията на духовния свят, за да знаем как да се впишем в управляващата мъдрост, без да станем лениви или мързеливи поради това, без да вярваме, че тази мъдрост работи самостоятелно точно за нас. И така, границата е подвижна. И по отношение на нашите действия, на формирането на намерения границата значително варира. В обикновеното съзнание със сигурност навлизат импулси, носещи нещо интимно и деликатно в себе си. Колко често се случва да планираме нещо за по-нататък във време-

то. Обаче се случва нещо и чувстваме, че трябва да направим нещо, което ще възпрепятства по-нататъшното. Имаме чувството, че действаме по непосредствена необходимост и че не бива да се захващаме за работата неделикатно, защото знаем, че ако я подхванем по-грубо, тя ще се разпадне и разпилее пред нас. Наред с това, към което насочваме своята свобода, у нас повече или по-малко ясно има един човек, който иска да върви през живота опипом и вярва, че чрез това, което може да почувства, може да постигне много повече, отколкото чрез своите точно отмерени понятия. Границата е подвижна.

Но границата понякога е още по-подвижна и сега стигаме до точка, която трябва да разберем правилно по отношение на практическия живот. Има хора – и в известно отношение всички ние сме обхванати от това, което ръководи такива хора, – които изпитват определен копнеж, определено силно желание да подредят живота си правилно, да крачат праволинейно по пътищата на живота. Да вземем един очебиен случай. Познавате някого, който започва да дружи с някой друг човек. Отначало си казвате, че наистина не можете да разберете защо той дружи с другия, че това абсолютно не Ви е ясно и че не съществува никаква истинска връзка между тези двама души, но човекът прави всичко, за да се сближи с другия. Изглежда неразбираемо и едва след дълго време започваме да виждаме защо е станало така: първият вероятно ще се нуждае от този човек за нещо, което ще се случи много по-късно. Той се е сприятелил с него, не защото е открил в него нещо, което му харесва, не заради самия себе си, а като средство за нещо, което ще се случи едва по-късно. Той е „наредил“ живота си. Благодарение на това, че се е сприятелил с него, той достига до нещо, което може да му помогне по-късно в някаква ситуация. И последствието е, че с помощта на т. нар. приятел действително се случва това, което иначе нямаше да се случи.

Ако понаблюдавате живота, изхождайки от тази мисъл, ще видите колко силно е разпространено хората предварително да нагласят нещо, което не желаят чак толкова непосред-

ствено, но искат да е нагласено така, защото всъщност ще се нуждаят от неговите въздействия. И така, следва да се каже, че съществуват хора, които притежават хитрост в това нареждане на живота си – не можем да го наречем мъдрост, защото ще имаме вътрешна съпротива да го наречем мъдрост. Но тези хора притежават необичайна хитрост, много голямата хитрост да направят нещо на по-ранен етап в живота си, което трябва да ги облагодетелства по някакъв начин не на този етап, а едва в следващ стадий от живота им. И тогава имаме чувството: „Изобщо не го смятах за толкова хитър, защото когато се срещам с него, когато обменям мисли с него или пък съм в неговата компания, той всъщност е много по-глупав, отколкото следва да е, за да организира живота си толкова добре.“

Виждате ли, тези неща стават, защото фактически това, което човекът носи в астралното си тяло, може да е по-умно от обикновеното му съзнание. Ако човек натика много силно своя егоизъм надолу в несъзнаваното, ако не живее в съответствие с определени примитивни инстинкти, а позволява, така да се каже, на егоизма си да се изскубне и да прескочи на следващия стадий, последният обхваща и неговото подсъзнание. И тогава в него оживява човекът, който живее във всички нас, но който иначе ни подтиква да приемаме живота по по-елементарен, по-директен начин: той ни подбужда да уреждаме живота си, предварително да си създаваме условията за това, което ще се случи по-късно. Тук виждаме да управлява астралното тяло с неговата интелигентност. Но сега го виждаме пропито не от това, което иначе управлява в живота, а от егоизма, натикан от обикновеното съзнание надолу в астралното съзнание, и виждаме, че човекът всъщност върви през живота с много повече привидна, както казваме тогава, „разсъдливост“, отколкото всъщност му се полага според степента на развитие на неговото съзнание. Тук има много опасни страни за развитието на човешката душа. И е много важно да се осъзнае, че в момента, в който се приближаваме към това, което иначе действа подсъзнателно в нас, трябва да се опитаме да не подхождаме

твърде силно със своя егоизъм. Затова винаги отново и отново следва да се подчертава, че за развитието към духовния свят трябва да се абстрахираме от егоизма.

Там, под обикновеното ни съзнание, действително управлява нещо, което може да е проникнато от съзнанието на нашия дух хранител от йерархията на ангелите, и тъкмо тогава се осъществява това, което може да се струва необмислено за обикновеното съзнание на човека, което обаче е подчинено на определено правило, което изразих много просто в една от мистериите драми, като накарах едно от действащите лица да каже: „Така сърцата често определят съдбата.“¹⁹ Когато обаче излезем отвъд това, което сърцето показва като карма, когато оставим да управлява разсъдъкът, в него понякога се намесва порядъчна доза егоизъм. Или този егоизъм може да действа в човека така, че да го намираме за по-умен, отколкото ни се струва в обикновеното му непосредствено съзнание. Тогава той е натикал егоизма си надолу в астралното си тяло. Тогава в действията на душата му се проявява нещо, произлизащо не от правилните същества от йерархията на ангелите, а нещо луциферическо, нещо, което му позволява да обхване по-широка сфера, отколкото всъщност щеше да обхване съзнателно съгласно нивото си на развитие. Виждаме, че това, което е толкова важно да се подчертае, точно когато човек пристъпва към духовно-научното развитие, е действително нещо деликатно и интимно. Защото, разбира се, ние желаем да разширим съзнанието си, но разширявайки го, искаме също така непрекъснато да се стараем да отстраним пречката, възникваща чрез спускането или издигането – безразлично кое от двете, едното или другото – на егоизма в по-дълбока или по-висока сфера на съзнанието.

Може да запитате: „Но как можем да избегнем това?“ Лесно е да се каже, че не трябва да премахваме егоизма от обикновеното си съзнание. Но как можем да предотвратим изваждането на егоизма от обикновеното ни съзнание? Да, виждате ли, скъпи мои приятели, това не може да се направи

чрез правила, а само чрез разширяване на личните интереси. Когато човек разширява интересите си, той почти винаги побеждава по някакъв начин своя егоизъм. Защото с всеки нов интерес, който придобива, той по малко излиза от себе си. Затова се стараем да се занимаваме с духовната наука така, че не винаги да обръщаме внимание само на това, което на хората им е приятно да чуят поради техния егоизъм, а по-скоро на действителното разширяване на интересите им. Колко често отново и отново се поставя въпросът: „Защо книгите са написани толкова неразбираемо? Не би ли могло да се напишат по доста по-популярен начин?“ И един или друг прави предложения как те биха могли да станат много по-достъпни и популярни. Ние всъщност трябва да се пазим от постигането на такава популярност, защото тя само засилва егоизма. Ако стане толкова лесно да се вникне в духовната наука, всеки ще може да навлезе в нея без да е преодолял егоизма си. Но в работата, която трябва да свърши духовно, като полага усилия за нещо, човек вече трябва да отхвърли една част от своя егоизъм и по този начин навлиза по-неегоистично²⁰ в това, което иска да постигне с помощта на духовната наука, отколкото би навлязъл, ако нещата бяха представени съвсем популярно. Случвало ни се е например някой да се появи и да каже: „Има толкова много хора, които са принудени да работят по цял ден. Когато седнат вечер и трябва да четат трудните книги, те не могат да се справят с тях. На тях все пак следва да им бъдат предоставени лесно читаеми книги“. На това следва да се отговори: „Защо да пречим на хората да използват малкото време, което имат, за четене на тези книги, които напълно преднамерено са написани, изхождайки от духовните условия? Защо да използват времето си да четат леки за четене произведения, които обаче опростяват нещата, макар и може би да предлагат дословно същото, но при все това не пренасят душите в същото състояние, а свалят в баналния живот това, което трябва да ги изведе от тривиалния живот също и относно естеството на преживяването, свързано с друга сфера?“

При изучаването на духовната наука ще стане особено важно да се взема под внимание не просто „какво“, а „как“, за да може човек постепенно наистина да се нагоди към вживяването в представи за един свят, който е напълно различен от обикновения физически свят, а оттам малко по малко да започне да свиква да си създава представи, различни от тези, които по толкова удобен начин си е изградил, изхождайки от физическия свят. И сега, в края на лекцията, бих искал да разгледам още една представа, от която ще се нуждаем при следващото ни разглеждане след седем дни. Но искам да я спомена още днес, за да видите, че може би е добре да асимилираме нови думи за това, което се случва в духовния свят.

За начина, по който човек живее между раждането и смъртта, имаме една дума, която в живота изразява нещо във връзка с това, което виждаме: думата „остарявам“. Виждаме детето свежо и закръглено, вътрешният му живот протича през външните му форми, виждаме как до една определена възраст детето прелива от вътрешен живот, който се излива във външната му форма. После настъпва време, в което вътрешният живот вече не се излива по този начин, в което се появяват бръчки и се променят много неща с нас. Накратко, можем да проследим външния живот от раждането до смъртта по вида, който придобива физическото ни тяло с течение на живота. Това наричаме остаряване по най-баналната причина, че физическото ни тяло е младо, когато се родим, и е старо, когато умрем.

С етерното тяло нещата стоят съвсем различно. Когато се насочва към ново раждане или зачатие, етерното ни тяло е старо, ако изобщо можем да се изразим така, благодарение на силите, от които е образувано. То вече е старо, когато едва започваме физическия си живот. Тогава то е ясно изразено и изваяно, тъй като в него има много, много вътрешни образувания – това са движения, но те представляват вътрешни образувания. Те му се отнемат с течение на живота, но в замяна на това силата му за живот нараства. И то е като дете, когато умрем.

Етерното тяло преминава през точно обратното развитие на това на физическото тяло²¹. Ако за физическото тяло казваме, че „остаряваме“, за етерното тяло би следвало да кажем, че „се подмладяваме“, и е добре да използваме израза, че се „подмладяваме“ по отношение на етерното си тяло. Ние действително се „подмладяваме“ по отношение на етерното си тяло, така че когато се раждаме, насочваме всичките му сили към всичко, заключено в човешката кожа, докато когато на дадена възраст преминем през портата на смъртта, то има своего рода родство с целия Космос. То отново получава обратно силите, които са му били отнети. В момента, в който ставаме деца, връзката му с Космоса прекъсва, доколкото трябва да изпраща всичките си сили в единственото пространство, заключено в човешката кожа. Тогава то сякаш е сбито в една точка от света. Колкото повече остарява физическото ни тяло, толкова по-свежо става етерното ни тяло и все повече се връща в Космоса. Може да се каже – изразът, разбира се, е преувеличен, – че когато се сбръчваме и отслабваме все повече, етерното ни тяло тлъстее и отново става отражение на външната сила, на външната творческа преливаща сила, както физическото тяло е израз на външната преливаща творческа сила в началото на нашето детство. Ние „младеем“ по отношение на етерното си тяло. И така, става необходимо постепенно чисто и просто да въвеждаме нови думи, за да можем действително да разберем напълно различните отношения на духовния свят. Много е важно, че се запознаваме с тези радикални разлики в цялото възприятие на духовния свят в сравнение с физическия. Следващия път ще започнем нашите разглеждания от тази точка.²²

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 14 декември 1915 г.

Посветихме последните лекции на разглеждане от определена гледна точка на живота, протичащ зад този, който за човека преминава в ежедневието или в обикновената наука с нейното физическо съзнание, опосредствано от земния физически инструмент. По принцип всичките ни разглеждания са насочени към живота, който протича под прага на обикновеното съзнание. И все пак се опитваме, както следва да бъде в духовната наука, да подходим към този живот от най-различни страни.

Докато човек е уверен в действителността на външния физическо-сетивен свят, като я вижда и си казва: „Знам, че нещо съществува, защото го видях“, увереност в духовните светове даже и за този, който не може да се издигне в тях дори със специални упражнения, може да се придобие благодарение на това, че те биват осветлени от различни страни. Благодарение на тези осветлявания от различни страни, които се съгласуват помежду си, може да се добие определена сигурност.

Специално обърнах внимание върху факта, че човекът не се намира в света само с това, което обзира с обикновеното си съзнание, а че под прага на обикновеното съзнание протича живот на човека, който не е обхванат от съзнанието, който обаче става познаваем, когато човекът премине, както се казва, през портата на инициацията, който обаче остава несъзнаван за обикновения човешки живот. В света се случват много неща с цялостната същност, която представлява човекът – нека се изразя така, – и това, което той знае, докато крачи през живота във физическото си тяло, е само част от нещата, които всъщност се случват с него. И цялото усилие да се влезе във връзка с духовния свят се състои в това да се опитаме да видим нещо в живота, който протича под прага на обикновеното съзнание,

т.е. чрез разширяване на съзнанието да прекрачим прага и да погледнем натам, където действително се намираме, което обаче не обхващаме с обикновеното си съзнание. И така, казах, че има един определен подвижен праг между обикновеното съзнание и протичащото – и тази дума има определено значение за нас – „несъзнателно-съзнателно“ в човека.

Последния път приведох един много очебиен пример. Сутринта човек замисля нещо, което иска да свърши вечерта. Той живее, така да се каже, с мисълта, че вечерта ще го свърши. По обед се случва нещо, което му попречва да свърши тази работа вечерта. За обикновеното съзнание може би е налице едно от онези събития, които се наричат случайност. Ако обаче прозрем по-дълбоко в човешкия живот, в тази т. нар. случайност откриваме мъдрост, но тъкмо такава мъдрост, която се намира под прага на съзнанието. Всъщност тази мъдрост не може да се обозре с обикновеното съзнание, но в такива случаи много често откриваме, че ако пречката не се беше появила на обяд, човекът може би щеше да изпадне в много неприятна ситуация, ако вечерта беше предприел съответните действия. Последния път казах, че вечерта той може би е щял да си счупи крака или нещо подобно. Но ако знае връзката, човек открива, че в цялата случка има мъдрост, че душата сама е търсела пречката и сама я е предизвикала, но с намерения, лежащи под прага на съзнанието. Това е нещо, което е доста близко до обикновеното съзнание, но сочи надолу към една област, която принадлежи на човека със скритите части на неговото същество, които, след като се освободи от физическото си тяло, преминават през портата на смъртта. То принадлежи на онова управляващо съзнание, за което сме говорили на публични лекции като за наблюдател на волевите ни действия²³. Този наблюдател всъщност винаги е с нас. Той ни води и направлява, но обикновеното съзнание не знае нищо за него. Много неща, които присъстват сред събития, които ни се случват, се пропускат от обикновеното съзнание. Във всичко, което се случва между събитията в живота, именно в протича-

щото под прага на нашето съзнание се подготвя нещо, което като живо същество съзрява в яйцето, това, което ще бъдем, когато преминем през портата на смъртта.

Сега трябва да приведем в съзвучие нещо, което представихме пред душите си по време на последната лекция, с това, което ни е известно от предишни разглеждания. Често съм посочвал колко важна и съществена за човека по времето, през което се крие тук във физическото си съзнание, е паметта, тази памет, която не бива да бъде прекъсвана. Ние трябва да си спомняме физическите си преживявания до една определена точка назад във времето, най-малкото да можем да си спомняме последователността в своя живот. Ако тази връзка се скъса, не можем да си спомним за някои събития, така че най-малкото да съзнаваме, че сме съществували по времето, когато са се случили тези събития, и тогава се появява сериозно психическо заболяване, за което говорих в една от последните лекции²⁴. Тези спомени принадлежат на преживяванията във физическото съзнание тук. Но същевременно те в определен смисъл представляват нещо като було, което закрива събитията, които всъщност имам предвид сега и които се намират зад обикновеното съзнание, които се намират точно зад булото, изтъкано от текущите спомени. Представете си: отначало сме деца, преминаваме през определени периоди на съзнанието си, за които не можем да си спомним. След това настъпва точката във времето, до която винаги ще можем да си спомняме в живота си по-късно. Тогава започва една затворена поредица от спомени, в която можем да проследим своя аз до определена точка назад във времето, която в обикновения живот настъпва през втората, третата, четвъртата година от живота, а при някои хора и по-късно. Когато гледаме назад в живота си, когато гледаме вътре в себе си, душевният ни поглед попада отначало на тези спомени и доколкото тук сме физически хора, всъщност живеем вътрешно в тези спомени. Изобщо нямаше да можем да говорим за своя аз, ако не живеехме в тях. Този, който разглежда себе си, признава това. Докато гледа вътре в себе

си, той гледа всъщност вътре в периметъра на своите спомени. И така, човекът се вглежда в таблото на спомените си. Ако и в тези спомени да не изплува всичко, което сме преживели, ние знаем, че биха могли да изплуват спомени до споменатия момент във времето, и дори трябва да допуснем, че действително сме присъствали съзнателно със своя аз при всички тези спомени и сме могли да ги съхраним. Ако не беше така, връзката на аза ни щеше да е разрушена и щеше да е възникнало душевно заболяване. Но зад нещата, които забелязваме в спомените си, се намира точно това, което се вижда с духовните очи и се чува с духовните уши. Така че е правилно това, което вече приведох на публичната лекция²⁵: силата, от която иначе се нуждаем за спомените, използваме, когато гледаме в духовния свят, именно за виждане в духовния свят. Това не означава, че човек губи паметта си, щом придобие духовно виждане, а значи посоченото в публичната лекция, а именно че не винаги е възможно да запомним това, което възприемаме духовно, не винаги можем да го обозрем, а трябва винаги да го гледаме отново и отново, като при това винаги можем да видим и нещо ново.

Често съм казвал, че ако някой изнася лекция, изхождайки действително от съдържанието на духовния свят, той не може да го прави по спомен, както се говори за други неща, а то трябва винаги да се черпи наново от духовния свят. Това, което живее в мислите, трябва винаги да се създава наново. В такъв случай духът, душата трябва да са дейни, трябва винаги да творят отново и отново. Когато духовно виждащият действително гледа в духовния свят, това, което иначе за него е булото на спомените, се превръща в прозрачно було, в нещо, през което вижда. Той гледа като че ли чрез силата, която иначе щеше да му образува спомените, и вижда вътре в духовния свят. Ако човек прави своите упражнения строго и енергично, забелязва, че когато се нуждае от мисленето си в обикновения живот, оставяйки да му въздействат нещата и събитията от света, тогава тялото му го подкрепя като физи-

чески инструмент, за да може действително да си представи нещата. И тогава представата, подпомагана от дейността на физическото тяло, остава като спомен в нас. Когато човек влезе в духовния свят, той трябва да е постоянно деен, за да може да извиква представата винаги отново. Започва една непрестанна дейност, когато стигне до точката, която охарактеризирах в публичната лекция, стига само да може да чака, докато се разкрият тайните на духовния свят. Но човек трябва и да участва в този процес! Както когато някой рисува, той трябва да е непрекъснато деен, за да изрази нещо чрез рисунката, така и докато се разкрива духовният свят, човек трябва активно да участва в създаването на имагинацията. Тя се създава от обективната действителност, но той трябва да вземе участие в това създаване на представите. Тогава по този начин отначало се навлиза в нещо, което непрекъснато е активно в човека, в двойствения човек, за когото вече говорих, който е скрит в нас и живее вътре във физическата ни обвивка и под прага на обикновеното ни физическо съзнание. Той се свързва с това същество. Тогава забелязва, че тук, във физическия свят, човек е свързан със света така, че стои на твърда опора, свързан е така, че вижда други неща от външния свят, движи се между тези други неща, влиза в определени отношения с хората, на които причинява това или онова и които му причиняват едно или друго. В непрекъснатото разбиране на това, което развиваме по този начин, се състои животът, който обхващаме с обикновеното си съзнание. Но в основата на този живот лежи един друг живот, една закономерност, която не забелязваме с това обикновено съзнание, в което обаче сме потопени, когато от заспиването до събуждането се намираме в своя аз и в астралното си тяло. Но нашето съзнание е толкова понижено, че с обикновените си сетива не можем да забележим, че се намираме в един свят на духа, който следва своя ход и живее непрекъснато около нас, но който се вплита в сетивно-видимото като несетивно-невидимо. Непременно трябва да разберем този свят като духовен, а не следва да мислим за него сякаш е

дубликат, като за нещо просто по-фино от физическо-сетивния свят, а за него трябва да мислим като за духовен свят.

Често съм обръщал внимание върху причините, че тъкмо в наше време от извора на цялото човешко познание трябва да се извлече това, което по начина, по който го развиваме ние, се отнася до духовния свят. Наистина, не само поради факта, че се появяват духовни изследователи, които имат какво да разкажат за духовния свят, а от целия ход на нашия културен живот – обърнах внимание на това от различни гледни точки – се вижда, че у хората съществува определен копнеж да отворят душите си за тази скрита страна на човешкия живот, да разберат нещо за тези скрити страни на живота. Аз вече приведох примери за явления в научния и останалия живот²⁶, които показват как този копнеж живее в настоящето.

Днес бих искал да въведа в нашите разглеждания един много, много специален пример, от който можем да видим, че в наше време вече има хора, които се докосват до известна степен до тайните на битието, които предчувстват и знаят нещо за тях, които обаче по причини, които искам да охарактеризирам по-късно, не желаят да навлизат в тези тайни на битието по начина, по който се опитваме да го направим чрез нашата духовна наука. Ако към тези неща се подходи така, че те сякаш са повече или по-малко неопределени и за хората вратата да остане открената, като им се каже: „Вижте, няма нужда да вярвате, няма нужда да мислите за този свят като за реален!“ – тогава те ги приемат по-лесно. В наше време има много примери за това. Аз вече ги приведох. Днес искам да приведа и един особен пример, свързан точно с тази страна на живота.

Искам да вмъкна в това разглеждане няколко забележки относно една наистина много забележителна новела в немската литература от недалечното минало, бих казал, относно една перла на немската новелистика. В тази новела, казва се „Съветник Айзенхарт“, която действително е една от най-добрите новели, които имаме в по-новата немска литература, по един необичаен и чудесен начин е описана само една-единствена

личност, а именно самият съветник Айзенхарт. Този съветник Айзенхарт, който живее във Виена – посочено е съвсем точно кога е роден: „Д-р Франц Ритер фон Айзенхарт беше роден във Виена няколко години преди избухването на революцията от 1848 г.“, – става юрист, по-късно председател на Окръжния съд и един от най-важните юристи в своята страна. От него се боят всички, които имат нещо общо със съда. Обичат го неговите началници, защото е отличен криминалист. Той владее такава диалектика, която е в състояние да осъди, би могло да се каже, всекиго, който само му попадне по някакъв начин в лапите. По време на процеса той подлага всеки на кръстосан разпит и знае как с определено безразличие към човешкия живот да измъчва своя „обект“ (както може да се каже в този случай), така че последният да се оплете във всевъзможните капани, които той му залага. При това съветник Айзенхарт е много забележителен човек по външния си начин на живот. В душевно-човешкото си начало той не притежава дара да се сближава с други хора. За човешкия живот той е един вид отшелник. Държи изключително много да бъде коректен и безупречен във външния си живот. Той е доста рязък към всеки от подчинените си. Затова пък е не само любезен, но и много учтив към всеки началник. Да, мога да Ви разказвам за още много негови качества: той е просто образец за придворен съветник. Сега не искаме да навлизаме в другите качества на неговия характер – те са описани чудесно в новелата например в разказа на един негов подчинен, – а искаме веднага да обърнем внимание върху нещо друго. Веднъж той е назначен да води важен процес срещу един удивителен човек, който се казва Маркус Фройнд. Този Маркус Фройнд вече е бил осъждан, но с по-леко наказание, за подобно престъпление на това, в което е обвинен сега. Този път на следователя, който води предварителното следствие, изобщо не му се удава възможност да доведе нещата до осъждане. Но съветник Айзенхарт ги довежда до осъдителна присъда. И в един документ, който после съветникът сам написва за една цел, която ще Ви кажа

след малко, той сам описва начина, по който се е държал Маркус Фройнд по време на и особено след осъждането му. Искам да прочета само това място, как се е държал Маркус Фройнд при осъждането му:

„Този човек, който притежаваше така характерното за своята раса семейно чувство, изпитваше особено голяма нежност към една наскоро родена негова внучка, за която никога не се уморяваше да говори със съкилийниците си. Той едва можеше да дочака освобождаването си, в което, въпреки че в момента срещу него имаше сериозни подозрения, беше уверен, за да види детето отново. Маркус Фройнд упорито отричаше всичко и в разпитите му пред следователя беше способен да обясни всяко от обвиняващите го тежки обстоятелства с изумително остроумие. Така че следователят, иначе много кадърен, ако и прекомерно мекосърдечен човек, беше напълно убеден в невинността на Маркус Фройнд, когато започна заключителната процедура, която председателстваше лицето, за което се отнася тази информация.“ (Съветник Айзенхарт сам пише това, пише за себе си в трето лице.) „Въпреки че Маркус Фройнд също и по време на заключителната процедура във висша степен упражни своето остроумие и защитникът му произнесе много красива и трогателна реч, оценена по заслуга от вестниците, изходът от делото все пак беше може би точно обратният на очаквания от следователя и може би от самия обвиняем. Г-н Маркус Фройнд беше обявен единодушно за виновен от съдебните заседатели, тъй като бяха налице много предишни наказания и утежняващи обстоятелствата фактори, и осъден на най-тежкото наказание от двадесет години затвор строг режим. Споменатото лице“ – споменатото лице е самият съветник Айзенхарт, – „счита без нескромност този изход за един от най-големите триумфи в многогодишната си криминалистична практика. Защото със сигурност съдебните заседатели щяха да покажат благосклонност към Маркус Фройнд заради наистина блестящата му софистика, макар и по това време настроението на народа към хора от неговата раса да не

бе благоприятно, ако председателят не знаеше как да смачка в нищото тези софизми, благодарение на своята диалектика, още по-обмислена от тази на обвиняемия и все пак популярно пригодена към разбирателната способност на съдебните заседатели. Въздействието от обявяването на присъдата върху обвиняемия беше такава,“ – това продължава да разказва самият съветник, – „че бяха нужни стоманени нерви, привикнали към такива избухвания, за да не бъдеш потресен и да не се усъмниш в истинността и справедливостта на присъдата. Отначало Маркус Фройнд произнесе няколко неразбираеми думи, вероятно на иврит. После този прегърбен, на вид почти средно висок мъж, се изправи в пълния си ръст, така че изглеждаше огромен, клепачите му, които иначе покриваха очите му, се вдигнаха нагоре и в тях се видя прорязаното от червени жилки бяло на въртящите му се очни ябълки. А от изкривената му уста със съсък и голяма бързина полетяха насочени към председателя проклетия и заплахи, които да повторим тук на обратителния жаргон, на който бяха изстреляни, едва ли би съответствало на достойнството на правосъдието. Нека споменем само първото изречение: „Г-н председател, Вие знаете, че съм невинен толкова добре, колкото и аз...“ и последното: „Ще си платите за това. Око за око ще си платите, само почакайте!“ Останалото от речта му звучеше абсолютно фантастично и доколкото изобщо имаше някакъв смисъл, изглежда да се свежда до следното: той, Маркус Фройнд, е изучил с очите си г-н председателя до най-дълбоката му същност и е открил, че благородният г-н председател, макар и сега още да не го подозира, е от същия вид като него, смачкания, но този път невинен Маркус Фройнд. Войниците на правосъдието веднага изпълниха своя дълг, усмириха буйстващия, на когото председателят на място наложи заслужено дисциплинарно наказание заради избухването му. Докато войниците, държейки здраво по една от размахващите му се ръце, извеждаха осъдения, гневът му се обърна в ридание и хлипане. Дори и в коридора се дочуваха глухите му стонове: „Бедна, бедна малка моя, ти вече никога

няма да видиш своя дядо!“ Господа заседателите бяха абсолютно изумени от този инцидент и попитаха чрез своя старши дали не е възможно делото да бъде преразгледано веднага. Поради липсващо познаване на закона те нямаха достатъчно опит, за да знаят, че подобни избухвания се случват по-често при много закоравели виновни престъпници, отколкото при невинно осъдени, които са много по-редки, отколкото си въобразява фантазията на публиката, прочела достатъчно романи. По-малко простимо би следвало да е, че гореспоменатият мекосърдечен следовател, който присъстваше на заключителната процедура, както и на неприятните последствия от нея, при излизането си, леко клатейки глава, си позволи да каже на председателя: „Г-н съветник, не Ви завиждам на таланта.“

Сега Маркус Фройнд е затворен, а съветникът продължава да си живее живота. Но как е продължил да живее и какво се случва тогава, той разказва в своето повествование. Трябва да предположим, че е минало доста време и осъденият вече дълго е бил в затвора. Сега се случва следното:

„Точно такъв, какъвто въпросното лице“ – значи това е самият съветник, който продължава да разказва – „го видях в мислите си в момента, в който изригваше проклетия и заплахи срещу него с обезобразено от гняв лице, точно такъв, когато се събуди безпричинно внезапно в 2 часа през нощта между 18 и 19 март, стоеше пред него отдавна забравеният Маркус Фройнд.“

Значи съветникът внезапно се буди в 2 часа през нощта между 18 и 19 март и има усещането в мисълта си, че Маркус Фройнд е застанал пред него.

„И докато споменатото лице лежеше сковано от нервен припадък, то светкавично си припомни разказаните по-горе събития. При това не съзнаваше ясно дали през тези години никога не беше мислил за тези събития или пък винаги беше мислил за тях. И двете възможности му се сториха верни в момента, в който ужасът бе парализирал силата на мисълта му.“

Така съветник Айзенхарт се събужда посред нощ, при-

нуден е да мисли за Маркус Фройнд, да си припомни това, което се е случило, и не знае дали често или изобщо никога е мислел за тези неща.

„Докато посоченото лице лежеше така с ускорено сърцебиене и не можеше да изпълни своето незабавно възникнало желание да запали свещта на нощното си шкафче,“ – следователно не е можел да си движи ръцете, – „му се струваше, че нещо съвсем леко трополи на вратата на стаята или по-скоро това беше плахо дращене, сякаш някое пале се молеше да го пуснат вътре. Неволно изникна въпросът: „Кой е там?“ Не последва отговор, нито пък вратата се отвори, но лицето все пак имаше ясното усещане, че сякаш нещо се промъква и по паркета преминава слабо пукане, напреки на стаята от вратата към леглото, сякаш невидимото нещо се приближава и накрая застава близо до него. Той имаше най-малкото не можещото да бъде описано точно усещане за чуждо присъствие и това не бе просто някакво неопределено същество, а му се струваше, че нещото, което стои до леглото му, трябва да е точно този Маркус Фройнд, чийто внезапно проблеснал образ току-що го бе изтръгнал от съня. Дори имаше усещането, че невидимото нещо се навежда над лицето му. И сега, без да осъзнава дали отново е заспал и вече сънува, при което, както е известно, нерядко хората, които човек сънува, се сливат един с друг, а понякога и със самия сънуващ, дали защото последните дни го вълнуваха някои крайни идеи на Шопенхауер за тайната идентичност на всички индивиди като остатъчно въздействие от вечерното му четиво, във всеки случай главата му прониза безсмислената мисъл, че самият той и онзи Маркус Фройнд по принцип са един и същи човек, и като потвърждение на това безсмислено, противоречащо на всяка логика допускане той повтори дали само вътрешно или пък на глас с движение на говорните си органи, той не знаеше, горечитираните проклетия и заплахи на Маркус Фройнд, доколкото още си ги спомняше, и то с пораждащото ужас чувство, че тези проклетия започват да го застигат точно сега. Ако споменатото лице, което

не е невъзможно, бе заспало и сънуваше, то отново се събуди от това страховито впечатление и запали свещта. Джобният му часовник върху нощното шкафче показваше 2 часа и 10 минути. В стаята всичко си беше както преди, макар че мебелите, стените и картините му се сториха странни и му трябваше известно време и да изпие чаша вода, за да дойде отново на себе си и да се ориентира къде се намира.“

Това разказва той. Разказва, че отначало е видял мислено Маркус Фройнд пред себе си. После той възниква в него като видение, както можем да го наречем. Това обаче оставя у него толкова силно впечатление, което го кара, така разказва той по-нататък, леко треперейки, да отиде в Окръжния съд и да поиска още веднъж да му донесат всички документи, отнасящи се до Маркус Фройнд. Но той така и не стига дотам. А се случва нещо друго. Съветник Айзенхарт всъщност винаги е бил напълно свободомислещ човек. Той само разказва, че това му се е случило. Скоро ще видим защо го разказва. Да, той дори намира за смешно и недостойно, че се е поддал на тези неща:

„Напразно споменатото лице се упрекваше колко недостойно и смешно е неговото поведение. Предишната му желязна воля беше и си остана отслабена в това отношение. Тя вече едва му стигаше поне отчасти да прикрива вътрешното си угнетено състояние от колегите и подчинените си. Един предиобед му се стори, че дочува името Маркус Фройнд, докато преминаваше покрай група съдебни функционери, които разговаряха оживено в един мрачен коридор.“

Значи един ден той отива в Окръжния съд – той всъщност така и не е посял да се заеме отново с тези документи – и чува, че в коридора си говорят няколко души и, преминавайки покрай тях, дочува името Маркус Фройнд.

„Тъй като този човек и това име постепенно се бяха превърнали за него в идея фикс, която никъде и никога не му даваше покой, той сметна, че не е изключено да се е самозаблудил.“ – значи той дори вярва, че чува името Маркус Фройнд

поради самоизмама, – „Остана на място и попита: „За кого си говорят господата?“ „За Маркус Фройнд, за Вашия Маркус Фройнд, г-н съветник, не си ли спомняте вече?“ – отговори един от господата, който по случайност беше мекосърдечният следовател, който навремето направи онова прибързано изказване. „За Маркус Фройнд? Какво за него?“ – затаи дъх той. „Слава Богу, той почина и сега е свободен, бедният дявол“, отговори мекосърдечният. „Починал, кога?“ „Преди три-четири седмици“, отговори запитаният, „Сега тук е съдебен съветник N. Той сигурно знае.“ „През нощта между 18 и 19 март тази година в 2 часа“, каза съдебният съветник.“

Следователно се разказва, че съветник Айзенхарт е осъдил Маркус Фройнд. Последният отдавна е в затвора. През нощта между 18 и 19 март той се събужда и първо в мислите си, а после и като видение вижда неговата поява, изпитва ужасен страх, иска да се заеме отново с документите за него, но оставя да минат няколко седмици. Накрая дочува разговор, от който научава, че Маркус Фройнд е починал в същата минута, когато му се е привидял, отначало като промъкващо се пуделче, починалият Маркус Фройнд. За да разберем всичко това, трябва да узнаем края на новелата. Защото той показва, че по стечение на обстоятелствата, и то такива обстоятелства, които изобщо не би могло да се предположат, съветникът, като председател на един особено важен процес за шпионаж, е въвличен в отношения с личности, във връзка с което той, воден от тъмен инстинкт, извършва тъкмо престъплението, за което е осъдил Маркус Фройнд. След като воден от страстта си бива въвличен в престъпление и вече го е извършил, по-късно той има повод по много особен начин да си спомни това, което му е казал Маркус Фройнд след осъждането му: „Ще си платите за това. Око за око ще си платите, само почакайте!“

И така, под прага на съзнанието си съветникът е преживял нещо, свързано по достатъчно явен начин с постъпките му в миналото и по тайнствен начин с изпълнението на това, с което го е заплашил починалият. Да, нещата са свързани по

още по-дълбок начин. Авторът на новелата пише от първо лице така, сякаш някой му разказва за този съветник Айзенхарт, и разказва за разговора, който е провел с един от подчинените му, споменат по-рано в новелата. Този подчинен е много остроумен, философски настроен човек, който казва: „Този съветник е толкова способен, защото навлиза в нещата в дълбочина, понеже самият той е предразположен към тях. Той прониква най-дълбоко от всички в случаите, към които сам е особено склонен.“ Това се разказва в новелата. Интересното е, че в 2 часа през нощта между 18 и 19 март у съветника се появява мисълта: „Ти и Маркус Фройнд сте нещо идентично.“ Това единство, това сливане на съзнанието застава пред душата му, той съзира една връзка, която лежи под прага на обикновения живот. Тя му се разкрива. Разбира се, тя не му се открива както би се разкрила на всекиго, а се открива на него.

Интересно е, че авторът на новелата е събрал всички градивни елементи, за да направи действието разбираемо. Трябва да си припомним и какво споменава авторът преди нощното видение на съветника. Съветникът всъщност е бил силен мъж. Както казахме, има описани много негови качества, които го показват като човек, който не проявява своята душевност в живота си, а върви по пътя си с известна бруталност, породена от пълно вътрешно здраве. Такъв човек, който никога не се е заблуждавал и който винаги е бил сигурен в себе си, би се заблудил сякаш само поради някакъв сериозен външен симптом. А именно, той открива, че му се клати зъб, който би могъл просто да извади с пръсти. Тогава през главата му минава мисълта: „Сега животът ти тръгва на зло. Сега нещо започва да се руши.“ Минава му и мисълта: „Така малко по малко ще загубиш част от своя организъм.“ Но това не е най-лошото, а лошото е, че от този момент нататък – само дето той не го забелязва и размишлява над собствения си упадък, както пише в писмото си, в което описва себе си като трето лице, – лошото е, че паметта му започва да отслабва. И тъй като паметта му е била от такава помощ в цялата му професионална дейност, той

започва да изпитва известен страх от живота. И действително забелязва, че вече не може да си спомни някои неща, за които преди толкова лесно си е спомнял.

Помислете само колко е интересно, че новелистът свързва възможността за частично ясновидство със загубата на памет! После паметта му отново се възвръща. И тогава той решава да запише всичко това. И си спомня: „Ти беше такъв.“ Като свободомислещ човек той не може да си помисли нищо друго, освен че това са болестни състояния. И той си мисли: „Имаше опасност да полудея.“ Това е естествено заключение за един свободомислещ човек. И той се срамува да се посъветва с някого. Затова иска да използва позицията си, за да пише за себе си в трето лице и после да предостави нещата като документ, в който не се знае кой е той, на някой психиатър, който да му даде становището си за споменатото лице. По този начин той иска да разбере какво мисли психиатърът. И така се разкрива, че новелистът използва този документ, за да съобщи нещо за душевния живот на този човек.

Виждаме, че тук имаме много красиво художествено произведение, което по същество показва елементи, за които следва да се говори в духовната наука, а именно за това, което се казва за връзката между паметта, между способността за спомняне, и виждането в духовните светове. Новелистът прави много добре, че оставя паметта да отслабне в момента, в който някои следи за тайната връзка стават ясни за съответното лице. И е поразително как е построен целият разказ, в който малко по малко се вижда как авторът си казва: в живота съществуват такива връзки. Но той ги облича под формата на новела. Тя е написана с много тънко чувство, както може да я напише само един философски настроен дух. Написана е от Алфред Фрайхер фон Бергер, дългогодишен директор на Хамбургския театър, който тогава е бил директор на Виенския градски театър. Новелата действително спада не само към най-доброто, а наистина към перлите на немската новелистична литература. Това, разбира се, не казвам поради факта, че

съдържа тема, която ни е близка, а защото действително само един фин човек може да има такова фино наблюдение по един привидно ненормален въпрос. От чисто художествена гледна точка смятам това, което казвам за стойността на новелата. Тя наистина е написана така, че всеки, който я чете, да осъзнае, че авторът пише новела, но по-скоро би искал да напише биография на съветника Айзенхарт, защото наистина пише по такъв начин, че когато чете това чудесно реалистично описание, човек придобива усещане, различно от това, че добрият Бергер е познавал някого, чийто живот действително е протекъл по този начин. И сега следва да кажем: колко естествено би било за човек като Алфред Фрайхер фон Бергер да се приближи до духовния свят и колко е близо той до това да се запознае с тези връзки чрез духовната наука! Колко безкрайно важно щеше да бъде за Бергер да се запознае с духовната наука така, че например да може да си каже: „Как ли ще трябва да живее този съветник през периода, който следва непосредствено след преминаването през портата на смъртта, който винаги сме наричали Камалока, след като в този случай е осъдил невинния Маркус Фройнд?“ Както казах, там човекът трябва да преживее резултатите от своите действия, това, което значат делата му за другите, по отношение на които са извършени. Съветникът е бил много доволен от това, което е направил по време на делото, особено от ораторското си умение. Изпитал е дълбоко удовлетворение, което изразява в изречението: „Може да се счита за негова заслуга, че се изправи срещу софизмите на обвиняемия и същевременно изнесе реч, която убеди съдебните заседатели да го осъдят, въпреки че веднага след това бяха готови да преразгледат делото, когато видяха въздействието от произнасянето на присъдата върху обвиняемия.“ Така изглеждат нещата от гледната точка на съветника. Погледнато от страната на Маркус Фройнд, те стоят така, че трябва да кажем: „Виждаме въздействието на присъдата върху него. И в това, което е било въздействието върху душата на Маркус Фройнд, трябва да живее съветникът в Камалока.“ Отражение,

картина на това се открива тъкмо в момента, в който Маркус Фройнд преминава през портата на смъртта. Тази картина му се открива така, че сега той вижда, че е идентичен, че е едно с Маркус Фройнд. В Маркус Фройнд той вижда себе си, чувства себе си в него. Виждаме, че съветникът предвкусва Камалока. Той я предвкусва толкова силно, че сега преживява не само това, което се е случило тогава, а и в него под прага на съзнанието му се появява нещо, свързано с цялата тази работа. Тук от значение е всеки отделен щрих. Казах Ви, че за известно време той губи паметта си, когато му се открива това късче от духовния свят. Но после, когато води делото за шпионажа, паметта му отново се възстановява. Но именно по време на този процес той се оказва въввлечен в същото престъпление, за което е осъдил Маркус Фройнд с помощта на своята диалектика. Силата, която преди е произхождала от паметта, се превръща в сила на инстинктите и сега той се ръководи от нея. Сега вече не вижда връзката, криещ се под прага на съзнанието, между това, което прави сега, и това, което е приписал на Маркус Фройнд. Този факт води дотам, че когато вижда какво му се е случило, точно вечерта преди приключване на делото, през която би трябвало да празнува своя най-голям триумф, съветникът отива в своето бюро:

„Пристигнал в бюрото си, чийто ключ носеше у себе си, Айзенхарт запали двете свещи върху бюрото, изми си ръцете, лицето и косата, после смени цивилното си облекло със служебната си униформа и дълго време крачи напред-назад. След това отвори горното странично чекмедже на писалището си и от него, заедно с един пълнител с патрони, извади един нов револвер, който вероятно беше купил в най-лошите времена на нервното си разстройство. Внимателно зареди всички гнезда, след което извади от регала за хартия една служебна бланка и написа:

В името на Негово Величество Кайзера!

Аз извърших тежко престъпление и се чувствам недос-

тоен да продължа да изпълнявам службата си и изобщо да живея. Осъждам себе си на най-строгото наказание и в следващите минути ще го изпълня със собствената си ръка.

Айзенхарт

Виена, 10 юни 1901 г.

Почеркът и подписът му не издаваха дори и най-лекото потрепване на ръката му.

На следващата сутрин беше открит мъртъв.“

В новелата е описана едно много забележително стечение на обстоятелствата и трябва да кажем, че авторът е можел изцяло да предвиди каква връзка има между случващото се в обикновеното съзнание и това, което става под прага на съзнанието, т.е. да види духовните събития, в които е вплетен човекът. Отвън се вижда само това, което се случва във физическия свят: че съветникът е осъдил Маркус Фройнд и т.н. Ако не се беше случило така, че съветникът да започне да се пропуква и да губи паметта си, той нямаше да може да види това късче от духовния свят. То нямаше да му се открие. Тогава всичко щеше да си остане подсъзнателно. Една такава новела е изпратена в света като че ли за да каже: „Да, има нещо зад обикновения живот и в някои специални случаи то се проявява много ясно.“ Но ако искаме да говорим за него по по-конкретен начин, на хората им става неприятно. Неприятно е да се подхожда към тази реалност. Така че то е разказано под формата на новела и така никой няма нужда да вярва в него. Ако то служи просто за развлечение, тогава всичко е наред.

Това, скъпи мои приятели, което държи хората настрана от духовния свят, също представлява нещо, което те не познават. Пътят към духовния свят върви, така да се каже, в две направления. В едното направление ние пробиваме булото на природата и изследваме това, което лежи зад явленията на външната природа. А в другата посока пробиваме булото

на собствения си душевен живот и търсим какво лежи зад собствения ни душевен живот. Обичайните философии също се опитват да стигнат зад основите на битието, опитват се да разрешат мировите загадки. Но как го правят? Те наблюдават природата или непосредствено, или чрез експерименти и после размишляват. Но когато човек умува отново и отново над тези понятия, получени от познанията за природата, много скоро се оплита така, че стига до някаква философия, но до нищо, свързано с истинската действителност навън. Чрез размишляване върху това, което се показва на човека, той никога не може да стигне зад булото на битието. Вече казах в публичната лекция, че това, което представляват нашите вечни сили, е дейно, като първо ни създава инструмента, а с инструмента стигаме до това, което ни дава простото съзнание. Да, но когато си изграждаме обикновеното съзнание така, трябва да използваме инструмента. Когато тогава започваме да придобиваме опит с обикновеното съзнание, у нас вече е в готов вид всичко, създадено в нас от вечните сили. Не чрез размишление стигаме зад тайните на природата, а по напълно различен начин. Както описах в публичната лекция, ние укрепваме своето мислене чрез медитация и после като по милост ни се показва откровението на духовния свят, тогава гледаме на природата съвсем различно. Съвършено различно! И на човешкия живот също гледаме по съвсем различен начин. Тогава заставаме пред природата и разбираме някой процес, някой предмет или събитие, с които се срещаме. Но същевременно имаме съзнанието: „Преди всъщност да си погледнал розата, вече се е случило нещо. Ти виждаш първо представата, възприятието, но възприятието първо се е образувало. В него се крие духовното, в него се крие споменът за една предварителна мисъл. В него лежи тайната, до която се стига благодарение на духовното изследване.“

Философът гледа розата. После той започва да философства чрез последващо мислене (размишление). Този, който иска да стигне зад тайната на розата, не трябва да размишлява,

тъй като така не се получава нищо. А той гледа розата и осъзнава: „Преди тя изобщо да стигне до сетивното съзнание, вече се е разиграл един процес.“ Това му се явява като един спомен, да, като спомен, който предшества гледането. Това, че ни се дава нещо като спомен, за който знаем: „Ти си направил това, преди да имаш сетивно съзерцание“, е предварително мислене по отношение на външната природа, което остава несъзнавано и което после се изважда като спомен: за това става дума. Чрез никакво последващо мислене (размишление) не се стига зад тайните на природата, а чрез предварително мислене. Също толкова малко се стига зад тайните на това, което представлява съдържанието на душата, освен ако човек действително не се обърне към онзи наблюдател, за когото говорим. Виждате ли, това са пътищата, по които можем да проникнем в духовния свят днес.

Ако си спомняте, че в новелата на съветник Айзенхарт му се открива късче от духовния свят, след като забелязва процеса на упадък в себе си, тук ще откриете своеобразна илюстрация на това, което изложих: когато чрез упражняване на мисълта човек стигне дотам, мисленето му да е дотолкова укрепнало, че да може да вижда духовния свят, тогава непосредствено се среща с процеса на разрушение, със свързаното със смъртта. Мистиците на всички времена са изразили това по следния начин: „пристигане до портата на смъртта“. Това означава да стигнеш до всичко, което се явява разрушително в човешкия живот. И така стигаме до това, че ако действително сме довели възможностите на медитацията си до тази точка, сме достигнали до събитието на инициацията: „Ти стоиш на портата на смъртта. Знаеш, че в теб има нещо, което действа в теб от момента на раждането или зачатията ти, което после се концентрира и се превръща във феномена на смъртта, на отнемането на физическото тяло.“ Тогава човек си казва: „Но всичко, което води към смъртта, е произлязло от духовния свят. Произлязлото от духовния свят, се е съединило с това, което е дошло от субстанцията на наследствеността.“ Виж-

даме човека да стои тук, във физическия свят, и си казваме: „Всичко, което застава пред нас в негово лице, което ни говори чрез неговите думи, всичко, което прави той като физически човек, е израз на това, което се е подготвило в духовния свят от последната му смърт до последното му раждане. Вътре в него живее душевната му същност.“ Но от целия смисъл на това разсъждение можем да разберем, че частта от човешката душа, която живее между смъртта и ново раждане, привлича силите от духовния свят, за да може в това възплъщение между раждането и смъртта да създаде от човека именно това, което се явява той. И тогава, ако си спомняте това, което изложих в публичната лекция, наистина става така: докато в медитацията волята укрепва в мисленето, може да се преживее как се развива зародишът, който сега отново преминава през портата на смъртта и се подготвя в духовния свят за следващо възплъщение, така че в човека се осъществява вечният процес на развитие – от духовния свят произлиза душевно-духовното, човекът се създава тук. В този човек, отначало като точка, възниква това, което тук, в живота, възниква като зародиша, който отново преминава през портата на смъртта, като че ли за да продължи своето развитие. Така че когато тук пред себе си виждаме човека, то действително се оказва, че такъв, какъвто стои пред нас, той е бил създаден от духовния свят в качеството си на човек. С това, което могат да дадат родителите, се е съединило произлязлото от духовния свят. Докато е бил в духовния свят, той е бил сред духовните сили, както тук е сред силите на природата във физическото си тяло. Той е бил сред духовните сили, заедно с които се е подготвял за това възплъщение. Ако видим човека пред себе си в неговата инкарнация, действително е така, както го представих във втората мистерийна драма „Изпитанието на душата“: цял свят от богове работи, за да създаде човека²⁷. Между смъртта и ново раждане действат духовни сили, за да „настанят“ човека в битието. Човекът тук е целта на определени духовни сили, работещи между смъртта и ново раждане.

Виждате ли, всичко това винаги е знаело и изразявало едно определено научно направление, но едно духовно-научно направление. Например това, което представих сега, отново и отново е изразявал един силен човек, казвайки: „Телесността е краят на Божия път.“²⁸ Той е искал да каже, че когато се намираме в духовния свят и сме вплетени в божествения свят между смъртта и ново раждане, ние се подготвяме за нашата телесност. Тя е краят на пътя на Бога. Той само не е могъл да добави и другото изречение: „В телесността се подготвя ново начало, което после отново преминава през смъртта и води до ново възплъщение. Изразът „Телесността е краят на Божия път“ дори се явява лейтмотивът на всички произведения, които е написал един забележителен човек преди близо век, който винаги отново е обръщал внимание върху пътищата, по които трябва да поемат човешкото знание и разбиране, за да разпознаят тези духовни връзки: Кристоф Йотингер. Йотингер също иска да представи теософията по свой начин. Рихард Роте е написал красиви думи в края на своя предговор към една книга за Йотингер. Той е искал да изрази, че в по-стари времена хората са търсели духовни пътища, но по свой си начин, и че ще дойде времето, което вече не е далеч, в което с пълно научно съзнание ще бъде разбрано това, което човек всъщност винаги е търсел. Роте казва: „Това, което всъщност иска теософията, често е трудно да се познае у по-старите теософи“²⁹. Но главното е, че ако тя най-накрая стане напълно научна и изнесе осезаеми резултати, тогава те малко по малко ще преминат във всеобщо убеждение... Но това лежи в лоното на бъдещето, което не желаем да изпреварваме.“ Така говори хайделбергският професор Рихард Роте за теософа Кристоф Йотингер през ноември 1847 г.

Това, което се търси от духовната наука, винаги е съществувало, само че по друг начин. Днес сме длъжни да го търсим по начина, по който трябва да се търси в наше време. И често съм казвал, че естественонаучното мислене днес е стигнало до момента, в който, изхождайки от естественонаучните

убеждения, трябва да се търси научна форма за това, което е живяло като наука в теософията на всички времена. И ако Роте като издател на Йотингер казва, че това, което има предвид, следва да се изрази така: „Но това лежи в лоното на бъдещето“ – това, което през 1847 година е било бъдеще, днес непременно е съзряло за настоящето. Днес стоим пред една епоха, в която можем да докажем – защото беше само един пример, който днес приведох с новелата „Съветник Айзенхарт“ от Алфред фон Бергер, – че човешките души наистина са узрели да се приближат до духовните истини и че те единствено нямат смелостта действително да разберат тези духовни истини.

Казах, че в две посоки води пътят към духовните светове, когато се вижда зад булото на природата. Защо толкова трудно хората крачат по този път, а също и тези, които са привикнали да мислят научно и само трябва да издигнат научното мислене до вътрешен прием по описания начин? Защо? Те казват, че човекът има граници на познанието: *ignorabimus!*³⁰ И защо не желаят да встъпят в духовния свят? А, да! Това вече лежи зад прага на съзнанието.

В сферата на съзнанието човек се позовава на т. нар. логически причини защо не може да влезе в духовния свят, логически причини, които са достатъчно известни. Под тях обаче се крие истинската вътрешна причина: страхът от духовния свят. Тя не стига до съзнанието, но страхът от духовния свят задържа хората, несъзнаваният подсъзнателен страх. Само ако можеха да се запознаят със съществуването на този несъзнаван страх и да разберат, че всичко, което човек си вътъпява, е само маска на това, което в действителност е страх, те щяха да познаят много неща. Това е едното нещо. Другото е, че веднага щом влезе в духовния свят, човек бива обзет от съществуващата от висшите йерархии така, както например сам владее своите мисли. Човек се превръща в нещо като мисъл в духовния свят. Срещу това се бори душата вътрешно. Тя се страхува да бъде завладяна от духовния свят. Това е отново един вид страх, безсилен страх от това да не бъде уловена от духовния свят така,

както чрез раждането бива уловена от физическия свят, от физическите сили. Страх навън и боязън от определено безсилие да устоиш на обзemanето от духовния свят – това е, което задържа хората встрани от него. Ето защо, като Бергер в неговата новела, те понякога толкова много искат да се попляска във вълните на духовния свят, но желаят това да бъде, бих казал, необвързано и нямат мъжеството действително да се приближат твърде много към духовните светове, което наистина може да стане чрез често описваните вътрешни експерименти, както овладяването на природните тайни – чрез външни експерименти.

Ако към това, което говорих, прибавите онова, което приведох в една от публичните лекции за връзката между гениалните сили, които се появяват в живота, и ранната смърт³¹, предизвикана от отнемането на тялото от човека – от куршум или по друг начин, например на бойното поле, – ако си спомняте за това, което изложих, че когато се появяват изобретателни, гениални сили в човека, те представляват влиянието на процесите, които се случват, когато на човека му бъде отнето физическото тяло, то тук също имате нещо, което остава под прага на съзнанието. Но в мъжеството, в целия начин, по който човекът се жертва за някое голямо събитие на епохата, се намира инстинктивно изражение на нещо, което лежи под прага на съзнанието и така не може да дойде до съзнанието в пълния му вид. В наше време обаче съществува импулсът в еволюцията на човечеството това, което лежи под прага на съзнанието, да се издигне до известна степен в съзнанието, така че човекът да може да знае за него. И винаги подразбирам този смисъл, когато посочвам, че тъкмо във великите събития на нашата епоха, във всичко, което се разиграва под прага на съзнанието, лежат важни подсъзнателни процеси и че настоящите събития никога не могат да се изчерпят с това, което някой историк може да разкаже за тях. Той не може да разбере тези събития във великата им връзка с еволюцията на човечеството. Повече от всякога подсъзнателното играе роля в това, което се случва

в нашето настояще. И затова именно на духовния изследовател му е позволено да посочи, че ще дойде време в бъдещето, когато, за да съзрем нашите важни съвременни исторически събития в правилната светлина на мировата взаимовръзка, ще посочим тяхната духовна основа. Също и от тази гледна точка отново и отново пред душата ни застава това, което произнасяме винаги в края на разглежданията си:

От храбростта на бойците,
от кръвта на битките,
от страданията на изоставените,
от жертвата на народа
ще съзрее плод духовен –
ако душите съзнателно отправят мисли
в царството на духовете.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 19 декември 1915 г.

Нека си спомним стиховете, звучащи от дълбините на тайните на земната еволюция:

Откровение на божественото във висините на битието
и мир за хората на Земята,
които са проникнати от добра воля.

И особено с приближаването на Коледа тази година следва да си спомним: какви усещания ни свързват с тези стихове и с дълбокия им мирови смисъл? Онзи дълбок мирови смисъл, който безброй много хора усещат така, че през него звучи и отеква думата „мир“, думата „мир“ в една епоха, в която мирът просто отсъства в най-обширни области на земното ни битие. Как си спомняме за тези Коледни слова през тази епоха?

Но това е мисъл, която следва да ни докосва с тези звучащи през света думи в настоящето дори по-дълбоко, отколкото през други времена. Само помислете! Народите се отнасят враждебно един към друг. Кръв, много кръв напоява нашата Земя. В тази епоха е трябвало да видим, да почувстваме около себе си смъртта на безброй хора. Безкрайно страдание пронизва обкръжаващата ни атмосфера в областта на възприятията и чувствата. Омраза и антипатия веят в духовното пространство и лесно могат да покажат колко далеч, далеч още са хората в наше време от онази любов, която е искал да възвести този, чието Рождество се чества на Коледа. Но една мисъл изпъква особено на преден план. Ние мислим за това как врагът може да противостои на врага, съперник – на съперника, как хората могат взаимно да си причиняват смърт и как могат да преминат през същата порта на смъртта с мисълта за божествения водач на светлината, за Исус Христос. Спомняме си как над Земята, по която се ширят война, страдания и раздори, могат

да са единни тези, които иначе са толкова разединени, доколкото в глъбините на сърцето си но Нека си спомним стиховете, звучащи от дълбините на тайните на земната еволюция:

Откровение на божественото във висините на битието
и мир за хората на Земята,
които са проникнати от добра воля.

И особено с приближаването на Коледа тази година следва да си спомним: какви усещания ни свързват с тези стихове и с дълбокия им мирови смисъл? Онзи дълбок мирови смисъл, който безброй хора усещат така, че през него звучи и отеква думата „мир“, думата „мир“ в една епоха, в която мирът просто отсъства в най-обширни области на земното ни битие. Как си спомняме за тези Коледни слова през тази епоха?

Но това е мисъл, която следва да ни докосва с тези звучащи през света думи в настоящето дори по-дълбоко, отколкото през други времена. Само помислете! Народите се отнасят враждебно един към друг. Кръв, много кръв напоява нашата Земя. В тази епоха е трябвало да видим, да почувстваме около себе си смъртта на безброй хора. Безкрайно страдание пронизва обкръжаващата ни атмосфера в областта на възприятията и чувствата. Омраза и антипатия веят в духовното пространство и лесно могат да покажат колко далеч, далеч още са хората в наше време от онази любов, която е искал да възвести този, чието Рождество се чества на Коледа. Но една мисъл изпъква особено на преден план. Ние мислим за това как врагът може да противостои на врага, съперник – на съперника, как хората могат взаимно да си причиняват смърт и как могат да преминават през същата порта на смъртта с мисълта за божествения водач на светлината, за Исус Христос. Спомняме си как над Земята, по която се ширят война, страдания и раздори, могат да са единни тези, които иначе са толкова разединени, доколкото в глъбините на сърцето си носят връзката си с това, което е навлязло в света в деня, който отпразнуваме тържествено

като Коледа. Мислим си как чрез цялата вражда, чрез цялата антипатия, чрез цялата ненавист в човешките души навсякъде по това време от кръвта и омразата може да си пробие път едно усещане: мисълта за съкровената свързаност с Единия, с този, който е свързал сърцата с нещо по-висше от всичко, което някога би могло да разедини хората на Земята. Така че тази мисъл наистина е от безкрайно голяма величина, една мисъл с безкрайна дълбочина на чувството, мисълта за Исус Христос, която обединява хората, колкото и разединени да могат да бъдат те по отношение на всичко, касаещо света.

Ако задържим мисълта по този начин, после ще поискаме да я обхванем още по-дълбоко, особено в нашето време. Защото тогава ще предусетим колко много от тази мисъл е свързано с това, което трябва да стане голямо, силно и мощно в хода на човешката еволюция, за да може по такъв начин от човешките сърца, от човешките души да бъдат извоювани много неща, които сега все още трябва да се извоюват чрез кръвопролитие.

Че Той ни прави силни, че ни укрепва, че ни учи действително да усещаме в истинския смисъл на думата по цялата Земя Коледните стихове над всичко, което ни разделя: ето това е, в което по Рождество пак и пак трябва да се врича този, който се чувства истински свързан с Исус Христос.

В историята на християнството съществува едно предание, което срещаме отново и в по-късни епохи и по начина, по който е битувало в определени християнски области в течение на столетия. Още в древни времена в най-различни области, най-вече от християнските църкви, на вярващите са били предлагани представления на тайнството на Рождество. Тъкмо в тези по-древни епохи представлението на тайнството на Рождество е започвало с прочит, а понякога и с представяне на историята на сътворението, както е изложена в началото на Библията. Отначало се е представяло, именно по Рождество, как от глъбините на Вселената звучи мировото слово, как от мировото слово малко по малко възниква сътворението, как

към хората пристъпва Луцифер и как поради това те започват земното си битие по начин, различен от този, който е щял да бъде и който първоначално им е бил отреден преди появата на Луцифер. Била е представяна цялата история на съблзвяването на Адам и Ева и после се е показвало как човекът се оказва дословно включен в древната старозаветна история. Едва после в хода на по-нататъшното представление се е добавяло това, което повече или по-малко обстоятелствено се е изобразявало в различните църковни пиеси, развили се през 15, 16, 17 и 18 век в средноевропейските области³², от които сега видяхме само един малък пример.

Основавайки се на една безкрайно велика мисъл за посветителното Коледно празненство, началото на Стария завет се е сляло в едно цяло с тайнствената история на Мистерията на Голгота. От това, което, изхождайки от тази мисъл, е сляло двете свещени истории, е останало все още само малка част – само това, че в настоящето в нашия календар преди настъпването на Коледния ден се намира денят на Адам и Ева. Това води своя произход от същата мисъл. Но в по-древни времена и за тези, които, изхождайки от по-дълбоки мисли и усещания или от по-дълбоко познание, благодарение на техните учители би следвало да разбират тайнството на Рождество и тайнството на Голгота, винаги отново е била излагана една велика, една всеобхватна символична мисъл: мисълта за произхода на кръста³³. Бог, който е показан на хората в Стария завет, издава на хората, представени от Адам и Ева, заповедта, че могат да ядат от всички плодове в градината, само не и от плодовете, растящи на Дървото на познанието на доброто и злото. И понеже ядат от тях, те биват прогонени от първоначалната арена на тяхното битие.

Дървото обаче – това е представено по най-различни начини – не е влязло по никакъв начин в последователността на поколенията, които тогава са били изначалните поколения, от които е произлязла телесната обвивка и на Исус Христос. И става така – така е било представяно в определени епохи, – че

когато Адам, грешният човек, бива погребан, това дърво отново израства от неговия гроб, който е бил отдалечен от рая. Така виждаме да възниква мисълта: Адам почива в гроба, той, човекът, който е извършил грехопадение, той, човекът, който е бил съблазнен от Луцифер, почива в гроба, съединил се е с тялото на Земята. Но от неговия гроб покарва дървото – дървото, което сега може да израсне от Земята, която се е съединила с тялото на Адам. Дървесината от това дърво после преминава към други поколения, към които принадлежи и Аврам, към които принадлежи Давид. И от дървесината на това дърво, което се е намирало и в рая, което отново е израснало от гроба на Адам, е направен кръста, на който е висял Исус Христос.

Това е мисълта, която винаги отново е била разяснявана от учителите на тези, които са били призвани да разберат тайните на Мистерията на Голгота поради по-дълбоки основания. Дълбок смисъл се съдържа в това, че в древни времена – и смисълът сега ще ни покаже, че това е добре и за настоящето – в такива образи са били изразявани дълбоки мисли.

Запознахме се с мисълта за Мистерията на Голгота, която ни казва, че съществото, живяло на Земята в тялото на Исус, е изляло това, което е могло да донесе на Земята, над нея, в земната аура. Това, което Христос е донесъл в Земята, оттогава е свързано с цялата телесност на Земята. Земята се е превърнала в нещо различно след Мистерията на Голгота. В земната аура живее това, което Христос е свалил в нея от небесните висини. Ако разгледаме това с духовния си взор във връзка с онзи древен образ на дървото, този образ ни показва цялата връзка от по-висша гледна точка. В човека е проникнал луциферическият принцип, когато е поел началото на земния си път. Човекът, какъвто е сега, в своето обединение с луциферическия принцип, принадлежи на Земята, той образува част от Земята. И когато полагаме неговото тяло в Земята, то не представлява само това, което вижда в него анатомията, а тялото му е същевременно и външният отпечатък на това, което се явява човекът във вътрешната си същност в рамките на зем-

ното. От духовната наука може да ни стане ясно, че към същността на човека не принадлежи само това, което преминава през портата на смъртта в духовните светове, а че човекът е свързан със Земята с всичките си дела, с всичките си постъпки. Действително той е свързан с нея така, както са свързани със Земята събитията, които геологът, минералогът, зоологът и т.н. намират за свързани с нея. Когато човекът премине през портата на смъртта, отначало за човешката индивидуалност е приключило това, което го обвързва със Земята. Но ние по някакъв начин предаваме на Земята външната си форма, тя преминава в земното тяло. Тя носи в себе си отпечатъка на това, което е станала Земята поради факта, че Луцифер се е намесил в земното развитие. Това, което върши човекът на Земята, носи в себе си луциферическия принцип, човекът внася този принцип в земната аура. От човешките постъпки, от човешката дейност произтича, разцъфтява не само това, което първоначално е било възнамерявано във връзка с човека, а от човешките дела произтича и това, в което е примесено с луциферическото. То пребивава в земната аура. И когато на гроба на съблазнения от Луцифер човек Адам виждаме дървото, което чрез луциферическата съблазън се е превърнало в нещо различно от това, което е било първоначално – Дърво на познанието на доброто и злото – виждаме всичко, което е предизвикал човекът поради факта, че е напуснал изначалното си състояние, че чрез луциферическата съблазън е станал друг и така е привнесъл в земната еволюция нещо, което не е било предопределено в нея преди.

Виждаме дървото да израства от това, което образува физическото тяло за Земята, което е запечатано в земната му форма и което дава възможност на човека да се появи на Земята в една по-нисша сфера, отколкото щеше да има, ако не беше се поддал на луциферическата съблазън. От цялото земно битие на човека израства нещо, привнесено в земната еволюция от луциферическата съблазън и изкушение. Когато търсим познание, ние го търсим по различен начин от този, който ни е

бил предопределен изначално. Но това позволява да се прояви обстоятелството, че това, което израства от земните ни дела, е различно от това, което би могло да бъде според първоначалното решение на боговете. Ние формираме земно битие, което не е такова, каквото ни е било определено от първоначалното решение на боговете. Ние примесваме в него нещо друго, за което трябва да си съставим напълно определени представи, ако искаме да го разберем правилно. Следва да си кажем: „Аз съм поставен в земната еволюция. Това, което давам на земното развитие с делата си, носи плодове. То носи плодове на познанието, които ми се дават поради факта, че съм придобил познание за доброто и злото на Земята. Това познание живее в развитието на Земята, то присъства тук. Но когато гледам това познание, за мен то се превръща в нещо, което е различно от това, което е трябвало да бъде първоначално. За мен то се превръща в нещо, което следва да изпълня другояче, ако Земята трябва да постигне предназначението си и да изпълни своята задача. Аз виждам от земните ми дела да израства нещо, което трябва да стане различно. Израства дървото, което се превръща в кръста на земното битие, дървото, което се превръща в това, към което човекът трябва да придобие ново отношение, защото старото отношение е това, което е позволило на това дърво да израсте. Дървото на кръста, онзи кръст, който израства от луциферически обагрената земна еволюция, израства от гроба на Адам, от тази човешка слабост, в която се е превърнал Адам след изкушението. Дървото на познанието трябва да стане стеблото на кръста, защото човекът наново трябва да се съедини с правилно разбраното дърво на познанието, каквото е то сега, за да постигне целта и задачата на Земята.“

Нека си зададем въпроса (и тук се докосваме до една важна тайна на духовната наука): „Как всъщност стоят нещата със съставните части на човешката природа, които познаваме?“ Като най-висша съставна част на човешката природа ни е известен нашият аз. Научаваме се да изразяваме своя аз на определена възраст в детството си. Придобиваме отношение към

аза от момента, до който можем да си спомним назад в по-късните години. От различните духовно-научни разглеждания знаем, че до този момент във времето азът ни сам е действал формиращо и преобразуващо в нас³⁴ до момента, в който придобиваме съзнателно отношение към своя аз. При детето азът също съществува, но той действа в нас, като първо изгражда нашето тяло. Отначало той твори заедно със свръхсетивните сили от духовния свят. Когато преминем през зачатие и раждането, той дори още се труди по нашето тяло за известен период, който трае години, докато не получим тялото си като инструмент така, че да можем да осъзнаваме себе си съзнателно като аз. С това встъпване на аза в човешката телесна природа е свързана една дълбока тайна. Когато срещаме някого, го питаме: „На колко си години?“ В отговор той ни казва възрастта си в годините, изтекли след неговото раждане. Както казахме, тук се докосваме до определена тайна на духовната наука, която с течение на времето ще ни се изяснява все повече, която днес искам само да спомена, само ще я споделя с Вас. Това, което човекът посочва като своя възраст в определен момент от живота си, се отнася до физическото му тяло. Той не ни казва нищо повече от това, че физическото му тяло се е развивало толкова и толкова дълго време след неговото раждане. Азът не взема участие в това развитие на физическото тяло. Азът остава в неизменно състояние.

И това е трудноразбираемата тайна, че в момента, назад до който си спомняме, азът всъщност остава неподвижен. Той не се променя заедно с тялото, а остава неизменен. Точно поради това винаги го наблюдаваме пред себе си, защото когато отправяме поглед към него, той отразява нашите преживявания. Азът не участва в земното ни странство. Едва когато преминем през портата на смъртта, трябва да изминем пътя, който наричаме Камалока, обратно до раждането си, за да се срещнем отново със своя аз и да го вземем със себе си за по-нататъшното си странстване. С годините тялото се движи напред, а азът остава, азът остава на място. Това е трудно да се разбере

поради причината, че човек не може да си представи, че нещо може да остане на място във времето, докато времето напредва. Но все пак е така. Азът остава на място, и то поради факта, че този аз всъщност не се свързва с това, което се приближава до човека от земното битие, а остава свързан със силите, които наричаме наши в духовния свят. Азът остава, азът по принцип остава във вида, в който, както знаем, ни е даден от духовете на формата³⁵. Азът бива задържан в духовния свят. Той трябва да бъде задържан там, иначе никога не бихме могли като хора по време на земното си развитие да постигнем отново първоначалните задача и предназначение на Земята. Това, през което е преминал човекът тук, на Земята, благодарение на адамовата си природа, чийто отпечатък отнася със себе си в гроба, когато умре като Адам, се прилепва към физическото, етерното и астралното му тяло, то идва от тях. Азът чака, чака заедно с всичко, което има в себе си, през цялото време, което човекът прекарва на Земята, само наблюдава по-нататъшното му развитие – как човекът повтаря всичко това, когато премине през портата на смъртта, докато изминава целия този път на аза. Тоест в известен смисъл със своя аз ние оставаме в духовния свят. Това сме длъжни да осъзнаем. А можем да го осъзнаем само благодарение на факта, че в определен момент от световите, към които принадлежи човекът, от духовните светове, слиза Христос и подготвя в тялото на Исус по начина, който знаем – двойно³⁶ – това, което е трябвало да му служи за тяло на Земята.

Ако разбираме себе си правилно, през целия си земен живот ние винаги гледаме към своето детство. Там, в нашето детство, е останало това, което представлява духовното ни начало. Винаги гледаме назад към него, ако правилно разбираме нещата. И човечеството би трябвало да бъде възпитавано да гледа към това, за което духът от висините може да каже: „Оставете дечицата да дойдат при Мене!“³⁷, не човека, свързан със Земята, а децата. Като му е дадено празнуването на Рождество в допълнение към Мистерията на Голгота, човечест-

вото би трябвало да бъде възпитавано в това. Иначе щеше да има нужда да му бъде дадена само Мистерията на Голгота във връзка с последните три години от живота на Христос, когато Христос е пребивавал в тялото на Исус от Назарет. Този празник показва как Христос е подготвил човешкото си тяло още в детството. Ето какво трябва да лежи в основата на Коледното усещане: да се знае, че в същността си човекът винаги си остава свързан чрез останалото на място в неговия растеж, което е останало в небесните висини, с това, което се приближава сега. В детски образ човекът е призван да си спомни за човешко-божествения елемент, от който се е отдалечил, слизайки на Земята, но който сега се е върнал при него. На човека трябва да му се припомни за Този, който отново му е върнал детското начало. Въпреки че не е лесно, но тъкмо в начина, по който се е развивал този празник на всемирното дете, празникът на Рождество в средноевропейските области, се вижда чудодейната, носеща сила.

Това, което видяхме днес, беше само неголяма част от Коледните църковни пиеси. То идва от древни времена и представлява една от разновидностите Коледни представления, които вече посочих. Останали са още само малка част от т. нар. „райски представления“, които са се изпълнявали по Коледа, в които всъщност се е представяла историята на сътворението. Съхранила се е и връзката с църковните пиеси за пастирите, за тримата влъхви, принасящи своите дарове. Много, много от това е продължило да живее в многобройните църковни пиеси. Сега те са до голяма степен изчезнали.

Някъде в средата на 18 век започва епохата, в която те започват да изчезват дори в селските райони. Но е прекрасно да се види как някои от тях са останали живи. Онзи Карл Юлиус Шрьоер³⁸, за когото често съм Ви разказвал, събира в западноунгарските области през петдесетте години на миналия век такива Коледни църковни пиеси. Търси ги в Пресбургската област и после надолу от Пресбург към Унгария. Други събират такива Коледни църковни пиеси в други области, но това,

което навремето Карл Юлиус Шрьоер е могъл да открие от свързаните с изпълнението на тези Коледни представления обичаи, може да трогне сърцата особено дълбоко. Тези Коледни представления са се съхранявали в ръкописен вид от някои семейства от селото и са се смятали за нещо много специално и свещено. Изпълнявали са се по такъв начин, че още с настъпването на октомври хората вече са започвали да си мислят, че тези църковни пиеси трябва да бъдат изиграни по Коледа от местните селяни. Тогава са били избирани най-добрите момчета и момичета и по времето, в което са започвали да се подготвят, те са спирали да пият вино или друг алкохол. Вече не им е било разрешено, което иначе е било позволено на такива места, да хулиганстват в неделя, както и да вършат други безчинства. Следвало е действително да водят „свят живот“, както се казва. Така хората са съзнавали, че от тези, които е трябвало да се посветят на изпълнението на такива църковни пиеси по Коледа, е трябвало да бъде възприето определено нравствено душевно настроение. Такива църковни пиеси не е следвало да се изпълняват в обичайното светско настроение.

После те са били изпълнявани с цялата наивност, с която селяните могат да представят такова нещо, но в цялото представление е царяла най-дълбока, безкрайна сериозност. На църковните пиеси, събрани навремето от Карл Юлиус Шрьоер, по-рано от Вайнхолд³⁹ и други в най-различни области, навсякъде им е присъща тази дълбока сериозност, с която е било прието да се пристъпва към тайнството на Рождество.

Но това невинаги е било така. И изобщо няма нужда да се връщаме повече от няколко столетия назад, за да се натъкнем на нещо различно, да срещнем нещо във висша степен необичайно. Тъкмо начинът, по който тези Коледни църковни пиеси са се вкоренили именно в средноевропейските области, как са възникнали и постепенно са се развили, ни показва колко необикновено силна е била Коледната мисъл. Но тя не е била веднага възприета така, както описах сега: че към нея да се пристъпва със свещен трепет, с голяма сериозност, с живо във

възприятието съзнание за значението на това събитие. Съвсем не! В много области нещата са започнали например с поставянето на ясли пред някакъв страничен олтар на една или друга църква – това е било още през 14-15 век, но отива назад и до още по-ранни времена – поставяли са ясли, т.е. обор, а вътре вол, магаренце и младенец и още две кукли, представляващи Йосиф и Мария. Така отначало се е използвала много наивна скулптурна техника. После хората са пожелали да внесат повече живот, но това първо е дошло от страна на духовенството. Свещениците са се обличали един като Йосиф, друг – като Мария и са представяли тези фигури. Те са играели тези роли, вместо да използват кукли. На първо време те дори са представляли нещата на латински език, защото в древните църкви много се е държало на него. Тъй като, както изглежда, са виждали толкова дълбок смисъл в това тези, които гледат или слушат, по възможност да не разбират изобщо нищо от нещата, а да виждат само външната мимика. Но на последните това вече започнало да не им се нрави: те също искали да разбират нещо от изпълняваното пред тях. И постепенно се извършва преход към представяне на някои части от църковните пиеси на езика, на който се е говорело в съответните области. Накрая у хората се появила потребност да участват в нещата, сами да ги преживяват. Но все пак те все още им били чужди, истински чужди. Нужно е само да вземем предвид, че някъде през 12-13 век още е нямало тази степен на запознатост със свещените тайнства, например с Коледа, която ние днес смятаме за нещо разбиращо се от само себе си. Трябва да имаме предвид, че хората години наред са слушали меси, по Коледа също се е отслужвала меса, която е започвала едва в полунощ, но не са слушали Библията – тя е била на разположение за четене само на свещениците, – и са познавали само отделни фрагменти от свещената история. И всъщност свещениците отначало са им ги представяли драматично по този начин, за да ги запознаят с това, което се е случило някога. Те са се запознали с него за първи път по този начин.

Сега следва да Ви кажа нещо, което много Ви моля да не разбирате погрешно. Но то може да се покаже нагледно, защото съответства на чисто историческата истина. Участието в тези Рождественски църковни пиеси не е произлязло от някакво мистерино настроение или нещо подобно. Не е било така, а от желанието да се вземе участие в това, което е било представяно, да бъдеш по-близо, да си въввлечен в него, да действаш: ето кое е приближило народа до нещата. И накрая е трябвало да му се отстъпи и да му се позволи и той да върши нещо. Трябвало е църковните пиеси да се направят разбираеми за народа. Но това разтълкуване е ставало постепенно. Например отначало хората изобщо не са разбирали защо в яслите лежи младенец. Те никога не били виждали бебе да лежи в ясли. Да, по-рано, когато не са били длъжни да разбират нищо, те са го приемали. Но сега, когато вече са искали и те да присъстват, е трябвало това да им стане ясно като бял ден. Тогава пред тях са поставяли само една люлка. И приобщаването на хората започва, като всеки един от тях преминава покрай люлката, приближава се малко и за кратко полюлява младенеца: така получава развитие подобен вид участие. Дори е имало области, в които нещата ставали така, че отначало всичко започвало съвсем сериозно, но когато се появявало детенцето, се надигал невероятен шум, всички крещели и изразявали с танци и викове своята радост, която изпитвали, че се е родил младенецът. Изобщо всичко се е възприемало в едно настроение, произлизащо от желанието да се движиш, от желанието да преживееш някакво приключение. Но вътре в тази история се крие нещо толкова велико, толкова исполинско, че от цялото това мирянско настроение – отначало настроението е било мирянско – малко по малко се развива онова свещено настроение, за което говорих. Самият предмет на цялата ситуация е изливал своята святост върху неговото възприятие, което в началото изобщо не би могло да се нарече свято. Едва през Средновековието свещената Рождественска история е трябвало да завладее хората. И тя ги завладява до такава степен, че

докато са изпълнявали своите църковни пиеси, те са искали да се подготвят нравствено по толкова интензивен начин.

Погледът към детето, погледът към това, което остава свято в човека, докато останалите му три тела са свързани със земното развитие. Дори и ако в дадени области и периоди историята за Витлеем да е приемала гротескни форми, в човешката природа е заложено да развие в себе си този благоговейен поглед към детското начало, който е свързан с това, което същевременно настъпва в християнското развитие от самото начало: съзнанието, че това, което остава на място в човека, когато встъпва в земното си развитие, е длъжно да влезе в нова взаимовръзка със свързалото се със земния човек. Така че той да предаде на Земята дървото, от което трябва да се получи кръста, с който следва да влезе в ново взаимоотношение.

В по-древни времена на средноевропейското християнско развитие разпространена сред народа е била всъщност само Великденската идея. И едва по начина, по който го описах, към нея постепенно се е присъединила и Коледната идея. Защото това, което четем в „Спасителят“⁴⁰ или други подобни произведения, е съчинено от отделни поети, но изобщо не е станало популярно сред народа.

Народната Коледа е възникнала по начина, който току-що описах, и който по действително великолепен начин показва как хората са били завладени от идеята за връзката с детското, с чистото. Същински детското се е проявило в нов образ в детето Исус. Ако свържем мощта на тази мисъл с факта, че тя може да живее в душите като засега единствената в нашето земно битие, която обединява всички хора, стигаме до истинската Христова мисъл. Така Христовата мисъл става толкова голяма в нас, така тя се превръща в това, което постепенно следва да укрепне в нас, ако земната еволюция трябва да се развие по правилния начин. Нека само помислим колко далече е все още човекът в настоящото си земно битие от това, което крият в себе си дълбините на Христовата мисъл.

Наскоро беше публикувана една книга – може би сте я

чели, – написана от Ернст Хекел: „Вечност, навеяни от Световната война размишления за живота и смъртта, религия и теория на еволюцията“⁴¹. Една книга от Ернст Хекел със сигурност е книга, произлязла от сериозна любов към истината, несъмнено книга, в която се търси най-сериозната истина. Това, което книгата е призвана да ни даде, възвестява например следното: тя следва да посочи какво се случва сега на Земята, как народите живеят във война помежду си, как живеят в омраза един към друг, как всеки ден умират безброй хора. Всички тези мисли, които се натрапват на човека толкова болезнено, споменава също и Ернст Хекел, естествено винаги на фона на това светът да се разглежда така, както може да го види той от неговата гледна точка – често сме говорили за това, защото човек, дори и ако е духовно-научен изследовател, може да признае Хекел за един от най-великите изследователи⁴², – от онази гледна точка, която, както знаем, може да доведе и до друго, която обаче води до това, което може да се наблюдава в по-новите фази от развитието на Хекел. И така, Хекел размишлява за Световната война. Той говори за това колко кръв се пролива сега, колко много смърт ни заобикаля. И се пита: могат ли при всичко това да оцелеят религиозните идеи? Може ли някак си да вярваме – така пита Хекел, – че съществува някакво мъдро провидение, един благ Бог, който управлява света, щом виждаме, че ежедневно по чиста случайност, както казва той, толкова много хора приключват живота си, умират без каквато и да е причина, която доказуемо би могла да се намира в някаква връзка с някакво мъдро мирово управление, а поради случайността, както казва той, че някой бива улучен от един или друг куршум, че някому се случва една или друга злополука? Пред лицето на всички тези събития имат ли изобщо всички мисли за мъдростта, за провидението някакъв смисъл? Не би ли трябвало тъкмо такива събития като тези да докажат, че човекът следва да остане встрани, че той не представлява нищо друго освен това, което ни показва външната материалистически мислена теория на еволюцията, и че

по принцип земното битие не се управлява от някакво мъдро провидение, а от случайността? Възможно ли е пред лицето на всичко това да имаме друга религиозна мисъл, смята Хекел, освен да се примирим и да си кажем: „Човек отдава тялото си и се разтваря в цялата Вселена?“ Но ако тази Вселена, си задава човек следващият въпрос – Хекел вече не го задава, – не представлява нищо друго освен игра на атоми, има ли човешкият живот някакъв смисъл за земното битие? Както казахме, Хекел не поставя този въпрос, но в Коледната си книга той му дава отговор: тъкмо такива събития, които сега ни засягат толкова болезнено, тъкмо такива събития показват, че човек няма правото да вярва, че светът е пронизан и ръководен от някакво благо провидение, мъдро мирово управление или тем подобни. Значи примирение и свикване с мисълта, че нещата просто са такива!

И ето – още една Коледна книга! Коледна книга, замислена много искрено и честно. Но тази книга се основава на едно съществено предубеждение. Основава се на предубеждението, че не следва смисълът на Земята да се търси в духовната сфера, че на човечеството е забранено да търси смисъл по духовен начин! Когато се вираме само във външния ход на събитията, този смисъл не се вижда. Тогава е така, както Хекел смята. И дотам, че този живот няма никакъв смисъл, трябва да си останем, така мисли той. Смисълът не трябва да се търси!

Но не е ли така, че може да дойде някой друг и да каже: „Ако винаги гледаме на настоящите събития само толкова повърхностно и външно, ако винаги само посочваме, че безброй куршуми улучват хората в настоящата епоха, ние само се вираме безучастно в тях и не откриваме никакъв смисъл, то те ни показват тъкмо, че следва да търсим този смисъл по-надълбоко. Те ни показват, че не трябва да търсим смисъла просто в това, което се разиграва сега непосредствено на Земята, и да вярваме, че човешките души изчезват с телесното, а че следва да търсим това, към което пристъпват те, когато преминат през портата на смъртта.“ Накратко, може да дойде някой друг, кой-

то да каже: „Именно защото във външното не се открива никакъв смисъл, той трябва да се търси отвъд външното. Смиcълът следва да се търси в свръхсетивното.“

Но много ли се отличават същите тези обстоятелства в една съвсем различна област? За този, който мисли като Хекел, Хекеловата наука може да стане повод за отхвърляне на всякакъв смисъл на земното битие. Тя може да стигне дотам, че, изхождайки от толкова болезнените настоящи събития, човек да иска да докаже, че земният живот като такъв няма никакъв смисъл. Но ако я разберем по нашия начин – често сме правили това, – тогава същата тази наука се превръща в отправна точка за демонстрация на това колко по-дълбок, по-голям смисъл можем да разчетем в световните събития. Но за целта в света трябва да е дейно духовното начало. Ние трябва да сме в състояние да се свързваме с духовното. Тъй като в сферата на научността хората още не са в състояние да допуснат върху себе си въздействието на силата, която някога по толкова чудесен начин е завладявала сърцата и душите: силата от едно чисто мирянско възприятие на тайнството на Рождеството да възникне благоговейно разбиране. Тъй като учените все още не могат да схванат тези неща, защото все още не могат да свържат Христовия импулс с това, което виждат във външния свят, на тях им е невъзможно да открият за Земята смисъл, истински смисъл.

Така че е нужно да кажем: науката с целия ѝ велик прогрес, с който хората днес с право се гордеят, не е от само себе си в състояние да доведе до такъв светоглед, който да удовлетворява хората. Следвайки собствените си пътища, тя може да доведе както до безсмислие, така и до смисъл на Земята, както е и в някоя съвсем различна област. Да разгледаме по-нататък тази външна наука, развиваща се с такава гордост през последните столетия, особено през 19 век и до днес, с всичките ѝ чудесни закони, да разгледаме всичко, което ни заобикаля днес: всичко то е произведено от тази наука. Ние вече не палим по същия начин като Гъоте нощната си лампа,

ние запалваме светлина и осветяваме своите пространства по съвсем различен начин. Да вземем всичко, което живее днес в нашите души от тази наука: то е възникнало от великия прогрес на науката, с който човечеството с право се гордее. Но как действа същата тази наука? Тя действа като благословия, ако човекът я развива като такава. Но днес, точно защото е толкова съвършена наука, тя произвежда непобедими оръдия за убийство. Нейният прогрес служи на разрушението, също както на съзиданието. Точно както, от една страна, науката, която изповядва Хекел, може да доведе до смисъл и безсмислие, така науката, която постига толкова велики неща, може да служи на съзиданието, както и на разрушението. И ако зависеше само от тази наука, от съвършено същия източник, с помощта на който създава, тя щеше да произвежда все по-страховити и по-чудовищни оръдия за разрушение. Тя няма непосредствено в себе си импулс, който да движи човечеството напред. О, само ако някой беше в състояние веднъж да прозре това, едва тогава бихме могли да оценим науката по правилния начин. Едва тогава щяхме да знаем, че в развитието на човечеството трябва да има и нещо различно от това, което човекът може да постигне чрез наука! Тази наука – какво представлява тя? В действителност тя не е нищо друго освен дървото, което расте от гроба на Адам, и все повече ще приближава времето, когато хората ще осъзнаят, че науката е дървото, израстващо от гроба на Адам. Ще настане време, когато хората ще разберат, че това дърво трябва да се превърне в дървесината, която е кръстът на човечеството и която може да доведе до благодат едва тогава, когато на него бъде разпнато това, което се свързва по правилния начин с намиращото се отвъд смъртта, но живеещо още в човека тук: това, към което отправяме поглед в святата Коледна нощ, когато усещаме по правилния начин тази свята Коледна нощ в нейното тайнство, това, което може да бъде представено по детски, което обаче крие най-величествените тайни. Не е ли всъщност удивително, че по най-елементарен начин на народа може да се каже: ето тук се е явило това, което

властва на Земята благодарение на човешкия живот, това, което всъщност не трябва да излиза извън пределите на детството! То е родствено с това, към което принадлежи човекът като свръхсетивно същество. Не е ли удивително, че в най-висш смисъл това свръхсетивно-незримо начало е могло да дойде толкова близо до човешките души, до елементарните човешки души в толкова прост образ?

На тези, които са образовани, тепърва им предстои да изминат пътя, който са изминали тези прости души. Имало е и време, когато не са представяли младенца в люлката или в яслата, а когато са го представяли спящ на кръста. Младенецът, спящ на кръста! Изумително дълбок образ, изразяващ без остатък цялата идея, която днес исках да оставя да се възроди пред Вашите души.

А нима тази идея по принцип не е лесно да бъде изложена? И още как! Да се опитаме да потърсим произхода на онези импулси, които днес си противостоят в света по толкова ужасяващ начин! Откъде произхождат те? Откъде произлиза всичко, което днес прави толкова труден живота на човечеството, откъде? От всичко, което ставаме в света след този момент във времето, назад до който можем да си спомним. Ако се върнем назад от този момент, стигаме до точката във времето, в който ни наричат „малките деца, които могат да влязат в Царството небесно“. Тук се корени всичко, тук в човешките души няма нищо от това, което понастоящем се проявява като разпри и раздори. Мисълта може да бъде изразена толкова просто, но в духовен смисъл трябва да погледнем на това, че днес в човешката душа има нещо първородно, което обаче превъзхожда всички човешки борби, цялата човешка дисхармония.

Често сме говорили за древните мистерии, които целят да пробудят в човешката природа това, което позволява на човека да прогледне в свръхсетивното, и сме говорили, че Мистерията на Голгота, достъпна за всички хора, представя свръхсетивното тайнство на сцената на историята. Поначало това, което ни свързва с истинската Христова мисъл, всъщност при-

съства в нас поради факта, че в живота си все пак можем да имаме моменти (в буквален, а не в преносен смисъл), в които въпреки всичко, което се явяваме във външния свят, можем да оживим в себе си това, което сме получили като дете. Можем да го направим, като се върнем назад и се почувстваме обратно в това детско състояние, като погледнем на човека като на такъв, какъвто се развива между раждането и смъртта, така че да сме способни да почувстваме в себе си това, което сме получили като дете.

В публичната лекция за Йохан Готлиб Фихте⁴³, която изнесох последния четвъртък, можех да добавя нещо – но тогава то нямаше да може да бъде напълно разбрано, – което разяснява голяма част от това, което живее тъкмо в този толкова необичайно благочестив човек. Трябваше да говоря защо той всъщност се е развил по толкова специален начин и да кажа, че това е така, защото, въпреки че е остарял, той е запазил детското в себе си в по-голяма степен от други хора. Такива хора остаряват по-малко! Действително у такива хора остава повече от съществуващото в детството, отколкото у други хора. И въобще това е тайната на много велики люде, че по някакъв начин могат да останат деца до по-късна възраст. Дори когато умрат, те умират като деца, разбира се, само в известен смисъл, тъй като човек трябва да е в крачка с живота.

Към детското в нас се обръща тайнството на Рождество, обръща се взорът, устремен към божественото дете, което е избрано да приеме Христос в себе си. Към него гледаме като към това, над което вече витае Христос, който действителност е преминал през Мистерията на Голгота заради спасението на Земята.

Нека осъзнаем факта, че когато предаваме на Земята отпечатъка на висшия човек в нас, когато ѝ предаваме физическото си тяло, това не е чисто физически процес. Тук има място и нещо духовно. Но то се случва по правилния начин само поради факта, че Христовото същество се е вляло в земната аура, което се е случило чрез Мистерията на Голгота. Не

можем да видим Земята в нейната пълнота, ако не виждаме, че след Мистерията на Голгота Христос се намира във връзка със Земята, онзи Христос, когото можем да пропуснем, както пропускаме и всичко свръхсетивно, ако се чувстваме въоръжени изключително с материалистически смисъл. Но не можем да го пропуснем, ако Земята трябва да има за нас действителен, истински смисъл. Така че всичко зависи от това да се окажем в състояние да пробудим в себе си онова, което ни открива достъп в духовния свят.

Нека превърнем за себе си празнуването на Коледа в това, което тя следва да бъде специално за нас: в празник, който не е просто в служба на миналото, а в празник, който следва да служи и на бъдещето, на онова бъдеще, което постепенно трябва да донесе раждането на духовния живот за цялото човечество. Обаче ние искаме да се свържем с пророческото чувство, с пророческото предусещане, че такова раждане на духовния живот следва да бъде доведено от човечеството и че влияние върху бъдещето на човечеството е длъжна да окаже великата Коледа, говоря за раждане на това, което дава смисъл на Земята в сферата на човешките мисли. Онзи смисъл, който Земята е получила обективно поради факта, че Христовото същество се е свързало със земната аура чрез Мистерията на Голгота. Нека на Коледа се замислим за това как от бездните на мрака светлината трябва да навлезе в човешката еволюция, светлината на духовния живот. Древната светлина на духовния живот, която присъства преди Мистерията на Голгота, угасвайки постепенно, е трябвало да изчезне и да възкръсне отново, да се прероди след Мистерията на Голгота от съзнанието в човешката душа, че тази човешка душа зависи от това, което стана Христос за Земята чрез Мистерията на Голгота.

Ако постепенно станат все повече хората, които знаят как да разбират Рождество в такъв духовно-научен смисъл, тогава Коледа ще развие в човешките сърца и души сила, която ще има своето значение във всички времена: във времената, в които хората се отдават на чувството на блаженство, както и в

тези, в които се предадат на чувството на страдание, каквото трябва да ни пронизва днес, когато мислим за огромното нещастие на съвременната епоха.

Това, че погледът нагоре към духовното начало дава смисъл на Земята, вече е изразено от поета с красиви думи, които искам да Ви прочета днес:

Кое е дало на окото ми такава сила,
че всяко уродство се е стопило,
че нощите превърнали са се в слънца,
в порядък хаосът, а гнилочът – в живот?

Кое в заплетения ход на време и пространство
ме води сигурно към извора извечен
на хубост, истина, добро, блаженство
и заличава в него всичките ми грижи?

Това е: че откак във взора на Урания, дълбоката,
самия ясен, син и тих и чист
светлинен пламък сам видях спокойно,

почива туй око дълбоко в мен
и *е* във мойто битие – то, вечното Едно,
живее в мойте дни и *вижда* в мойто виждане.

Ето и още едно неголямо стихотворение:

Не съществува друго – само Бог, и Бог живот е само.
Ти знаеш го и аз го зная с теб.
Но как възможно е да има знание,
ако не е то знание за Божия живот?!

„О, как бих искал да му се отдам,
но где да го намеря? Някак той се влива
във знание, а сетне се превръща във привидност
и смесва се със него, от калъфа свой обгърнат.“

Калъфът ясно вдига се пред теб,
той твоят аз е, преходното само смърт намира.
И от сега нататък само Бог живее в твоя устрем.

Прозри какво стремлението надживява.
Тогаз калъфа става видим пак като калъф
и виждаш незабулен Божия живот.⁴⁴

Впрочем на хората невинаги им е дадено да разберат какво да правят с тези, които насочват към съзерцаване на духовното начало, което дава смисъл на Земята. Не само материалистите не знаят това. Останалите, които смятат, че не са материалисти, понеже винаги казват „Боже, Боже, Боже“ или „Господи, Господи, Господи“, често също не знаят какво да правят с тези водачи към духовното! Защото какво може да се направи с някого, който казва: „Няма друго, освен Бог! Всичко е Бог! Навсякъде, навсякъде е Бог!“ Този, който казва:

Прозри какво стремлението надживява.
Тогаз калъфа става видим пак като калъф
и виждаш незабулен Божия живот.

търси Бог във всичко. Него, който иска навсякъде да вижда божествен живот, него са намерили да обвинят, че не допуска света до себе си, че отрича света – могли са да го нарекат отрицател на света! Съвременниците му са го нарекли богоотстъпник и затова са го изгонили от университета. Защото думите, които Ви прочетох, са от Йохан Готлиб Фихте. Ако Мистерията на Голгота продължава да живее в човешката душа в продължение на цялото ѝ земно съществуване – сред

това, което е свързано с Мистерията на Голгота в тайнството на Рождество, – тя може да послужи като импулс, отекващ в душата. Фихте е точен пример за това как по този начин се открива път, по който можем да намерим онова съзнание, в което се слива собственият ни аз с аза на Земята, защото този аз на Земята е Христос. Чрез него развиваме нещо в човешкото същество, което трябва да става все по-голямо и по-голямо, ако Земята следва да премине през развитието, за което е била предопределена изначално.

Така че бихме искали преди всичко в духа на нашето духовно познание в дадения, изложен отново днес смисъл, да позволим на Коледната мисъл да се превърне в импулс в нас, бихме искали да се опитаме – посредством това, че гледаме към тази идея на Рождество – да видим в случващото се около нас не безсмислие в земната еволюция, а също и в страдание и болка, в раздори и омраза нещо, което в крайна сметка придвижва човечеството напред, действително го заставя да направи крачка напред.

По-важно от търсенето на причините, които и без това толкова лесно могат да се прикрият от пристрастни спорове, по-важно от търсене на причините за това, което се случва днес, е да отправим поглед към възможните последствия, към онези последствия, които можем да си представим като благотворни, като целебни за човечеството.

Права ще бъде тази нация, този народ, който съумее от това, което е в състояние да поникне от напоената с кръв почва, да произведе нещо благотворно за човечеството на бъдещото. Но нещо благотворно за човечеството ще възникне само ако хората намерят пътя към духовните светове, ако не забравят, че не трябва да има само някакво временно Рождество, а една винаги продължаваща Коледа, едно траещо непрекъснато раждане на божествено-духовното във физическия земен човек.

Особено днес искаме да заключим в душата си светостта на тази мисъл, искаме да я съхраним във времето около Ко-

леда, което, също и във външното му протичане, за нас може да представлява символ на еволюцията на светлината. В тези дни, по това време на годината има тъмнина, земна тъмнина в най-висшата степен, която може да съществува тук, на Земята. Но когато Земята живее в този най-дълбок външен мрак, ние знаем, че душата на Земята изживява своята светлина, тя започва да бодърства в най-голяма степен.

Непосредствено след Коледа следва времето на духовно бодърстване и с този период на духовно бодърстване следва да се свърже споменът за духовното пробуждане на земната еволюция чрез Исус Христос. С това е свързан фактът, че празнуването на Рождество е определено именно за това време от годината.

Бихме искали да свържем Коледната мисъл в този космически и същевременно земно-морален смисъл с душата си и после, бидейки укрепнали, заздравени именно от тази идея за Рождество така, както е възможно за нас, да устремим своя взор към всичко, което е около нас, желаейки правилното за продължението на събитията, но също и подходящото за всичко, което се случва в настоящия момент.

И доколкото започваме да оживяваме в душите си това, което можем да почерпим за собственото си укрепване от това Коледно празненство, нека още веднъж погледнем към духовете-хранители на тези, които в тежките обстоятелства трябва да действат навън за великите съвременни събития:

Духове на вашите души, закрилници творящи,
нека вашите криле да понесат
на душите наши молещата им любов
на осланящите се на вашата закрила земни хора,
че със вашта мощ съединена,
нашата помагача молба да засияе в помощ
към души, които дири тя с любов.

А за тези, които в това време на тежки за човека задачи вече

са преминали през портата на смъртта вследствие на великите изисквания на нашето настояще, нека още веднъж произнесем тези думи в следния вариант:

Духове на вашите души, закрилници творящи,
нека вашите криле да понесат
на душите наши молещата им любов
на осланящите се на вашата закрила хора в сферите,
че със вашта мощ съединена,
нашата помагаща молба да засияе в помощ
към души, които дири тя с любов.

И нека духът, преминал през Мистерията на Голгота, духът, възвестил себе си за благо и напредъка на Земята в това, което хората ще разбират все по-добре в Тайнството на Рождество, пребъде с Вас и тежкия ви дълг!

СЕДМА ЛЕКЦИЯ

Берлин, 21 декември 1915 г.

Днес искаме да започнем с една нордическа поема, която преди известно време вече веднъж представихме и в този клон⁴⁵. Цялото съдържание на тази поетична творба е свързано с Рождество и времето, което следва след него. В поемата се говори за легендарния Олаф Остезон и се излагат фактите как този Олаф Остезон, легендарна личност, прекарва по много необикновен начин тринадесетте дни между Коледа и Богоявление. С това ще ни бъде напомнено как в света на народните саги живее възприятието за съществуващото преди в човечеството примитивно ясновидство. По същество съдържанието е, че на Бъдни вечер Олаф Остезон отива до вратите на църквата, изпада в някакво съноподобно състояние и в така наречените тринадесет нощи преживява тайните на духовния свят по собствения си начин, по който може да ги преживее като елементарно примитивно дете на природата.

Знаем, че в тези дни, през които на Земята цари краен физически мрак, през които вегетативният растеж е в най-ниската си точка, когато външно всичко е в застои във физическото битие на Земята, че през тях се пробужда душата на Земята, че именно по това време тя се намира в напълно будно състояние. Когато тогава човешката душа се слива в духовното си същностно ядро с това, което преживява духът на Земята, ако тя все още има в себе си примитивни природни състояния, за нея може да се отвори виждане на духовния свят, което човечеството постепенно ще трябва отново да си извоюва чрез стремежа си към този духовен свят. Така виждаме как Олаф Остезон по същество преживява това, което ние сме в състояние отново да постигнем от духовния свят. Защото не е важно дали го наричаме Бруксвалин, Камалока, свят на душите или духовен свят, дали ще използваме образи, различни от тези в сагата за Олаф Остезон. Важното е, че виждаме, че в душевно-

то си развитие човечеството е изходило от едно първоначално примитивно ясновидство, от една свързаност с духовния свят, че е трябвало да ги загуби, за да може да усвои онова мислене, онова съзнателно стоене в света, през което е трябвало да премине, от което обаче сега отново следва да развие по-висше виждане на духовния свят. Бих искал да подчертая, че това е същият този духовен свят, който е напуснало примитивното ясновидство и в който отново трябва да се развие по-еволюирало виждане. Но човекът вече е преминал през състоянието, благодарение на което може да се вживее по съвсем различен начин в духовния свят.

Сега е важно да се развие усещане за това, че с изменението на състоянието на Земята в течение на годината действително е свързано едно вътрешно духовно-душевно развитие на духовно-душевната същност, свързана със Земята така, както е свързана душата на човека с физическата му същност. И този, който смята Земята за това, за което я представят геолозите, за което на драго сърце биха искали да я представят и останалите представители на естествените науки днес с материалистическите им виждания, знае за Земята толкова, колкото знае някой човек за друг човек, за когото му е даден модел от папиемаше, без да е напълнен с това, което влива душата във външната природа на човека. Външната наука ни дава действително само отпечатък на Земята от папиемаше. И който не може да осъзнае, че между зимното и лятното състояние на Земята съществува душевна разлика, е като някого, който не прави разлика между будуване и сън. Великите природни същества, в които живеем, също преминават през такива духовни състояния на преобразяване като самия човек, който представлява микрокосмически образ на великия макрокосмос. На това се дължи и че съпреживяването, както и духовното съпреживяване на природата, има определено значение. И този, който може да събуди съзнанието си за това, че именно през тези тринадесет ноци се случва нещо с душата на Земята, което човек също може да преживее, ще открие един от пътищата,

по които може да се вживява все повече в духовните светове.

Чувството за съпреживяването на живеещото във великото мирово битие е загубено за днешното човечество. Човекът вече отличава зимата от лятото само по това, че през зимата трябва да включва осветлението по-рано, отколкото през лятото, че през зимата е студено, а през лятото – топло. В предишни времена хората действително са имали съпреживяване на природата, изразяващо се в това, че са разказвали, макар и само по образен начин, че когато вали сняг, определени същества прекосяват земята, а докато бушува буря, през местността преминават други същества. Това в най-дълбокия му смисъл днешният материалистически ум на човека вече не разбира. В най-дълбокия смисъл на думата човекът може отново да се срасне с всички тези неща, ако отпрати погледа си към това, което все още разказват древните саги, особено такива дълбоки саги като тази за Олаф Остезон, която онагледява по толкова чудесен начин как един прост, примитивен човек в състояние на физическо безсъзнание се вращава в ярката светлина на духовното виждане. Сега искаме да представим още веднъж пред душите си това сказание, живяло в древни времена и записано отново по народните спомени. То представлява една от най-красивите саги на севера, защото говори по прекрасен начин за дълбоките мирови тайни, чрез които човешката душа е свързана с мировата душа.

(Следва рецитация на „Песен за съня на Олаф Остезон“⁴⁶, вж. стр. 167.)

Тъй като днес все още можем да бъдем заедно, скъпи мои приятели, ще можем да поговорим за нещо, което може да бъде полезно за някои от нас, ако прегледаме някои неща, които сме научили от духовната наука с течение на годините.

Знаем – това беше подчертано и на публичните лекции в последно време, – че в основата на видимото за външното възприятие като външен човек, лежи духовното ядро на чове-

ка, което в известна степен се състои от две части. Едната част познаваме като появяващото се пред духовното око, когато то премине през опитността, която обикновено наричаме „заставане пред портата на смъртта“. Другата част от вътрешния живот се явява пред човешката душа, когато човекът осъзнае, че на всичките му волеви преживявания има един вътрешен наблюдател, който присъства винаги. Така че можем да кажем, че ако задълбочим човешкото мислене чрез медитация, то ни показва, че вътре в собственото духовно същностно ядро на човека винаги присъства нещо, което по отношение на външното физическо тяло съдейства за разрушаването на човешкия организъм, за това разрушаване, което накрая води до смъртта. От тези разглеждания знаем, че същностната сила на мисленето се намира не в нещо съзидателно, а в нещо в известна степен разрушително. Благодарение на това, че можем да умрем, че в течение на живота между раждането и смъртта развиваме организма си така, че той да може да се разтвори, да се раздели на космическите елементи, сме в състояние да си създадем органа, чрез който развиваме най-благородния цвят на физическото ни човешко битие – мисленето. Но в сърцевината на човешкия живот между раждането и смъртта лежи нещо като житейски зародиш на бъдещето, като житейски зародиш, който е особено подходящ да премине през портата на смъртта, а именно това, което се развива във волевото течение и може да се наблюдава като охарактеризирания по-горе наблюдател.

Както казахме, отново и отново е нужно да се повтаря, че това, което духовното виждане донася пред душата на човека, не е нещо, което се развива едва от духовното виждане, а което е налично винаги, което винаги е там и което хората, особено в нашето съвремие, засега не би трябвало да виждат. Даже може да се каже: което не трябва да виждат. Защото развитието на духовния живот през последните десетилетия е възприело такъв ход, че този, който истински се отдава на това, което днес в материалистическата епоха се нарича „духовен живот“, сякаш простира було над живеещото вътре в човека. В

днешно време се развиват най-често тези понятия и идеи, които по-силно от всичко скриват това, което присъства в човека като действително духовно. За да укрепим себе си правилно за изпълнението на специалната ни задача, доколкото следваме духовната наука, тъкмо по това важно време на годината следва да посочим особено мрачната страна на днешния духовен живот, който също трябва да съществува, както следва да го има мракът във външната природа, който обаче е нужно да възприемаме и чието съществуване трябва да осъзнаем. По отношение на духовния живот ние преминаваме през в известна степен тъмна културна епоха. Няма нужда непрекъснато да повтаряме, че със сигурност не подценяваме великите постижения, с които човечеството толкова се гордее в тази тъмна епоха. Но въпреки това по отношение на духовните въпроси си остава фактът, че понятията и идеите, които се създават в наше време, най-често скриват това, което живее в душата на човека – особено за тези, които са най-ревностно проникнати от тези понятия. С оглед на това трябва да споменем следното.

Нашата епоха се гордее особено с ясното си мислене, придобито чрез важно научно обучение. Нашата епоха особено се гордее със себе си. Разбира се, не е толкова горда, че сега всички хора да искат да мислят наистина много. Не, гордостта ѝ не води дотам, а води до това хората да казват: „Днес в нашата епоха трябва да мислим наистина много, ако искаме да узнаем нещо за духовния свят. Дори и да се помисли нещо за него е трудно. Но нека теолозите го правят, нека размишляват за него!“ Следователно, тъй като епохата ни е много напреднала, издигната над тъмната епоха на вярата в авторитети, трябва да се слушат тези, които са в състояние да мислят за духовни неща – теолозите. Нашата епоха е много напреднала по отношение на правните понятия: кое е правилно и кое – погрешно, кое е добро и кое – зло. Епохата ни е епохата на мисленето. Но това, че тази представа е толкова далеч над вярата в авторитети, не е довело до желание на хората да се замислят по-дълбоко за правилното и неправилното, а за това мислят юристи-

те. И тъй като веднъж вече сме надскочили епохата на вяра в авторитети, предоставяме на просветените юристи да мислят за това, кое е добро и зло, кое е правилно и погрешно. Това е вярно и по отношение на лечението на тялото: тъй като не знаем кое би могло да е здравословно и кое – нездравословно в тази епоха, която толкова иска да е свободна от авторитети, ходим на лекар. Това може да се проследи във всички области. Но епохата ни не е твърде склонна да се отчайва подобно на Фауст:

Ах, философия и право,
и медицина учих здраво,
и с теология, за жалост,
захващах се със плам... Нахалост!
И ето, тук седя си пак,
все същият неук глупак!⁴⁷

Оттук следва само едно: че тя всъщност не желае да знае нищо за това, за което се е заблуждавал, но за което иска да знае все повече Фауст, за което на всички поприща знаят ясно други, които прекрасно решават всички въпроси за това кое е добро и кое е зло за човека. Нашето време толкова се гордее с мисленето си, че тези, които, да кажем, са успели да прочетат малко философия в живота си – не бих рискувал да твърдя, че са чели Кант, а вероятно някаква извадка от Кант, – са наясно, че този, който твърди нещо за духовните светове в смисъла на духовната наука, извършва грях срещу неотменимите факти, установени от кантианството. Често се казва, че целият деветнадесети век е работил за развитие на човешкото мислене, за неговото изследване по критически начин. И днес „критически мислител“ наричат себе си мнозина, които са дочули едва малка част от тези неща. Така че днес например има хора, които казват, че човекът има граници на познанието, защото може да възприема света само със своите сетива. Но сетивата биха могли да му дадат само това, което изработват в себе

си. Следователно човекът възприема света такъв, какъвто той въздейства на неговите сетива, и поради това не би могъл да стигне зад нещата в света, защото никога не би могъл да пресътвори граница на своите сетива: човекът може да получи само образи от действителността! И от дълбините на тази философия мнозина твърдят, че човешката душа има пред себе си само образ на света и поради това никога и по никакъв начин не може да стигне до „нещото само по себе си“, че това, което имаме чрез нашите сетива – нашите очи, уши и т.н., може да се сравни само с огледални образи. Действително, ако има огледало и в него се появяват образи – на един човек, на друг човек – и ние гледаме образите, тогава имаме един образен свят. Тогава идват философите и казват: „Така, както човекът, който не вижда някой друг човек непосредствено, а в отразен в огледалото образ, има образ на света, както той не вижда „нещото само по себе си“ на човека, а образите, така и образите, които се създават за целия външен свят, са само образи. Светлинните и цветните лъчи попадат в очите ни, а въздушните вълни – в ушите ни и всичко това са образи, образи, образи! Резултатът от века на критиката е, че човекът нахвърля в душата си само образи⁴⁸ и поради тази причина през тези образи никога не може да стигне до „нещото само по себе си“.

Безкрайно остроумие – казвам това сериозно – е използвано от страна на философите на 19 век, за да докажат, че човекът получава само образи и не може да стигне до „нещото само по себе си“. На какво се основава всъщност този критически песимизъм, това настояване, че откриването на образното естество на нашето възприятие води до „граница на познанието“? Това произлиза оттам, че в много отношения мисленето в нашето време, в нашата просветена епоха се е превърнало в лишено от истина късогледо мислене, мислене, което по най-педантичен начин си създава едно понятие и не може да излезе отвъд него, държи го пред себе си като дървена кукла и вече не може да открие това, което ни дава тази дървена кукла. Направо е невероятно колко много се е втвърдило и

вдървило мисленето в наше време.

Искам да Ви разясня цялата история с образното естество на нашето възприятие на света и за произведеното от т. нар. критическо мислене, прогресивно мислене, изхождайки тъкмо от сравнението с огледалния образ. Напълно правилно е, когато хората изхождат от това, че светът, такъв, какъвто го има човекът тук, в сетивното си битие, съществува само поради факта, че му прави впечатление, че създава образи в неговата душа, и е добре, че чрез критическата философия, чрез кантианството човечеството е стигнало до такива неща. Следователно спокойно можем да кажем, че образите, които имаме за външния свят, са такива, че можем да ги сравним с огледални образи: имаме огледало, двама души стоят пред него, но ние няма да виждаме хората, а образите. Така че имаме образи за света, благодарение на това, което душата ни създава като образи за света, имаме образи, които сравняваме с двама души, чийто огледален образ виждаме. Но само някой, който никога не е виждал хора, а само образи, би могъл да философства: „Аз не знам нищо за хората, а само за мъртвите огледални образи.“ Така обаче заключават критическите философи. Те си остават дотам. Те веднага щяха да опровергават сами себе си, ако можеха да отидат в мисленето си малко по-напред от тяхната дървена кукла, да преминат от мъртвото към живото мислене. Защото когато стоя пред огледало, в което се отразяват двама души, и виждам, че единият човек зашлепява порядъчно другия, така че последният дори започва да кърви, щях да съм глупак, ако кажех: „Единият огледален образ удари другия.“ Защото вече не виждам просто огледалния образ, а чрез образа виждам реални процеси. Нямам нищо друго освен образа, но през огледалния образ виждам един във висша степен реален процес. И щях да съм глупак, ако вярвах, че това се е случило само в огледалния образ. Тоест критическата философия схваща едната мисъл, че си имаме работа с образи, но не и другата мисъл, че тези образи изразяват нещо, че в тях живее нещо. И когато човек обхване тези образи по жив начин, това му дава

нещо повече от образите, тогава то насочва към това, което представлява „нещото само по себе си“, което е реалният външен свят.

Може ли все още да се каже, че могат да мислят хората, дали една такава „критическа“ философия? Мисленето до голяма степен липсва в наше време. То наистина е занемарено. И сме застинали в тази критика на мисленето. Често съм споменавал, че тази критика, тази критическа философия е дори прогресирала в нашата култура и един човек в честния си порив – всички те са „почтени“ господа и поривите им са похвални – стига до „критика на езика“: Фриц Маутнер⁴⁹ пише „Критика на езика“, три дебели тома, и още един философски речник, изхождайки от това гледище, състоящ се от два още по-тълсти тома. И цяла плеяда журналисти стоят зад журналиста Фриц Маутнер и, разбира се, смята това за велико произведение. И в нашето време, в което вярата в авторитети няма „никакво значение“, мнозина, които застъпват тъкмо гледната точка на партийността – както вестниците, за които работи журналистът Фриц Маутнер, – смятат това за значително произведение, защото „днес не съществува вяра в авторитети“.

Сега погледнете: Маутнер стига дотам да заяви, че човекът образува съществителни, образува прилагателни, но всички те не означават нищо реално. Във външния свят хората вече не преживяват какво означават думите. Те се вживяват в думите така, че всъщност нямат мисли и душевни образи, а само думи, думи, думи. Човекът е вплетен в езика, а езикът му дава речниковия запас. И тъй като е свикнал да се придържа към езика, той стига само до знаците на нещата, които са дадени в думите.

И сега това би трябвало да бъде нещо много значително. Ако прелистите трите тома на Маутнер – ако някога, скъпи мои приятели, Ви дойде идеята да накажете душата си с изпитанието да прочетете поне половината от тези томове, – ще стигнете до заключението, че техният автор е във висша степен убеден – наистина не можем да го кажем по друг начин, –

че е по-умен и от най-умните си съвременници. И естествено този, който седи над неговата книга, е по-умен от останалите!

Така Фриц Маутнер накрая стига до това, че човекът винаги разполага само със знаци. Той стига дори до нещо повече. Виждате ли, той стига дотам да каже следното, че човекът има очи, уши, осезание, т.е. набор от сетивни органи. Да, но човекът например, така смята Фриц Маутнер, би могъл да има не само очи, уши, осезание и обоняние, а и други напълно различни сетива. Той би могъл например да има и друго сетиво освен очите. С това сетиво той би възприемал света по съвсем различен начин от този, по който възприема образи с очите си. Тогава за него биха съществували още много неща, които не са възприемаеми за днешния човек. И сега критическият мислител се чувства дори малко мистически въодушевен и казва: „Безграничното богатство на света ни се дава само чрез нашите сетива.“ И той нарича тези сетива „случайни“, защото смята за случайност на световната история, че имаме само тези сетива. Ако имахме и други сетива, светът би изглеждал напълно другояче. Така че най-добре е да се каже, че имаме случайни сетива, значи и светът е случаен! Но светът е необятен. Звучи прекрасно! Един от последователите на Фриц Маутнер е написал брошурата „Скепсис и мистика“. В нея се обръща специално внимание на това, че човек дори може да стане мистик в дълбините на душата си, ако спре да вярва на това, което могат да му дадат сетивата на случайността. В нея на стр. 12 откриваме едно красиво изречение, в което се казва:

„Светът се излива върху нас. С няколкото жалки отвори на случайните си сетива възприемаме това, което можем да уловим, и го залепяме към стария си речников запас, тъй като нямаме нищо друго, с което можем да го задържим. Светът обаче се устремява по-нататък, речта ни също се устремява по-нататък, само че не в същата посока, а съгласно случайността на езиковата история, която не подлежи на никакви закони.“

Още един светоглед! Какво иска да направи той? Той каз-

ва: „Светът е необятен, но имаме набор от случайни сетива, в които той се влива.“ Какво правим с това, което се влива в тях? Какво правим с него, съгласно дрънканиците за случайност на този господин? Спомняме си за това, което господата наричат памет. Ние я присъединяваме, залепваме я за думите, които сме получили, опосредствани от езика, и езикът, от своя страна, продължава да струи по-нататък. Следователно говорим със словесни знаци за това, което се е вляло в нас от необятното мирово битие посредством случайните ни сетива. Колко остроумна мисъл! Отново казвам това на сериозно, скъпи мои приятели: това е много остроумна мисъл. В наше време човек трябва да е умен, за да измисли подобно нещо. И за тези хора вече може да се каже не само, че са почтени – та нали почтени са всички, – но и че при това се явяват значителни мислители. Но те са се оплели в мисленето на нашата епоха и нямат волята да излязат от този начин на мислене.

Устроих си един вид „коледен траур“ – не мога да го нарека радост, защото се превърна в коледен траур, – тъй като трябваше да разгледам отново някои неща, изхождайки от тази връзка, и си записах една мисъл, образувана точно по образеца на мислителя, описал това, което току-що Ви прочетох. Да погледнем още веднъж:

„Светът се излива върху нас. С няколкото жалки отвори на случайните си сетива възприемаме това, което можем да уловим, и го залепяме към стария си речников запас, тъй като нямаме нищо друго, с което можем да го задържим. Светът обаче се устремява по-нататък, речта ни също се устремява по-нататък, само че не в същата посока, а съгласно случайността на езиковата история, която не подлежи на никакви закони.“

Приложих същата мисъл към друг предмет и се получи следното: „Гениалността на Гьоте се излива върху хартията. С няколкото жалки форми на случайните си букви хартията поема това, което може да улови и дава върху нея да се изрази това, което може да поеме съгласно стария си буквен запас, за-

щото няма нищо друго, чрез което на нея да може да се изрази нещо. Гениалността на Гьоте се устремява по-нататък, написаното върху хартията също се устремява по-нататък, само че не в същата посока, а съгласно случайността, по която буквите могат да се групират, която не подлежи на никакви закони.“ Това е абсолютно същата мисъл, щателно проверих всяка дума и това е същата мисъл! Ако някой твърди: „Необятният свят се излива върху нас. С няколкото жалки отвори на случайните си сетива възприемаме това, което можем да уловим, и го залепяме към стария си речников запас, тъй като нямаме нищо друго, с което можем да го задържим. Светът обаче продължава да тече, продължава да струи също и речта ни, само че не в същата посока, а съгласно случайността на езиковата история, и така протича човешкото познание“ – това е точно същата мисъл, както ако някой каже: „Гениалността на Гьоте протича чрез 23-те случайни букви, защото хартията може да поеме нещата само чрез тях. Но гениалността на Гьоте никога не е вътре в тях, тя е необятна! Случайните букви не могат да поемат това, те се устремяват по-нататък. Това, което е върху хартията, също се устремява по-нататък и се групира съгласно образуванията, в които могат да се групират буквите и чиито закони не могат да бъдат познати.“ Ако сега, изхождайки от такива предпоставки, тези изключително умни господа направят своите заключения: „И така, това, което стига до нас от света, е резултат от случайни сетива и човек не може да стигне до това, което всъщност лежи в глъбините, в основата на света“, то е абсолютно същото, както ако някой размишлява над това как всъщност може да се възприеме живеещото в гениалността на Гьоте. Защото е съвършено ясно: пред нас от тази гениалност няма нищо друго освен групирането на 23 случайни букви! Точно така мислят тези господа, само че не го осъзнават. Също толкова смисъл има, ако някой каже: „Нищо, нищичко не може да узнае някога човек за гениалността на Гьоте, защото не виждаш ли, че от теб не може да се излее нищо? Не можеш да имаш нищо различно от това, което дават

различните групирания на 23 случайни букви“. Смисльът на това е точно колкото в дрънканиците на тези господа за възможността или невъзможността за познаване на света. Точно толкова смисъл има в цялото това мислене – не мисленето на простодушните, а мисленето на тези, които днес действително са най-умните хора, които обаче не искат да излязат извън мисленето на нашата епоха.

Но нещата имат и друга страна. Трябва да сме наясно, че мисленето, което срещаме при един такъв пример, който установява граници на познанието, е нашето мислене в съвременната епоха. Това мислене цари днес, то живее навсякъде. И ако днес четете една или друга философска книга, която изглежда толкова дълбока, сякаш е призвана да разреши или разкрие велики мирови загадки, или пък четете вестник, навсякъде на власт е такова мислене. На власт е методът на това мислене. То управлява и света. Днес ние го сърбаме със сутрешното си кафе – не именно днес, доколкото днес във вестниците не е позволено да има мнения, но тогава, когато във вестниците може да има мнения. Ние го поглъщаме, защото се появяват все повече ежедневници, в които се изразяват мнения. Но и в цялата мрежа на социалния ни живот живее този начин на мислене. Опитвах се да разкрия това мислене във философското му развитие, но то би могло да се проследи и в мислите на хората за всевъзможни неща в живота: във всичко, за което размишляват хората, днес живее този начин на мислене. И че той живее, е причината за това хората да не могат да развият волята, действително да усетят какво например иска да даде духовната наука. Защото това не остава непонятно за мисленето, което се явява истинско мислене. Но, разбира се, това, което може да даде духовната наука, трябва винаги да остане непонятно за хора, които, нека се изразим така, са конструирани по модела на Фриц Маутнер. Но по този модел са конструирани днес мнозинството хора. Съвременната ни наука е изцяло пропита от този начин на мислене. С това не искам да кажа нищо против значението и великите постижения на тази

наука, но не става дума за това, а за това как живее душевният елемент в нашето време, в цялата ни култура. На нашето време крайно му липсва възможността да бъде подвижно в мислите си, действително да следва пътя, който трябва да се следва, за да разбере това, което има да съобщи духовната наука.

Сега можем да се запитаме как става така, че може да бъде написана например такава книга като тази, която имам тук пред себе си: „Скепсис и мистика“ от Густав Ландауер⁵⁰, една книга, изпълнена със самодоволство. Четейки тази книга, човек, бих казал, сам се опива от цялото настроение на самодоволство, което лъха от нея, както се опива и като чете „Критика на езика“ на Маутнер или пък някоя статия от „Философски речник“. Как става така? Как става така не може да се разбере, ако се проследи мисленето. Познавам много умни хора, които вземат и прочитат такива книги и казват: „Това е много основателен и умен човек!“ И ще са прави, защото Маутнер наистина е умен човек. Не става дума за това, защото интелигентността се изразява във формиране по логичен начин на понятията, които човек може да си създаде, преобръщането им в безсмислица и после реконструирането им по някакъв начин. Не става дума за това. Човек може да е много интелигентен в една или друга област, може да е наистина основателен, но ако влезе в живота, който се поддържа от съзнанието за духовното познание, тогава с всяка крачка се развива определено отношение към света така, че той има чувството, че през цялото време трябва да върви напред, че всеки ден е нужно да усъвършенства своите понятия и идеи и е длъжен да развие в себе си доверието, че идеите му могат да го отведат все по-далече и по-далече. За този, който е написал такава книга, човек има усещането, че е умен по следния начин: „На 21 декември 1915 г. аз съм умен и благодарение на интелигентността си постигнах нещо определено. Сега ще го напиша в книга. Това, което съм сега, ще го напиша в книга, защото съм умен на 21 декември 1915 г.! После книгата ще бъде завършена и ще възпроизвежда моята интелигентност!“

У познаващия никога няма това чувство. А той има усещането за непрекъснато развитие, за непрекъсната необходимост да изчиства и да продължава да развива всичките си понятия. И по правило тогава той има чувството: „На 21 декември 1915 г. аз съм умен. Сега пиша книга, породена от моята интелигентност, която ще бъде завършена след месеци или години“. Но когато някой е написал книга, той наистина не гледа назад към интелигентността, която е имал, когато е започвал да пише книгата, а благодарение на книгата придобива усещането: „Колко малко всъщност съм свършил по въпроса и колко много ми е нужно да продължавам да развивам това, което съм написал“. Това пътуване по пътя на познанието, постоянната вътрешна работа материалистическата епоха вече почти не познава, вярва, че ги познава, но в действителност вече не ги познава. И погледнете, най-дълбоката причина за това може да се изрази с думите: тези хора са страшно тщеславни. Както казах, една такава книга е всъщност пропита от тщеславие. Умна е, но необикновено тщеславна. Онази скромност, онова смирение, които съпътстват пътя на познанието, както беше представено, липсват напълно. Тях изобщо ги няма, когато някой безусловно си приписва интелигентност на 21 декември 1915 г. Не може и дума да става за смирение.

Сега ще кажете: „Тези хора трябва да са много глупави, щом се смятат за умни.“ С горното си съзнание те не го правят, но все пак го правят в подсъзнанието си. Те така и никога не се научават да правят разлика между истината, живееща в подсъзнанието, и това, което си приписват в горното си съзнание. И така, луциферическата природа на човека е тази, която всъщност подтиква днешното човечество към това да иска да е умно, да се намира на определено ниво на интелигентност и от него да може да обхване всички неща, да може да съди за всички неща. Но ако човек носи Луцифер в себе си и гледа външния свят заедно с него, това ще го доведе до Ариман и тогава той, разбира се, вижда външния свят в нашата епоха по изцяло материалистически начин. Когато човек започва да

гледа света „с Луцифер в тялото“, когато го гледа, среща Ариман. Защото двамата се търсят един друг в човешкото общение с този свят. Затова възниква такава извънредно тщеславно мислене, което стига дотам да не може да съобрази следното: „Когато използвам една дума, тя, разбира се е само символ на това, което означава думата“. Маутнер прави грандиозното откритие, че няма съществителни. Въобще никакви! Те не представляват реалност, разбира се, че не! Нима не е вярно, че ние улавяме някои явления, които смятаме за застинали за момент, и ги назоваваме с някакво съществително. Положително съществителните не представляват никаква действителност и прилагателните също. Това се разбира от само себе си. Всичко това е така. Но ако комбинирам някое съществително с прилагателно, ако приведа в течение речта, тогава тя изразява реалност, действителност. Тогава образът вътре в образната природа излиза извън себе си, именно поради факта, че е образ. Всички отделни думи не се явяват действителност, но ние не говорим с отделни думи, а със свързани една с друга думи. И в тях имаме непосредствено присъствие в реалността. Днес е нужно да се напишат три тома и към тях да се добави и един двутомен речник, за да се изложат с безкрайна интелигентност на ума всички тези неща пред хората, които просто не забелязват, че тъй като отделните думи са само знаци, тяхното свързване вече не представлява нещо символично, а се намира в реалността. Днес се употребява безкрайна мъдрост, безкрайна интелигентност, за да се „докажат“, както се казва, най-големите глупости.

В края на краищата това, че в една критика на езика, дори в една критика на мисленето се представят глупости, още не е чак толкова зле. Но същото това мислене, което се изживява в тези глупости, в тези много умни, много интелигентни глупости, живее и в цялото останало мислене, което има съвременното човечество. И ако искаме да разберем задачата, която се крие в нашето духовно движение, към това спада и да осъзнаем, че тези, които желаят да бъдат духовни изследовате-

ли, стигат дотам да виждат своята епоха по правилния начин, действително да имат правилното отношение към нея. Така че наистина бих искал да кажа, че практическата страна на духовно-научното ни движение изисква да се опитаме да излезем извън мисленето, което охарактеризирах така, както го видяхме днес, да не го следваме, а да пробваме отново да приемем мисленето по друг начин. За нас ще стане детска игра, скъпи мои приятели, да стигнем до разбиране на духовната наука, стига само да можехме да разчистим от пътя си пречките, навлезли в културния живот на съвремието от втвърдените, вкаменени форми на мислене. По тази причина следва да унищожим из основи от душите си вярата в авторитети, която днес се явява под маската на свобода от тях. Това спада към вътрешната практика на нашата духовна наука. И винаги ще бъде нужно да има поне отделни хора, които действително да прозират фактическото положение, което може да се охарактеризира така, както го сторих днес, и не само да го прозират, а и да го приемат с пълна сериозност навсякъде в живота. За това става дума. Не е нужно да го излагаме външно на показ, но може да се направи много и ако има известен брой хора, които да съумеят да поставят себе си в живота си така, както следва от тези обяснения.

В една определена област можем да видим колко, бих казал, категорично нашата епоха изисква отново да стигнем до оживяване на мисленето. Нека само представим накратко пред душите си нещо, което вече подробно сме разглеждали. В началото на нашето летоброене е дошло съществуването, което често сме охарактеризирали, Христовото същество, преминало е през живота на един човешки организъм и се е съединило със земната аура. Благодарение на това на Земята ѝ е бил върнат истинският смисъл на по-нататъшната ѝ еволюция, след като го е била изгубила поради луциферическото изкушение. Разиграло се е събитието от Голгота. Ясновиждащите натури, които обаче в по-голямата си част са били ясновиждащи в стария стил, са описали това събитие като евангелисти.

Павел, който е придобил ясновиждане по друг начин – това също сме разглеждали, – Павел, който благодарение на това, което се нарича случката в Дамаск⁵¹, е видял духовно Христос, когото толкова дълго е отричал, когато е слушал за него само на физическия план, е описал Мистерията на Голгота. Изхождайки от тези описания, известен брой хора са открили връзката на душата си с Христовото събитие. Чрез тази връзка с Христовото събитие сред определени хора се разпространява християнството. Отначало то живее под земята, така че действително винаги пред душата ни може да застане картината: в древен Рим, долу под земята, християни, тези, които вече са осъзнали с душата си Мистерията на Голгота, изпълняват своите богослужения. Горе се случва това, което се намира на висотата на епохата, което всъщност представлява съдържанието на културата на тази епоха. Минават няколко века. Това, което е ставало долу в катакомбите – скрито, презряно, – изпълва света. А съдържанието на епохата, древната римска духовна култура изчезва. Християнството се разпространява. Но днес е дошло време, в което хората започват да мислят, в което са станали интелигентни и свободни от авторитети. Появили са се мислители, които са изследвали Евангелията: честни мислители, интелигентни мислители. Всички те са „почтени хора“. Стигнали са до заключението, че в Евангелията няма никакви исторически доказателства⁵². Проучвали са Евангелията векове наред със сериозен критически труд. Стигнали са до това, че в Евангелията няма никакви реални исторически доказателства, че Исус Христос някога е живял. Нищо не може да се възрази срещу този критически труд. Той е усърден и сериозен. Който го познава, знае за неговата прилежност и интелигентност. Няма никакво основание да пренебрегнем с леко сърце тази критическа мъдрост. Но какво става всъщност в действителност? Става това, че хората изобщо не виждат за какво по принцип иде реч. Исус Христос не е възнамерявал да направи толкова лесни нещата за хората така, че по-късно да могат да се появят историци, които да могат да докажат

живота на Христос на Земята, колкото лесно за доказване е този на Фридрих Велики. Толкова лесно за хората Христос не е искал да направи нещата, нито пък е следвало да го стори. Колкото е вярно, че критическата работа над Евангелията е интелигентна и прилежна, толкова е вярно и че тъкмо по този начин животът на Христос изобщо не следва да бъде доказван, защото това би било материалистическо доказателство. Във всичко, което се доказва по външен начин, участва Ариман. Но Ариман не следва да участва в доказателствата, касаещи Христос. Затова и няма исторически доказателства. Затова човечеството е длъжно да узнае: въпреки че е живял на Земята, Христос трябва да бъде намерен чрез вътрешно познание, а не чрез исторически документи. Христовото събитие е нужно да стигне до човека по духовен начин, тук не следва да се примесва нищо от материалистическото изследване на истината. Не трябва да се примесва нищо материалистическо.

Най-важното събитие за земната еволюция никога няма да може да бъде доказано по материалистически начин, както и за световната история на хората следва да бъде казано: „Ваши-те материалистически доказателства, това, което изобщо искате да дадете в материалистическата епоха като доказателства, важи само за това, което е налично в сферата на материята. За духовното не трябва и не може да имате никакви материалистически доказателства.“ Тук право могат да имат дори тези, които разрушават старите исторически документи. Тъкмо по отношение на Христовото събитие в нашата епоха трябва да се разбере, че до Христос може да се стигне само по духовен начин. Човек в действителност никога няма да го намери по външен начин. Човек може да си каже, че той съществува, но всъщност Христос може да се намери само по духовен път. Важно е да се замислим над това, че Христовото събитие е такова събитие, относно което следва да живеят в недоразумение всички, които не желаят да допуснат духовното познание.

Удивително е, че някои хора пощуряват, когато някой изрече това, което току-що казах: че Христос може да бъде

познат по духовен начин – а също така и съществуващото исторически може да бъде познато по духовен начин, – някои хора твърдят, че това всъщност изобщо не е възможно, и ако някой го каже, значи то не може да бъде вярно! – повтарял съм това много пъти. Сега сред нашите почитаеми антропософски членове още има такива, които си позволяват някои неща да се разчуют тук-там на неподобаващи места, защото още невинаги ги носят в сърцата си и не предават с правилните възгледи това, което имат в сърцата си. До един човек, на когото това му е било поднесено под особена форма, достига, че някога си съм казал – наистина това беше лична забележка, но може би мога да си я позволя сега, – а именно че в юношеското си развитие изобщо не съм изходил от четене на Библията, а от естествените науки, и че смятам за особено важно, че съм поел по този път и всъщност бях убеден във вътрешната истина на намиращото се в Библията, още преди да съм я прочел. Защото бях убеден в това, когато по-късно прочетох Библията външно, че по този начин съм изпитал себе си, че човек би могъл да открие съдържанието на Библията по духовен начин, още преди впоследствие да я намери по външен начин.

Това носи личен характер, но може да послужи за илюстрация. И сега това стига по неподобаващ начин до един човек, който не може да разбере, че има такова нещо, защото той, извинете, е теолог. Той не може да разбере това. Пожелава да изясни нещата на слушателите си в една лекция и го прави по следния начин. В една книга бил прочел, че веднъж съм помагал при меса в църквата. Помощниците са момчета, които изпълняват малки поръчения по време на месата. И той си казва: „Който е правил това, е невъзможно изобщо да не е бил запознат с Библията. Щайнер просто пропуска факта, че точно там се е запознал с Библията. По-късно тези неща са му дошли единствено от познаването на Библията.“ Да, но в това нещо има едно малко затруднение, може да се каже, една малка пречка. На първо място, цялата история не е вярна, но хората днес не се притесняват да твърдят, че е действително нещо,

което не е вярно. На второ място, като помощник при меса човек не изучава Библията, а требника. Това няма нищо общо с Библията. Но най-важното е да се вземе под внимание, че този човек изобщо не може да си представи, че съществува духовна връзка. Той може да си представи само, че до духовното може да се стигне чрез буквите и придържайки се към тях. Много е важно да знаем такива неща, но да ги знаем практически. Защото духовното ни движение не може да има успех, докато действително, не само външно, а чак до душевната си сърцевина не намерим смелостта да се застъпим за всичко, свързано с целия смисъл и значението на нашия мироглед. И може да се каже, че по отношение на една такава свързаност с духовния свят наистина е настъпила критична ситуация тъкмо в нашата епоха. Най-малко свързани с духовния свят днес се чувстват тъкмо хората, които смятат себе си за най-просветени. Това трябва да се каже не като упрек или критика, а да се отбележи като факт. Затова и в наше време е важно да се съживи едно вътрешно разбиране особено към такива значителни мирови символи, каквито срещаме във всичко – те са реални символи, а не прости знаци, – което заобикаля например Мистерията на Рождество. Защото Коледната мистерия е толкова дълбоко свързана с човешката природа, че може да се преживее без всякакви букви и учения. Ние трябва да съумеем да оживим Мистерията на Рождество във всяко положение в живота и особено в собствената си душа.

Когато пробуждаме Мистерията на Рождество пред душата си, си казваме: „Светата нощ ни напомня за слизането на Исус Христос на земния план, за възраждането в човека на това, което е било изгубено поради луциферическото изкушение. Това възраждане става на различни степени. Едната степен е тази, на която се намираме. За по-нататъшното ни развитие следва да се възроди това, което е загубено, трябва да се възроди чувството за единение на човешкото сърце с духовния свят. Христос трябва да се роди в нас – това се явява само друг израз за същото. Тъкмо това, което искаме, към което винаги

се стремим, е вътрешно свързано с Мистерията на Рождество. И ние не следва да гледаме на нея просто така, че за един или два дни в годината украсяваме коледна елха, любуваме ѝ се и при това се приобщаваме към всичко възвишено, а искаме да видим, че тя наистина може да пронизва цялото ни битие и да ни се явява във всичко, което ни заобикаля.

В заключение бих искал да приведа като символ нещо, което е написал, изхождайки тъкмо от усещането за Коледа, един значителен, отдавна починал писател.

„Нашата църква празнува различни празници, които проникват дълбоко в сърцата. Едва ли можем да си представим нещо по-прекрасно от Петдесетница и нещо по-сериозно и свято от Великден. Печалта и унието на Страстната седмица, а после тържеството на Възкресение ни съпътстват в живота. Един от най-красивите празници църквата празнува посред зима, когато са най-дългите нощи и най-късите дни, когато слънцето е разположено най-косо над земята, а снегът е покрил всички полета – празникът на Коледа. Както в много страни денят преди Рождество се нарича Бъдни вечер, у нас той се нарича Свята вечер, следващият ден – Свят ден, а лежащата помежду им нощ – Коледа. Католическата църква празнува Христовия ден като ден на рождението на Спасителя с най-голямото църковно празненство. В повечето области още полунощ се тачи като час на раждането на Господ с бляскаво нощно тържество, към което приканват камбаните в спокойния, мрачен, зимен среднощен въздух, към който бързат местните жители с фенери или по тъмни, добре познати пътеки от заснежени хълмове покрай заскрежени гори и през скърцащи овощни градини към църквата, от която се носят празнични песнопения и която със своите високи осветени прозорци се възвишава наред обвитото от заснежени дървета село.“⁴⁵³

По-нататък той разказва какво се явява Коледа за децата. После описва как в едно отдалечено старо село живял един обущар, който си взел жена от съседното, а не от собственото си село, и как децата на тази семейна двойка се запознали с

Коледа именно по обичайния за там начин. Всъщност било им казано само, че Светият Христос им е донесъл подаръци. И когато били достатъчно уморени от подаръците, на този ден те си легнали особено изморени в леглото и не чули среднощната камбана. И така, децата още не били чували среднощните камбани.

Децата често посещавали съседното село. Когато пораснали дотолкова, че да могат да ходят сами, те посещавали баба си в съседното село. Бабата много се радвала на децата. Както често се случва, бабата и дядото се радват на децата още повече, отколкото майката и бащата. Затова внуците били много желани гости на бабата, когато вече била твърде слаба, за да излиза навън. Един Коледен ден, който обещавал да бъде прекрасен, изпратили децата при баба им. Те излезли преди обяд и съдейки по разстоянието между селата, трябвало да се върнат следобед, за да открият вечерта коледната елха вкъщи. Но денят се оказал различен от очакваното. Децата попаднали в страшна снежна буря. Те се лутали в планината. Отклонили се от пътя и стигнали в една напълно непроходима местност, в ужасна снежна буря.

Прекрасно е описано през какво преминават децата там, какво природно явление виждат през нощта. Желателно е да Ви прочета това място, защото не може да се преразкаже толкова добре, колкото е написано. Отнася се буквално до всяка дума. Децата тъкмо са се оказали върху една ледена повърхност, попаднали са вътре в глетчер. Чуват зад себе си пукота на глетчера в нощта. Можете да си представите какво впечатление им прави това. И така, разказът продължава:

„Пред очите им започна да се случва нещо. Както децата си седяха, на небето сред звездите започна да пробива бледа светлина, която образуваше слаба дъга около тях. Тя заблещука в зеленикаво, което бавно се спускаше надолу. Но дъгата ставаше все по-ярка, докато звездите не се отдръпнаха и избледняха пред нея. Тя изпращаше сияние и в други части на небето, бледа блещукаща зелена светлина, която нежно и под-

вижно се разпростря сред звездите. После се появиха снопове разноцветна светлина на върха на дъгата като зъбците на корона и запламтяха. Съседните пространства в небето се обляха в светлина, тя искреше леко и премина през дългите пространства с деликатно трептене. Дали буреносната субстанция на небето се беше разпростряла от нечувания снеговалеж така, че да се излее в тези тихи, великолепни светлинни потоци, или пък това беше по друга причина на непонятната природа: постепенно светлината започна да отслабва, отначало угаснаха снопите, докато всичко постепенно и незабележимо започна да се смаява и на небето отново нямаше нищо, освен хилядите и хиляди обикновени звезди.“

Децата проседели така цялата нощ. Не чували нищо от камбанния звън долу. Около тях имало само сняг и лед, а над тях – звездите и нощното явление в планината, за което досега нищо не били чували. Нощта преминала. Хората се безпокоели за децата. Цялото село се вдигнало да ги търси. Намерили ги и ги завели у дома. Ще пропусна всичко останало, само ще спомена, че децата били почти вкочанени от студ, сложили ги в постелите им и им казали, че ще получат коледните си подаръци. Майка им влязла при тях. Ето как се разказва за това:

„Децата бяха зашеметени от цялата тази суматоха. Дадеха им да хапнат нещо и ги сложиха в леглата. По-късно привечер, когато си бяха поотпочинали, няколко съседни и приятели се събраха в дневната и там си говореха за произшествието, майката седеше на креватчето на Сана и я галеше, а момиченцето каза: „Мамо, нощеска, докато седяхме в планината, видях Светия Христос.“

Това е прекрасен разказ. Децата били пораснали без каквито и да е обяснения за празника на Рождество. Те е трябвало да прекарат Коледата в такава страшна ситуация, горе в планината, в сняг и лед, само със звездите над тях и това природно явление. Намират ги и ги водят къщи и момиченцето казва: „Мамо, нощеска видях Светия Христос!“ – „Видяла! Видяла! Тя го е видяла!“ – така казва тя.

Има по-дълбок смисъл – което често сме подчертавали и във връзка с духовната ни наука, – когато се казва, че Христос може да се намери не само там, където Го откриваме в еволюцията на земната епоха, исторически поставен в началото на нашето летоброене, там, където ни Го показва култът, а че можем да го открием навсякъде, особено когато сме конфронтирани със света в най-сериозните моменти от живота си! Тогава със сигурност можем да открием Христос. Ние, духовните ученици, също можем да Го открием, ако сме достатъчно убедени, че всичките ни стремежи трябва да са отправени към възраждането на духовното в развитието на човечеството и че това духовно, което трябва да се роди от особената активност на човешките души и сърца, се основава на породеното в земната еволюция благодарение на Мистерията на Голгота. Това е нещо, което следва да възприемем по това време на годината. Ако можете, скъпи мои приятели, през дните, за които говорихме днес и които сега приближават, да намерите правилно вътрешно чувство за развитието и създаването на външното земно битие, в неговата прилика със съня и бодърстването на човека, ако можете да изживеете едно дълбоко съпреживяване на външните събития, все повече ще усещате истината на думите: „Христос е тук!“ Както е казал Той самият: „Аз съм с вас през всичките дни до свършека на света!“⁵⁴

И Той може да бъде намерен винаги, стига само да го потърсят. Това следва да е мисълта, която ще ни укрепи, ще ни даде нови сили при проведения в нашия смисъл празник на Рождество. Приемете тази мисъл и нека се опитаме да намерим в нея това, което сме длъжни да разгледаме като същностно съдържание, като същинската глъбина на духовно-научните ни стремежи.

Нека се обърнем към нашето време с такава укрепена душа, така че да поставим себе си в правилно отношение към него, както бихме искали да го направим сега с всеобщите разглеждания, които имаме за духовния свят, с душевното чувство, което може да се появи у нас от такова разглеждане,

укрепвайки нашите души. Нека сега обърнем поглед към духовете на тези, които се намират на полетата, на които се случват великите събития на нашето време:

Духове на вашите души, закрилници творящи,
нека вашите криле да понесат
на душите наши молещата им любов
на осланящите се на вашата закрила земни хора,
че със вашта мощ съединена,
нашата помагаща молба да засияе в помощ
към души, които дири тя с любов.

А за тези, които вече са преминали през портата на смъртта:

Духове на вашите души, закрилници творящи,
нека вашите криле да понесат
на душите наши молещата им любов
на осланящите се на вашата закрила хора в сферите,
че със вашта мощ съединена,
нашата помагаща молба да засияе в помощ
към души, които дири тя с любов.

И нека духът, за който току-що искахме да си спомним през тези дни, духът, чието същество искаме да приемем в собственото си същество в смирение и отдайност, духът, за когото нагледно показахме как се е определил Той за земното си битие, благодарение на светия празник на Рождество, духът, преминал през Мистерията на Голгота, пребъде с Вас и тежкия Ви дълг!

ПЕСЕН ЗА СЪНЯ НА ОЛАФ ОСТЕЗОН

I.

Чуй моята песен!
Искам да ти пея
за един сръчен младеж:

Той беше Олаф Остезон,
който тъй дълбоко спа веднъж.
За него искам да ти пея.

II.

Отиде той да спи на Бъдни вечер.
И бързо в сън дълбок потъна той.
И нищо не можа да го събуди,
преди в деня тринадесети
към църквата народът да потегли.

Той беше Олаф Остезон,
който тъй дълбоко спа веднъж.
За него искам да ти пея.

Отиде той да спи на Бъдни вечер.
И много дълго спа!
И не можа да се събуди
преди в деня тринадесети
да разпери птицата криле!

Той беше Олаф Остезон,
който тъй дълбоко спа веднъж.
За него искам да ти пея.

Нищо не можа да го събуди,
преди в деня тринадесети
да заблести над планините слънцето.
Тогава оседла той бързия си кон
и към църквата препусна.

Той беше Олаф Остезон,
който тъй дълбоко спа веднъж.
За него искам да ти пея.

Свещеникът стоеше вече на олтара,
отслужващ литургия,
когато на дверите църковни,
застана Олаф, за да разкаже
многого си сънища,
изпълнили душата му
през дългия му сън.

Той беше Олаф Естезон,
който тъй дълбоко спа веднъж.
За него искам да ти пея.

И младите, и също старите,
внимателно се вслушваха в словата,
които Олаф за своите сънища изрече.

Той беше Олаф Естезон,
който тъй дълбоко спа веднъж.
За него искам да ти пея.

III.

„Заспах на Бъдни вечер.
И в сън дълбок потънах скоро.
И не можах да се събудя,

преди в деня тринайсети
към църквата народът да потегли.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

До облаците бях издигнат
и после захвърлен в дълбините морски.
И който иска да ме следва,
не може ведрост го постигна.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

Издигнат бях във облачните висини
и след това захвърлен в мътните блата,
съзирайки на ада ужаса
и на небето светлината.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

И трябваше да пропътувам дълбините земни,
където страховито на боговете потоците шумят.
Не пожелах да ги погледна,
но можех аз шума им да дочуя.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

Не чувах черния ми кон да цвили
и кучетата ми не лаеха.
Не пееше и птицата на утрото.
Навсякъде бе само чудото едно.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

Земята на духовете пропътувах
и обширна равнина от тръни аз видях:
разкъсаха ми плаща ален
и ноктите на моите нозе.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

И стигнах аз до моста на Гялар.
Във най-високи висини на ветровете той виси,
с червено злато е покрит
и остри шипове стърчат.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

Удряше ме змия-дух
и хапеше ме куче-дух,
бикът стоеше наред пътя.
Това са те, на моста трите твари –
по своята природа страшно зли.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

Не спираше да хапе кучето
и змията искаше да ме прониге,
бикът заплашваше ме с мощ!
Не пускат те през моста никого,
не искащ истината да уважава!

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

Аз преминах моста,
който тесен е и на него свят ти се завива.
В блатата трябваше да газя...
Сега са вече зад гърба ми!

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

В блатата трябваше да газя.
На нозете ми се струваха бездънни.
Когато моста прекосих,
в устата си пръстта почувствах
като мъртвите, в гробовете положени.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

И после стигнах до вода,
в която като сини пламъци
ледовете в светлина блестяха.
И Бог, той насочи сетивата ми,
та да избегна тази местност.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

Към зимната пътека насочих своите стъпки.
Отдясно можах да я съзра:
сякаш виждах рая –
сияещ и прострял се надалеч.

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища

И Божията свята майка
видях аз там във блясък.
За Бруксвалин да отпътувам,
така ми каза тя, възвестявайки,
че там души ще бъдат съдени!

Луната светеше
и надалеч простираха се пътища.

IV.

Във други светове бях аз
в продължение на много ноци.
И може само Бог да знае
колко много от бедите на душите аз видях.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

Можях да видя юноша един.
Той бе убил едно момче:
сега той трябваше да носи вечно него
на собствените си ръце!
До пояс в тинята стоеше.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

Видях и мъж на възраст,
облечен бе в палто като от олово.
Затуй той бе наказан, че на Земята
в скъперничество бе живял.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

И мъже се появиха,
облечени във платове от огън.
Недобросъвестност тежи
на бедни им души.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

Можях да видя и деца,
които под нозете си жарава имаха.

На своите родители в живота си те зло са сторили
и тежко е засегнало това духа им.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

И да се доближа до къщата оназ
ми бе възложено,
където вещици работеха
във кръв, която приживе са тровили.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

От север в диви орди
яздеха към нас злите духове,
от княза на ада предвождани.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

Коего идваше от север,
изглеждаше най-зло.
Яздеше начело той, на ада князът,
на черния си кон.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

Но идваха от юг
в спокойствие на господари други армии.
Яздеше начело архангел Михаил
редом до Исус Христос.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

Душите с грехове отрупани,
те трябваше от страх да затреперят.
Сълзи се лееха в потоци
като последиците от делата зли.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

С достойнство там стоеше Михаил
и теглеше човешките души
с везните си за грехове.
И отсъждайки, стоеше там
на световите съдникът Исус Христос.

Във Бруксвалин, където душите
пред Страшния съд се изправят.

V.

Как блажен е, който в земния живот
на бедните обувки дава!
Не се нуждае после той
през поле от тръни бос да преминава.

Говори тук езика на везните
и истината на световите
звучи в местата на Духа.

Как блажен е, който в земния живот
на бедните насъщния раздава!
Не могат да го наранят
вси псета на света отвъден.

Говори тук езика на везните
и истината на световите
звучи в местата на Духа.

Как блажен е, който в земния живот
на бедните зърно раздава!
Не може него застраши
на бика острий рог,
когато той над Гялар моста трябва да премине.

Говори тук езика на везните
и истината на светове
звучи в местата на Духа.

Как блажен е, който в земния живот
на бедните раздава дрехи!
Не могат него замрази
ледовете в Бруксвалин.

Говори тук езика на везните
и истината на светове
звучи в местата на духа.“

VI.

И младите, и също старите,
внимателно се вслушваха в словата,
които Олаф за своите сънища изрече.
Ти твърде дълго спа.
Сега се събуди, о, Олаф Остефон!⁵⁵

БЕЛЕЖКИ

Всички лекции от този том са изнесени в Берлин, мястото, от което е започнала работата на Рудолф Щайнер за духовната наука в началото на века и което впрочем е било негово местожителство до 1914 г. Затова Берлинският клон е най-старият и остава единственият, който Рудолф и Мария Щайнер сами ръководят чак до новоосноваването на Общото антропософско общество през 1923 г. След 1914 г. поради строежа на първия Гьотеанум основната дейност на Рудолф Щайнер все повече се измества към Дорнах при Базел, откъдето през следващите години той пътува, за да изнася лекции, главно в Германия. През ноември на втората военна година той предприема такова пътуване до Берлин, където изнася първо първите три от тук отпечатаните лекции за членове на клона, и отпътува през Улм, Щутгарт и Мюнхен, където на 17 ноември почива дългогодишната сътрудничка и ръководителка на клона Софи Щинде, обратно към Берлин. Там той прекарва месец декември до Коледа, изнася пет големи публични лекции в Дома на архитекта и четирите последни лекции за членове от този том.

Публичните лекции са отпечатани в „За средноевропейския духовен живот“, Събр. съч. 65. Лекцията пред членове от 19 декември, четвъртия ден от четвъртата седмица преди Коледа, е поместена за първи път в това издание на настоящия том, тъй като хронологически спада към тези Берлински лекции. Фактът, че през 1919 г. при първото издание като цикъл тя не е била отпечатана, се обяснява както с обстоятелството, че става дума за една тематично извадена коледна лекция във връзка с представлението на една църковна пиеса за яслите, както и поради това, че е била налична като единично отделно издание още от 1916 г. В тази форма тя е продължила да бъде издавана, за последно в Дорнах през 1977 г. Освен това в рамките на събраните съчинения тя запазва досегашното си място в „Духовното обединение на човечеството чрез Христовия импулс“, Събр. съч. 165.

Основа на текста: лекциите са стенографирани от члена на Кьолнския клон г-жа Хеда Хумел, а последните четири лекции и от г-жа Хелене Финкх, Дорнах. Разчетеният текст, поне отчасти, е възпроизведен в съвместна работа. Налични са още само две стенограми от Х. Финкх.

Заглавието на тома, както и заглавията на отделните лекции произлизат от Мария Щайнер, която се погрижва за първото издание като отпечатка на ръкописа в голям формат през 1919 г. Второто издание от 1960 г. прави Роберт Фридентал. За третото издание от 1981 г. текстът е прегледан наново, съставено е съдържание и е допълнено с бележките.

Трудовете на Рудолф Щайнер, излезли в рамките на Събраните съчинения (Събр. съч.), са посочени в бележките с библиографския им номер.

Към текста:

¹ *Изхождайки от най-различни гледни точки, сме обсъждали [за живота между смъртта и новото раждане]:* виж Берлинските лекции от 5 ноември 1912 г. до 1 април 1913 г. „Животът между смъртта и новото раждане във връзка с космическите факти“, Събр. съч. 141, както и Виенските лекции от 6 до 14 април 1914 г. „Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и новото раждане“, Събр. съч. 153.

² Рудолф Щайнер, „*Въведение в тайната наука*“ (1910), Събр. съч. 13; виж глава „Сънят и смъртта“.

³ Рудолф Щайнер, „*Как се постигат познания за висшите светове*“ (1904/05), Събр. съч. 10; виж глава „Непрекъснатост на съзнанието“.

⁴ *Изхождайки от много гледни точки, вече съм казвал... [значението на смъртта на голям брой млади хора]:* виж Берлинските лекции от първата военна година „Съдбите на хората и съдбите на народите“, Събр. съч. 157.

⁵ *Посочих следните житейски отрязъци [от по седем години]:* виж Рудолф Щайнер, „*Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука*“ (1907), като единично издание и в „*Луцифергнозис. Основни статии 1903-1908 г.*“, Събр. съч. 34.

⁶ *Софи Щинде*, 1853-1915 г., и *графиня Паулине фон Калкройт*,

ръководителки на основния клон в Мюнхен и от 1907 г. главни отговорнички за провеждането на празничните представления в Мюнхен. Виж речта на Рудолф Щайнер при кремацията на Софи Щинде и възпоменателното му слово в Мюнхен и Дорнах в „Нашите мъртви. Речи, възпоменателни слова и медитации“ (1906-1924), Събр. съч. 261.

⁷ Често съм използвал това сравнение [между християните в катакомбите и духовно-научните кръгове в съвременето]: виж напр. в края на лекцията от 11 юни 1908 г. във „Въздействието на духовните същества върху човека“ (Берлин, 1908), Събр. съч. 102.

⁸ ...между смъртта и ново раждане имаме азово съзнание благодарение на това...: срв. изложенията в лекцията на Рудолф Щайнер от 2 май 1915 г. в Дорнах, в „Пътища на духовното познание и обновлението на художествения светоглед“, Събр. съч. 161.

⁹ можете сами да откриете в отделни книги и цикли: виж бележки 1 и 2.

¹⁰ с някои изключения, които също можем да споменем по-нататък: Рудолф Щайнер говори например за определени намерения на западните ложи да задържат душите на мъртвите изцяло в сферата на земното и да ги направят подвластни на целите си, на 18 ноември 1917 г. в „Индивидуални духовни същества и тяхното въздействие в душата на човека“, Събр. съч. 178.

¹¹ ние живеем в една напълно определена епоха от земното развитие: срв. Рудолф Щайнер, „Въведение в тайната наука“ (1910), Събр. съч. 13, глава „Развитието на света и човека“; също „Апокалипсисът на Йоан“ (Нюрнберг, 1908), Събр. съч. 104.

¹² Често съм говорил за пророческите качества на етерното тяло: виж лекцията от 22 юни 1915 г. в „Съдбите на хората и съдбите на народите“ (Берлин, 1914/15), Събр. съч. 157.

¹³ във Виенския цикъл: „Вътрешната същност на човека и животът между смъртта и новото раждане“, Събр. съч. 153.

¹⁴ *В още по-друг смисъл, отколкото развих тук през юли, „не само етерните тела действат... а влияние оказва и работата на преминалите рано през смъртта: в Берлинската лекция от 6 юли 1915 г. не става дума за това; това изказване би могло да се отнася до изложенията от 16 ноември 1915 г., виж стр. 27 на този том.*

¹⁵ *в лекционния цикъл за апокалипсиса: Рудолф Щайнер, „Апокалипсисът на Йоан“ (Нюрнберг, 1908), Събр. съч. 104.*

¹⁶ *В едно от последните разглеждания посочих... [възприятия на починалите]: виж Втора лекция в този том, стр. 42/43.*

¹⁷ *така, както изкуството в известен смисъл внася като вълишебство във физическата действителност един духовен свят, така и споменът...: срв. също лекцията на Рудолф Щайнер в Щутгарт от 22 ноември 1915 г. в „Духовните скрити причини за Първата световна война“ (Щутгарт, 1914-1918, 1921), Събр. съч. 174b.*

¹⁸ *тази важна опитност, както съм я описал в „Теософия“: виж глава „Духът в духовната страна след смъртта“ в „Теософия“ на Рудолф Щайнер, (1904), Събр. съч. 9.*

¹⁹ *в една от мистерийните драми... Така сърцата често определят съдбата: Теодора към Щрадер в мистерийната драма „Пазачът на прага“, Четвърта картина, в „Четири мистерийни драми“ (1910/13) Събр. съч. 14.*

²⁰ 11 ред: *по-неегоистично*: нечетлива дума в стенограмата.

²¹ *Етерното тяло преминава през точно обратното развитие на това на физическото тяло.: срв. подробното изложение в лекцията в Дорнах от 5 септември 1915 г. в „Случайност, необходимост и провидение. Имагинативното познание и процесите след смъртта“, Събр. съч. 163.*

²² *[край на лекцията]: Стиховете, произнасяни винаги в края на лекциите през военното време, липсва и в стенограмата.*

²³ *[онова съзнание], за което сме говорили на публични лекции*

като за наблюдател на волевите ни действия: виж лекциите от 3 декември 1915 г. „Вечните сили на човешката душа“ и от 10 декември 1915 г. „Човешката душа и човешкият дух“, и двете в „За средноевропейския духовен живот“ (Берлин, 1915/16 г.), Събр. съч. 65.

²⁴ Ако тази връзка се скъса... се появява сериозно психическо заболяване, за което говорих в една от последните лекции: виж Първа лекция в този том от 16 ноември 1915 г.

²⁵ което вече приведох на публичната лекция [спомен и ясновидство]: виж лекцията от 3 декември 1915 г., виж бележка 23.

²⁶ Аз вече приведох примери за явления в научния и останалия живот...: виж напр. лекцията за О. Бинсвангер в Берлин от 26 януари 1915 г. и за Р. В. Емерсън в Берлин от 22 юни 1915 г., и двете в „Съдбите на хората и съдбите на народите“, Събр. съч. 157; както и в изнесените публични лекции в Берлин от 3 и 10 декември 1915 г. (виж бележка 23).

²⁷ Цял свят от богове работи, за да създаде човека: Рудолф Щайнер, „Изпитанието на душата“, Феликс Балде към Капезий, Пета картина, в „Четири мистерийни драми“ (1910/13), Събр. съч. 14.

²⁸ Телесността е крайт на Божия път: при Фридрих Кристоф Йотингер, 1702-1782, в „Библейски речник“ под „тяло“ стои: „Телесността е крайт на Божие творение.“ Още докато Йотингер е жив, изречението се цитира под формата „Телесността е крайт на Божия път.“ Така го цитира и Роте в посоченото от Рудолф Щайнер произведение на Карл Аугуст Ауберлен, „Основни характеристики на теософията на Фридрих Кристоф Йотингер“, Тюбинген, 1847.

²⁹ по-старите теософи: сред които Якоб Бьоме, 1575-1624, Йохан Албрехт Бенгел, 1687-1752, Йохан Шефлер (Ангелус Силезиус), 1624-1677; срв. Рудолф Щайнер, „Мистиката в зората на съвременния духовен живот и нейното отношение към модерния светоглед“ (1901), Събр. съч. 7.

³⁰ Те казват, че човекът има граници на познанието: *ignorabimus!*:

отнася се до кантианската традиция изобщо, но особено за речта на физиолога Емил дю Боа-Реймон „За границите на познанието на природата“, Лайпциг, 1872.

³¹ *което приведох в една от публичните лекции за връзката между гениалните сили... и ранната смърт*: виж лекцията от 3 декември 1915 г., виж бележка 23.

³² *различните църковни пиеси, развили се... в средноевропейските области*: виж „Коледни църковни пиеси от старинния народностен дух – църковни пиеси от Оберуфер“, единично издание от Събр. съч. 43; както и „Кратки слова към коледните църковни пиеси от старинния народностен дух“, Събр. съч. 274.

³³ *една всеобхватна символична мисъл: мисълта за произхода на кръста*: виж Рудолф Щайнер, „Легендата за храма и Златната легенда“, Събр. съч. 93, особено лекцията от 29 май 1905 г.; както и „Изображения на окултни печати и колони. Мюнхенският конгрес на Петдесетница 1907 г. и неговите въздействия“, Събр. съч. 284/285, специалната бележка към „Златната легенда“ и към двете колони.

³⁴ *Знаем, че до този момент във времето азът ни сам е действал формиращо и преобразуващо в нас*: виж напр. лекцията в Цюрих от 25 февруари 1911 г. „Работата на аза в детето. Принос към разбирането на Христовото същество“ в „Мисията на новото духовно откровение“ (на различни места, 1911), Събр. съч. 127.

³⁵ *азът... във вида, в който, както знаем, ни е даден от духовните на формата*: виж Рудолф Щайнер, „Въведение в тайната наука“ (1910), Събр. съч. 13, глава „Развитието на света и човека“.

³⁶ *и подготвя в тялото на Исус по начина, който знаем – двойно*: виж Рудолф Щайнер, „Духовното ръководство на човека и човечеството“ (1911), Събр. съч. 15.

³⁷ „*Оставете децимата да дойдат при Мене*“: Матей 19,14; Марко 10,14; Лука 18,16.

³⁸ *Карл Юлиус Шрьоер*, 1825-1900, германист, професор в Техни-

ческия университет във Виена, преподавател и бащински приятел на Рудолф Щайнер. Виж „Моят жизнен път“ (1923-1925), Събр. съч. 28; както и в „Писма, Том I (1881-1891)“, Събр. съч. 38; и „Върху загадките на човешкото съществуване“ (1916), Събр. съч. 20 и „Методични принципи на антропософията 1884-1901“, Събр. съч. 30 (Регистър).

³⁹ *Карл Вайнхолд*, 1823-1901, германист; виж „Коледни църковни пиеси и народни песни от Южна Германия и Силезия“, 1853.

⁴⁰ „*Спасителят*“: Древносаксонска евангелска хармония в али-терации, появила се към 830 г. Срв. Рудолф Щайнер, „Митът за Балдур и Мистерията на Разпети петък“, Дорнах, 2 и 3 април 1915 г., отпечатана в „Пътища към духовното познание и към обновление на художествения светоглед“, Събр. съч. 161.

⁴¹ *Ернст Хекел*, 1834-1919; „Вечност, наваяни от Световната война размишления за живота и смъртта, религия и теория на еволюцията“, Берлин, 1915.

⁴² *Често сме говорили за това, защото човек... може да признае Хекел за един от най-великите изследователи*: виж напр. лекцията на Рудолф Щайнер в Берлин от 5 октомври 1905 г.: „Хекел, загадките на света и теософията“ в „Загадките на света и антропософията“, Събр. съч. 54; срв. със „Загадките на философията“ (1914), Събр. съч. 18.

⁴³ *В публичната лекция за Йохан Готлиб Фихте*: Берлин, 16 декември 1915 г.

„Духът на Фихте сред нас“ в „За средноевропейския духовен живот“, Събр. съч. 65.

⁴⁴ „*Кое е дало на окото ми такава сила...*“ и „*Няма друго, освен Бог...*“: виж „Трудовете на Фихте“, издадени от И. Х. Фихте, Берлин 1845-1846, Том 8, стр. 461, два сонета.

⁴⁵ *една нордическа поема, която преди известно време вече веднъж представихме и в този клон*: на 31 декември 1914 г., „Мировата

Нова година – Песен за съня на Олаф Остезон“, (единично издание), в рамките на Събраните съчинения във „Връзката на човека с елементарния свят“, Събр. съч. 158.

⁴⁶ *рецитация на „Песен за съня на Олаф Остезон“*: По принцип по време на лекциите рецитира Мария Щайнер фон Сиверс; от записките обаче това не става ясно, така че не е сигурно дали тук Рудолф Щайнер не рецитира сам.

⁴⁷ *Ах, философия и право...*: „Фауст I“, стих 354, превод Христо Маринов.

⁴⁸ *Резултатът от века на критиката е, че човекът нахвърля в душата си само образи...*: срв. Рудолф Щайнер, „Загадките на философията“ (1914), Събр. съч. 18, особено глава: „Епохата на Кант и Гьоте“.

⁴⁹ *Фриц Маутнер*, 1849-1923, „Приноси към критика на езика“, 3 тома, Щутгарт, 1901-1903; „Философски речник. Нови приноси към критика на езика“, 2 тома, Мюнхен и Лайпциг, 1910 и 1911.

⁵⁰ *Густав Ландауер*, „Скепсис и мистика“, Берлин, 1903.

⁵¹ *Случката в Дамаск*: Деянията на апостолите 9, 3-6.

⁵² *Стигнали са до заключението, че в Евангелията няма никакви исторически доказателства*: виж напр. Адолф Харнак, „Същност на християнството“, Лайпциг, 1901.

⁵³ *„Нашата църква празнува различни празници, които проникват дълбоко в сърцата...“ [и следващите цитати]*: от новелата на Адалберт Щифтер „Планински кристал“.

⁵⁴ *„Аз съм с вас през всичките дни до свършека на света!“*: Матей 28,20.

⁵⁵ *„Песен за съня на Олаф Остезон“*: превод Татяна Благоева, Георги Акабалиев.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЗА ЗАПИСКИТЕ НА ЛЕКЦИИТЕ

*От биографията на Рудолф Щайнер
„Моят жизнен път“, 35-та глава, 1925 г.*

От моята антропософска дейност произлизат публикуваните за цялата общественост книги и поредицата лекционни цикли, които първоначално бяха замислени като частни издания, достъпни само за членовете на Теософското (по-късно Антропософското общество). Тези повече или по-малко точни записки на лекциите не са преглеждани и коригирани от мен поради липса на време. Аз бих предпочел устно изговореното слово да остане такова. Но членовете на Обществото изискаха разпечатването на циклите, което и стана. Ако бих имал време да коригирам нещата, нямаше още от началото да съществува ограничението «само за членовете». От повече от една година то вече е отпаднало.

Тук, в „Моят жизнен път“, трябва преди всичко да кажа как публикуваните ми книги и тези частни издания се вменстват в това, което разпространявам като антропософия.

Който желае да проследи моите вътрешни усилия и работа за представянето на антропософията пред съзнанието на съвременното, той трябва да го направи въз основа на публикуваните ми съчинения. В тях аз разисквам всичко, което съществува в съвременното като стремеж за познание. Там е показано това, което в духовното съзерцание все повече се изграждаше като сграда на антропософията, но в много отношения се осъществи в несъвършен вид.

Редом с тези изисквания – да изградя антропософията и при това да служа само на това, което става, когато човек предава съобщения от духовния свят на общообразователния свят днес – се прибави и другото: да се съобрази с идващото от членовете на Обществото и разкриващото се като душевни нужди и духовни копнежи.

Тук се появи необходимост да бъде представено и разяснено съдържанието на Евангелията и на Библията изобщо в антропософска светлина. Изискваше се в курсове да се узнае тълкуването на дадените на човечеството откровения.

След като се проведеха вътрешни курсове в смисъла на това изискване, се прибави и нещо друго. На тези лекции присъстваха само членове на Обществото. Те бяха запознати с началните сведения от антропософията. Пред тях беше възможно да се говори така, както към напреднали в областта на антропософията. Изложението в тези вътрешни лекции беше такова, каквото не би могло да бъде в публикациите, които бяха предназначени за външната общественост.

В тесните вътрешни кръгове аз можех да говоря за неща, които трябваше да изразявам по друг начин, ако те по начало биха били предназначени за широката публика.

Така в двустранността на публичните и частните издания лежи действително нещо, което произлиза от две различни основания. Публикациите за широката общественост са резултат от това, което работеше в мен; в частните издания заедно с мен работи и се стреми Обществото. Аз се вслушвам в трептенията на душевния живот на членовете и в моето живо участие в него от чутото произлиза начинът на изложението в лекциите.

Никъде и в най-малката степен не е казано нещо, което не е чист резултат от изграждащата се антропософия. Не може и дума да става за някаква отстъпка пред предразсъдъци или обичайни чувства на членовете на Обществото. Който чете тези частни публикации, може напълно да ги приеме като това, което казва антропософията. Затова когато изискванията в това отношение станаха по-настойчиви, без колебания се изостави условието тези печатни записки да се разпространяват само в кръга на членовете на Обществото. Само трябва да се има предвид, че в непрегледаните от мен лекции може да има грешки.

Правото за преценка на съдържанието на такива частни публикации обаче може да се признае само на този, който познава предпоставките за такава преценка. А за повечето от тези

публикации това е най-малкото да се познава антропософското познание за човека и Космоса, доколкото същността им е представена в антропософията, както и това, което се намира като „антропософска история“ в сведенията от духовния свят.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естествонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естествонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Ростов. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
- 1897 г. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.
- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1904 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

Безкрайно страдание пронизва обкръжаващата ни атмосфера в областта на възприятията и чувствата. Омраза и антипатия веят в духовното пространство и лесно могат да покажат колко далеч, далеч още са хората в наше време от онази любов, която е искал да възвести този, чието Рождество се чества на Коледа. Но една мисъл изпъква особено на преден план. Ние мислим за това как врагът може да противостои на врага, съперник – на съперника, как хората могат взаимно да си причиняват смърт и как могат да преминат през същата порта на смъртта с мисълта за божествения водач на светлината, за Исус Христос. Спомняме си как над Земята, по която се ширят война, страдания и раздори, могат да са единни тези, които иначе са толкова разединени, доколкото в дълбините на сърцето си носят връзката си с това, което е навлязло в света в деня, който отпразнуваме тържествено като Коледа. Мислим си как чрез цялата вражда, чрез цялата антипатия, чрез цялата ненавист в човешките души навсякъде по това време от кръвта и омразата може да си пробие път едно усещане: мисълта за съкровенията свързаност с Единия, с този, който е свързал сърцата с нещо по-висше от всичко, което някога би могло да разедини хората на Земята. Така че тази мисъл наистина е от безкрайно голяма величина, една мисъл с безкрайна дълбочина на чувството, мисълта за Исус Христос, която обединява хората, колкото и разединени да могат да бъдат те по отношение на всичко, касаещо света.

Рудолф Щайнер